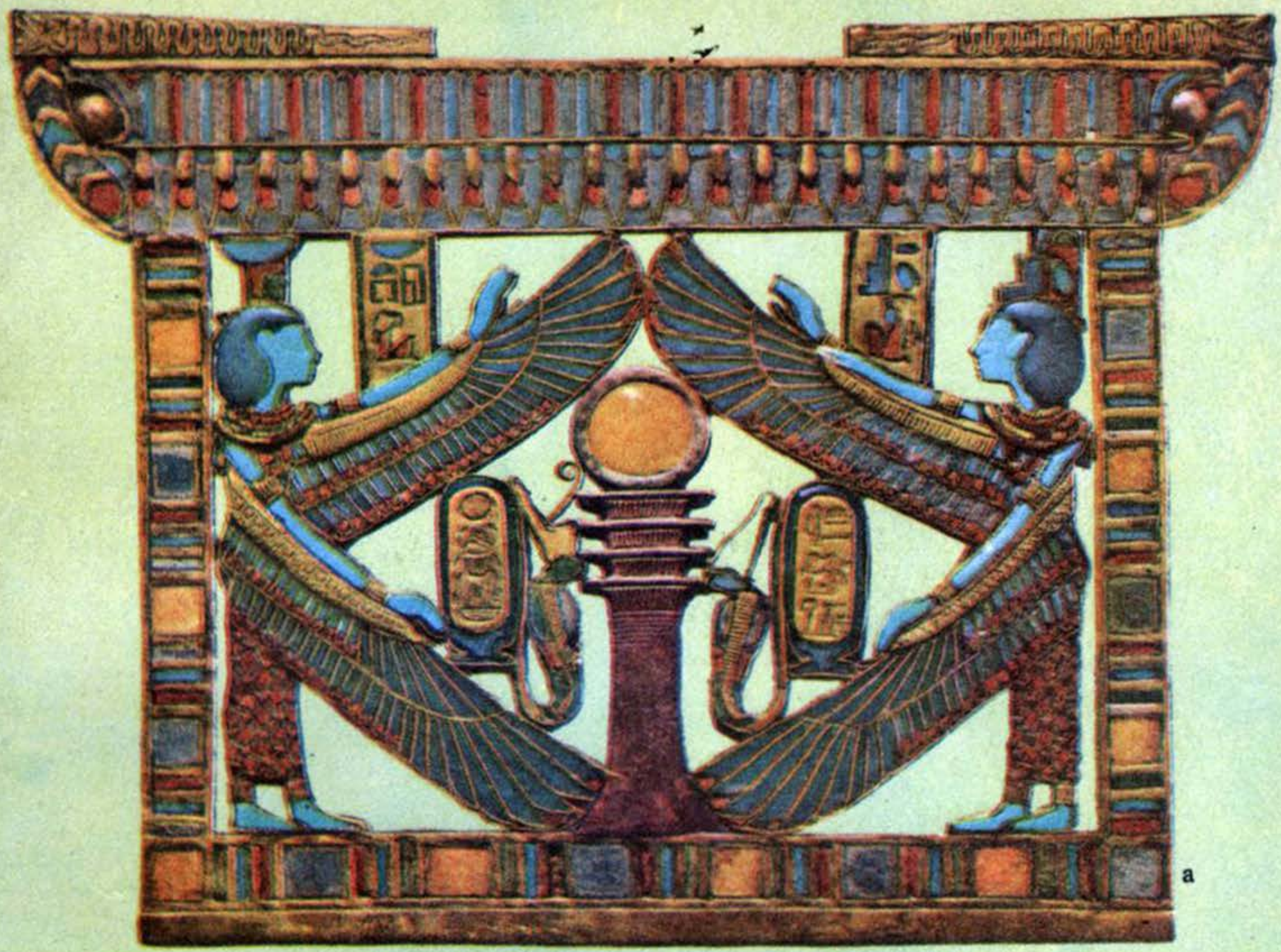

a

magazin istoric

ANUL XVIII Nr. 6 (207) IUNIE 1984

b

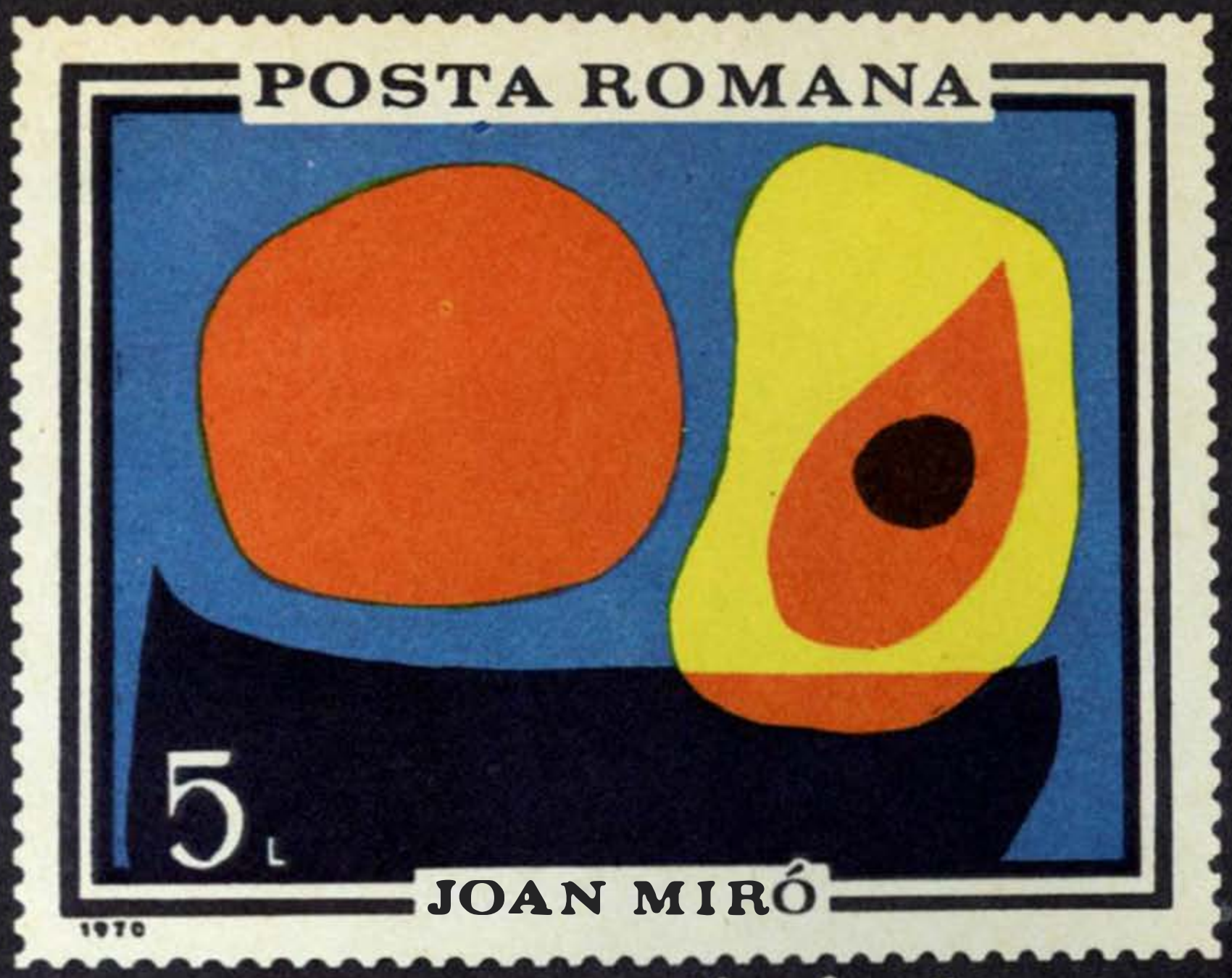

geneza unui timbru

Pentru cititorii care ar dori să afle din paginile Magazinului istoric geneza acestui timbru, conceput de Joan Miró pentru România, trebuie să spun că l-am cunoscut pe marele artist spaniol pe la începutul verii anului 1970, cînd inundații puternice devastaseră regiuni întinse ale țării. Eram în căutarea unei acțiuni mai deosebite care să sensibilizeze opinia publică internațională. Cu un prieten francez, mare cunoscător al tainelor publicității, am explorat diferite posibilități. — Ce-ai zice, mi-a sugerat el, de un timbru care s-ar vinde în lume pentru ajutorarea sinistraților? — Bine, dar cine să ni-l facă? — Știu eu? Poate Joan Miró. A doua zi amicul meu mă recomanda impresarului marelui artist, Aimé Maeght, care fu repede cîștigat de idee, astfel încît după cîteva zile m-am dus în rue de Téhéran, unde, în birourile lui Maeght, l-am cunoscut pe Joan Miró.

Miró avea pe-atunci vreo 77 ani și era deja suferind de o artrită care-l făcea să umble încet, cu precauție. Mic de statură, cu ochi calzi și iscoditori de copil care țîșneau dintr-un chip alb-auriu cam șifonat și plin de pistrui, omul părea pierdut în vîltoarea afacerilor și a mesajelor telefonice din biroul lui Maeght. Prin gest, prin comportament și calitatea glasului, semăna puțin cu Arghezi și cu Buñuel. I-am înfățișat situația în care ne aflam și necesitatea de a beneficia de un sprijin internațional. M-a ascultat cu un aer pătruns, apoi, după cîteva clipe de tăcere, mi-a mărturisit că nu pictase decît un singur timbru în viața sa: pentru Republica Spaniolă înjunghiată de Franco. S-a lăsat din nou o tăcere, pe care mă pregăteam s-o iau drept un refuz, cînd Miró mi-a spus: — Bine, am să mai fac un timbru. Pentru copiii din România.

La puțin timp după această întîlnire, ne-am revăzut tot la sediul Galeriei Maeght. Miró adusese cu el, sub braț, compoziția ce avea să servească drept carton pentru viitorul timbru: o operă plină de ingenuitate și de melancolie, în culorile calde ale tricolorului românesc. — Vreau, mi-a zis Miró, să verific dacă fabrica voastră de timbre poate să redea culorile mele; țin foarte mult ca timbrul să le reproducă cu fidelitate. După cîtăva vreme, i-am prezentat probele, cu care a fost de acord. Miró a consimțit ca timbrul să fie realizat și difuzat în lume. El este azi o raritate filatelică. Înainte de despărțire, mi-a dictat legenda ce urma să fie reprodusă pe coliță: „Un gînd al lui Joan Miró pentru copiii sinistrați din România", apoi a datat și a semnat cartonul. I-am cerut voie să-l strîng în brațe și să-i mulțumesc pentru toți copiii din Maramureș și de pe Valea Oltului.

Nu l-am mai revăzut vreodată pe Miró, iar de la întîlnirea cu el în rue de Téhéran au trecut aproape 14 ani. Ca diplomat, m-am ocupat de-atunci de alte treburi. Dar nu atît de pline de o emoție pură și gravă. Miró a plecat recent dintre noi. Îmi stăruie însă în amintire ochii lui și mai ales felul lui amuzant și sever de a examina tonurile de roșu, galben și albastru, pe care le voia perfecte.

Valentin LIPATTI

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XVIII

Nr. 6 (207)

iunie 1984

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CANDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFANESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

23 AUGUST 1944-23 AUGUST 1984: 40 ANI DE LA REVOLUŢIA DE ELIBERARE SOCIALĂ ŞI NAŢIONALĂ, ANTIFASCISTĂ ŞI ANTIIMPERIALISTĂ

• **Ştiinţă — istorie — pace:**
Dumitru Ghişe **2**

• **Corpul de comandă al oştirii române împotriva Germaniei naziste:**
Ilie Ceauşescu **5**

• **Bucureşti, iunie 1944 — a 249-a săptămînă de război:**
Eugen Preda **15**

• **Faza hotărîtoare:**
George Ivaşcu **18**

• **File de epopee: Concursul Magazin istoric, ediţia 1984** **45**

• **În mijlocul obştii, cu întreg Sfatul ţării:** *Ştefan Olteanu...* **22** • **Itinerare medievale europene:** *J. Boutier, A. Dewerpe, D. Nordman...* **25** • **„Cel mai sumbru secret al Zilei Z"... 28** • **Însemnări de la sfîrşit de veac:** *Gheorghe D. Palade...* **29** • **1861-1862. Lupta românilor pentru unitate în documente italiene:** *Matei Ionescu...* **33** • **„Viva Italia!":** *Dumitru Almaş...* **38** • **Buenos Aires — cronologia unei capitale:** *Florentina Dolghin...* **42** • **„Eu cred în lecţiile istoriei":** *Claude Gaier...* **46** • **La şcoala ideilor lui Teofil Coridaleu:** *Constantin Noica...* **47** • **Filosof şi medic, eretic şi ateu:** *Cleobul Tzurkas...* **49** • **Theba — „oraşul cu o sută de porţi":** *Petru Ignat...* **53** • **Cărţi sosite la redacţie... 56** • **1801. Sfîrşitul ţarului Pavel I:** *Henri Troyat...* **57** • **Poşta Magazin istoric... 63**

COPERTELE NOASTRE

①④ Strălucite mărturii ale străvechii arte egiptene: obiecte descoperite în mormîntul lui Tutankhamon şi expuse azi la Muzeul din Cairo; a) bijuterie din aur, sticlă colorată şi pietre semipreţioase; b) detaliu din pictura ce împodobeşte un cofret din lemn, înfăţişîndu-l pe celebrul faraon în carul său de război; c) Tutankhamon şi soţia lui, Ankhesenamun: sculptură pe capacul unei lădiţe din fildeş (**Theba: „oraşul cu o sută de porţi"**, p. 53)

② Timbrul conceput de Joan Miró pentru România

③ Un alai impunător — oşteni călări, caleşti şi trăsuri, care cu provizii — însoţea pe domnitorii evului mediu în călătoriile lor prin ţară, aşa cum ne sugerează şi această frescă de la Suceviţa, inspirată de una din frecventele deplasări ale curţii domneşti medievale pentru îndeplinirea atribuţiilor ei politice şi militare (**în mijlocul obştii, cu întreg Sfatul ţării**, p. 22)

Macheta artistică a coperţei ①: arhitect Ascanio Damian

23 AUGUST

40 ani de la Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și [illegible]

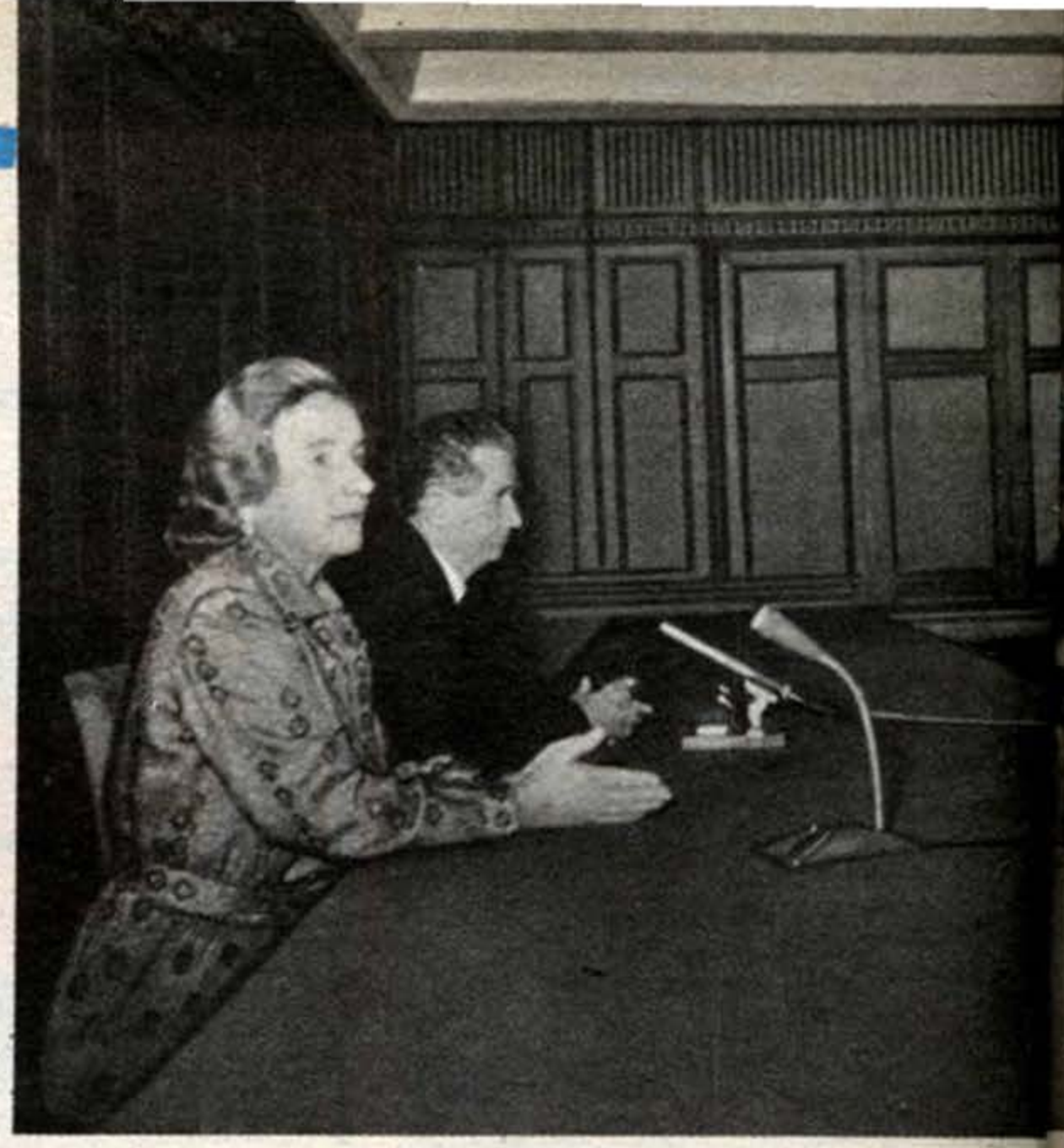

ȘTIINȚĂ — ISTORIE — PACE

DUMITRU GHIȘE

În zorii epocii moderne, Francis Bacon avea conștiința exultantă a importanței pe care știința începe să o aibă, tot mai mult, în viața omului. „Știința și puterea omului — spunea el la începutul aforismelor sale din *Novum Organum* -- sînt unul și același lucru".

Într-adevăr, trăim astăzi epoca celui mai mare avînt al gîndirii științifice cunoscut de omenire de-a lungul mileniilor, a celei mai grandioase revoluții tehnico-științifice, marcată de descoperiri epocale ce au schimbat și schimbă radical reprezentările omului despre natură și societate, despre univers, influențează toate laturile existenței umane.

Asistăm, sub directa înrîurire a științei, la modificarea continuă a condițiilor producției de bunuri materiale, la stăpînirea tainelor materiei și valorificarea tot mai eficientă a bogățiilor naturii, la sporirea capacității creatoare a popoarelor. Atît în sfera perfecționării forțelor de producție ale societății, cît și a gîndirii și creației spirituale, nici o națiune nu se mai poate dezvolta fără aportul științei și tehnicii înaintate, viitorul omenirii însuși nu mai poate fi conceput în afara marilor cuceriri ale gîndirii științifice. Cultura și civilizația, începînd de la cea mai simplă unealtă, de la prima piatră șlefuită și pînă la marile și miraculoasele instalații tehnice contemporane, de la primele zgîrieturi pe pereții peșterii și pînă la capodoperele artei de azi, de la prima articulație silogistică și pînă la metalogicile actuale, reprezintă *calea regală*, pentru a utiliza o expresie a lui Malraux, a istoriei omului, a obiectivării și afirmării superbe a existenței sale. Revoluția științifico-tehnică de astăzi — baza celei de-a treia revoluții industriale a omenirii — e, neîndoielnic, unul din momentele pline de grandoare ale acestui drum prin care omul își exprimă, în chipul cel mai elocvent, forța sa creatoare.

Din păcate, acest optimism teoretic posibil este amendat și umbrit de realitățile lumii contemporane. Nu mai e nici un secret faptul că multe descoperiri ale cercetării științifice și creației tehnice sînt folosite astăzi pentru producerea celor mai sofisticate arme de distrugere în masă, începînd cu arma atomică. În lume au loc o accentuare deosebit de îngrijorătoare a cursei înarmărilor, acumularea de arsenale militare în stare să distrugă în-

Înalta apreciere a inițiativelor stăruitoare ale președintelui României pentru asigurarea păcii în Europa și în întreaga lume și-a găsit expresia și în cadrul primirii de către președintele Nicolae Ceaușescu și tovarășa Elena Ceaușescu a participanților la Simpozionul internațional Pugwash, care a avut loc în octombrie 1983 la București, reunind personalități de frunte ale vieții științifice mondiale — laureați ai Premiului Nobel, academicieni, reprezentanți ai unor universități și foruri științifice din diferite țări. În telegrama pe care participanții la reuniune au adresat-o președintelui Nicolae Ceaușescu se spune, între altele: „Împărtășim aprecierile dumneavoastră privind răspunderile deosebite ce revin tuturor oamenilor de știință de a pune cuceririle științei exclusiv în beneficiul păcii, de a acționa pentru prevenirea unui război nuclear nimicitor, a războiului în general. Activitatea Comitetului «Oamenii de știință și pacea», creat la inițiativa dumneavoastră și condus de academicianul Elena Ceaușescu, constituie un exemplu grăitor privind potențialul celor ce muncesc pe tărîmul științei în domeniul încetării cursei înarmărilor și înfăptuirii dezarmării"

treaga planetă, să pună în pericol însăși viața umanității. Asistăm la agravarea încordării pe arena mondială, ca rezultat al politicii imperialiste de dominație, forță și dictat, se manifestă cu putere tendința de consolidare și reîmpărțire a zonelor de influență, se ascut contradicțiile între state și grupări de state. S-ar putea spune că niciodată de la terminarea celui de-al doilea război mondial omenirea nu s-a aflat într-un moment de asemenea gravitate. Situația s-a agravat în mod deosebit — așa după cum se știe — ca urmare a trecerii la amplasarea rachetelor nucleare americane cu rază medie de acțiune în unele state vest-europene, ceea ce a determinat retragerea Uniunii Sovietice de la negocierile de la Geneva și anunțarea unor contramăsuri, inclusiv amplasarea de rachete nucleare în unele țări socialiste europene, precum și în alte zone ale lumii. Toate acestea deschid calea unei intensificări a cursei înarmărilor și creează noi pericole pentru izbucnirea unui nou război mondial, care va fi inevitabil un conflict nuclear cu consecințe catastrofale pentru toate popoarele din Europa și din lume, primejduind însăși existența popoarelor, a vieții pe planeta noastră.

Un examen lucid al situației internaționale ne arată că omenirea se află la răspîntie.

Astăzi, mai mult decît oricînd, așa cum arată președintele Nicolae Ceaușescu, problema fundamentală care se pune în fața oricărei conștiințe este aceea de a alege între politica de intensificare a cursei înarmărilor, de producere de noi arme nucleare de distrugere în masă și politica de dezarmare, de destindere și pace. În ciuda oricărei sofistici care ar încerca să demonstreze contrariul, e limpede că o cale de mijloc nu poate exista! Principiul bătrînei logici aristotelice funcționează aici fără flexionări: *Aut, aut, tertium non datur!* (Ori, ori: a treia posibilitate nu există!).

În actualele împrejurări internaționale, oamenilor de știință, tuturor intelectualilor care lucrează într-un domeniu sau altul al culturii, le revine o uriașă răspundere în fața istoriei, față de prezentul și viitorul omenirii.

Relevînd însemnătatea uriașă pe care o are astăzi știința, secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu a dezvoltat o concepție închegată și armonioasă cu privire la rolul științei în viața socială, în cooperarea și progresul tuturor popoarelor, în asigurarea păcii și securității în lume — concepție care își găsește o largă reliefare în Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism, în rapoartele la congresele și conferințele naționale ale partidului, ca și în expunerile prezentate de secretarul general al partidului cu diferite prilejuri.

Activitatea științifică reprezintă — cum subliniază secretarul general al partidului, președintele țării — una din căile fundamen-

Împreună cu întregul popor,
oamenii de știință
și cultură români
participă activ la inițiativele
și acțiunile României
pentru pace și dezarmare,
la marile manifestări
ale maselor populare,
care dau expresie
voinței întregii noastre națiuni
de a-și aduce contribuția activă
la eforturile popoarelor lumii
pentru pace și dezarmare,
pentru preîntîmpinarea
unui război nuclear nimicitor.

NICOLAE CEAUȘESCU

tale de înfăptuire a progresului economic și tehnic, ca și de manifestare a creativității și libertății umane. Ca atare, intelectualii de pretutindeni, ca și toți oamenii de bună-credință, nu pot fi decît de partea politicii de dezarmare și de pace. Dincolo de orice bariere ideologice, politice sau culturale, de limbă sau culoare, de religie sau sex, dincolo de orice diferențe de latitudine și longitudine geografică, trebuie să primeze rațiunea și raționalitatea, trebuie să fie asigurat dreptul la viață al tuturor oamenilor, al tuturor popoarelor, fie ele mari sau mici. Din Vest sau din Est, din Nord sau din Sud.

România socialistă — în frunte cu președintele Nicolae Ceaușescu — desfășoară o intensă și neobosită activitate pe plan internațional în direcția instaurării unui climat de destindere și înțelegere între state, așezînd la baza relațiilor cu toate țările principiile deplinei egalități în drepturi, respectului neabătut al independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne, renunțării la forță și la amenințarea cu forța. „Este necesar — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu, în mesajul adresat participanților la simpozionul internațional *Oamenii de știință și pacea*, care a avut loc la București (4 septembrie 1981) — să se acționeze cu cea mai mare energie și hotărîre pentru oprirea cursei înarmărilor, pentru dezarmare și, în primul rînd, pentru dezarmare nucleară, pentru oprirea amplasării și dezvoltării de rachete cu rază medie în Europa, împotriva producerii armei cu neutroni, pentru diminuarea bugetelor și efectivelor militare, pentru renunțarea cu desăvîrșire la folosirea forței sau a amenințării cu forța în viața internațională, pentru făurirea unei lumi fără arme și fără războaie".

Exprimînd încrederea în contribuția pe care oamenii de știință o pot aduce la oprirea cursei înarmărilor și, în primul rînd, a celor nucleare, tovarășul Nicolae Ceaușescu releva valoarea avertismentelor cercetătorilor și savanților: „Nu este pentru nimeni un secret — și institute de specialitate din toate țările, atît din Vest cît și Est, inclusiv din Statele Unite ale Americii au declarat de atîtea ori, în acest an — că războiul nuclear va duce la lichidarea a însăși vieții pe planeta noastră. Sîntem în drept și popoarele au tot dreptul să-și pună întrebarea de ce nu sînt luați în seamă oamenii de știință — care cunosc bine ce înseamnă arma nucleară — cînd avertizează pe conducătorii politici, pe șefii de state, guvernele asupra acestui pericol, ci, dimpotrivă, se acționează contrar acestor avertismente, ceea ce face să crească pericolul războiului mondial, care inevitabil va fi un război nuclear, cu toate consecințele cunoscute".

Intelectualii din România, indiferent în ce domeniu al științei și culturii lucrează, au conștiința limpede că numai pășind pe drumul dezarmării și al păcii pot să servească idealurilor celor mai înalte spre care aspiră propriul lor popor ca și toate popoarele lumii. Iată de ce ei prețuiesc în mod deosebit marile mișcări pentru pace din Europa și din întreaga lume, lupta dusă împotriva cursei înarmărilor, pentru înlăturarea unui război nuclear. Aceasta și explică faptul că în România s-a constituit Comitetul național român „Oamenii de știință și pacea", avînd ca președinte pe acad. dr. ing. Elena Ceaușescu și fiind alcătuit din reprezentanții cei mai de seamă ai vieții științifice din întreaga țară — academicieni, conducători de institute de cercetare, proiectare și inginerie tehnologică, cadre didactice din învățămîntul superior, cercetători, specialiști din unități productive, oameni de cultură și artă. Comitetul național român acționează consecvent pentru soluționarea, în spiritul colaborării și al păcii, a marilor probleme cu care se confruntă astăzi omenirea, aducîndu-și contribuția, în cadrul puternicului front mondial al savanților, la adoptarea unor măsuri viabile pentru oprirea cursei înarmărilor și trecerea la dezarmarea generală, în primul rînd, la dezarmarea nucleară, pentru crearea unei lumi a păcii, dreptății și egalității între popoare. „Împreună cu toți cei ce iubesc pacea și progresul — spunea președintele Comitetului, acad. dr. ing. Elena Ceaușescu, încă de la constituirea acestuia — trebuie să ne ridicăm în modul cel mai hotărît împotriva politicii de înarmări, să ne unim rîndurile cu oamenii de știință, cu forțele înaintate din întreaga lume, să manifestăm inițiativă și să desfășurăm acțiuni energice pentru a face ca știința, roadele muncii savanților și cercetătorilor să nu mai fie folosite în scopul războiului și distrugerii, ci să fie puse numai și numai în slujba vieții, a păcii și bunăstării popoarelor".

Prin inițiativele de înaltă valoare morală, luate pe plan intern, prin contribuția pe care o aduce la strîngerea legăturilor de prietenie și colaborare cu oamenii de știință din întreaga lume, Comitetul național român se constituie într-un dinamizator factor de apărare a cauzei comune a omenirii — pacea.

În condițiile crizei economice mondiale, știința poate și trebuie să-și aducă contribuții nu la distrugere, ci la descoperire și valorificare de noi surse energetice și de materii prime și la punerea lor la îndemîna popoarelor, în fertilizarea și sporirea randamentului pămîntului și soluționarea marii probleme a alimentației. Ea are datoria să-și aducă contribuția la ocrotirea securității oamenilor, la combaterea poluării, ameliorarea mediului ambiant, la transformarea întregii noastre planete într-o adevărată grădină înfloritoare care să asigure o viață demnă pentru toate popoarele. Expansiunea valorilor culturii și civilizației, singurele care conferă sens și valoare vieții, trebuie să alcătuiască coloana vertebrală a unui program autentic umanist. Drumul spre acest umanism — prin care știința își poate marca întreaga ei măsură contemporană majoră în istorie — nu poate fi însă străbătut decît dacă în pînzele corăbiei umane va sufla, puternic, vîntul păcii!

CORPUL DE COMANDĂ AL OȘTIRII ROMÂNE ÎMPOTRIVA GERMANIEI NAZISTE

General-locotenent ILIE CEAUȘESCU,
doctor în istorie

Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă a oferit armatei române șansa istorică **de a demonstra, într-o împrejurare hotărîtoare pentru destinele națiunii, înaltul său patriotism, participînd alături de întregul popor la croirea noului drum al României. Se învedera, astfel, în condițiile create prin epocalele evenimente din august 1944, concluzia — verificată în cursul tuturor marilor momente ale istoriei noastre — că armata română s-a manifestat permanent ca exponentă credincioasă a idealurilor poporului de dreptate și libertate națională.** „De-a lungul istoriei — **aprecia secretarul general al Partidului Comunist Român** —, armata noastră a fost întotdeauna o armată de apărare a ființei poporului, a independenței naționale. Ea a jucat întotdeauna un rol activ în marile evenimente istorice care au dus la formarea statului național unitar".

Evenimentele deceniului patru al veacului nostru — străbătut de mari bătălii antifasciste purtate de masele populare pentru apărarea independenței și a integrității teritoriale a patriei grav amenințată de statele fasciste, revizioniste — au confirmat și ele acest adevăr. Sub diferite forme și la diferite eșaloane, armata — formată în zdrobitoare majoritate din fii de țărani, muncitori și alte categorii de oameni ai muncii[1] — s-a aflat împreună cu forțele patriotice, democratice, progresiste interesate în lupta pentru apărarea și consolidarea statului național-unitar, a cărui realizare, se știe, a fost rezultatul voinței întregului popor, voință exprimată cu fermitate și în timpul aprigelor confruntări ale armatei noastre cu trupele agresoare ale militariștilor germani.

Aversiunea armatei față de militarismul german și față de organizațiile de extremă dreapta, în primul rînd Garda de fier, considerată principala agentură nazistă în România, s-a amplificat după 1933. Oștirea s-a situat firesc în rîndul forțelor care s-au pronunțat consecvent împotriva fascismului și revizionismului, pentru o politică de mobilizare a tuturor forțelor naționale în vederea apărării patriei.

Atitudinea generală antihitleristă a poporului, activitatea eroică a Partidului Comunist Român au generat starea de spirit a masei de soldați ca și a corpului de comandă al oștirii. Cercetarea situației din România anilor 1940-1944, depistarea factorilor care au favorizat coalizarea tuturor forțelor patriotice pe platforma revoluției de eliberare socială

---

[1] În privința gradelor superioare ale armatei sînt interesante și următoarele date. Majoritatea ofițerilor superiori și generalilor armatei române erau foști combatanți din primul război mondial. Din cei peste 3 550 ofițeri superiori și generali existenți în 1940 în oștire, 3 158 luptaseră pe cîmpurile de bătălie din 1916-1918 împotriva armatelor germane invadatoare, contribuind la desăvîrșirea unității naționale și statale a României. Cea mai mare parte a generalilor proveneau din rîndurile păturilor micii burghezii orășenești sau rurale, intelectualilor și militarilor, mulți dintre ei chiar din sînul țărănimii. Puțini erau cei care proveneau din clasele privilegiate.

și națională, antifascistă și antiimperialistă propusă de partidul comunist pun în lumină date interesante și mai puțin cunoscute despre diferitele forme și mijloace de exprimare ale rezistenței antihitleriste, antifasciste și antiantonesciene în rîndurile armatei. Cunoașterea lor ajută la înțelegerea mai clară a cauzelor ce au determinat ca armata — presupusă instrumentul de bază al regimului antonescian — să devină elementul de execuție al actului de răsturnare a dictaturii militaro-fasciste. România a oferit astfel un exemplu aproape unic în istorie cînd o întreagă armată a efectuat o cotitură radicală în atitudinea și comportarea sa, cu implicații de vaste proporții pentru mersul războiului antihitlerist.

La 23 august 1944, întreaga armată română, întorcînd armele împotriva Germaniei hitleriste, s-a subordonat noului guvern rezultat din evenimentele insurecționale. Eforturile disperate ale lui Hitler de a găsi un înlocuitor pentru Antonescu în persoana unui general român s-au lovit de răspunsul ferm al corpului de comandă românesc, ce și-a manifestat fără șovăire atașamentul față de noul guvern, față de interesele țării.

Cum s-a ajuns la această angajare a înseși forurilor celor mai înalte ale armatei împotriva dictatorului și a politicii sale?

Acest proces de o profundă semnificație istorică s-a desfășurat în timp, pe parcursul anilor 1940-1944 și a cunoscut forme diferite de manifestare, de la nemulțumiri și proteste și pînă la atitudini de proteste fățișe și la angajarea — începînd cu 23 august 1944 — a întregii armate alături de toate forțele patriotice, în frunte cu Partidul Comunist Român, în lupta pentru înlăturarea dictaturii militaro-fasciste, eliberarea patriei de sub dominația nazistă și alăturarea României la coaliția antihitleristă. Un fapt istoric esențial pe parcursul întregului proces care a făcut cu putință prezența armatei în realizarea actului de la 23 August 1944 îl reprezintă activitatea și influența crescîndă a P.C.R. în rîndul militarilor, inclusiv legăturile stabilite de partid cu cadre de conducere ale armatei. Numai pornind de la aceste considerente poate fi înțeles aportul armatei la victoria insurecției cu care a început revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944.

Din primele momente ale existenței sale, P.C.R., în condiții deosebit de grele, și-a precizat cu claritate atitudinea sa politică și ideologică față de problemele fundamentale ale țării și față de armată. Politica revoluționară a partidului comunist — conexată permanent ansamblului sarcinilor și cerințelor apărării patriei împotriva oricărei forme de dominație și asuprire străină — s-a îmbogățit și dezvoltat continuu, potrivit realităților social-economice și politice românești, mutațiilor survenite de-a lungul deceniilor, dinamicii situației internaționale.

P.C.R. a desfășurat o permanentă activitate în rîndurile militarilor, și-a sporit continuu influența asupra armatei, a multiplicat firele ce au legat tot mai strîns organismul militar de poporul român din care se trăgea, pînă la admirabila îngemănare de voință, acțiune și destine afirmată în zilele glorioase ale insurecției și revoluției din august 1944.

Elemente semnificative pentru înțelegerea acestui proces ne oferă urmărirea mai atentă a evoluției pe care a cunoscut-o starea de spirit a corpului de comandă al oștirii, îndeosebi atitudinea și poziția adoptate de Marele Stat Major român (M. St. M.) față de evenimentele politice internaționale și situațiile impuse României în perioada respectivă. Extinderea dominației naziste asupra Europei, ciuntirea teritoriului României în 1940, instaurarea dictaturii legionaro-antonesciene, subordonarea țării celui de-al III-lea Reich și spolierea bogățiilor naționale, declanșarea războiului hitlerist și antrenarea armatelor române, împotriva voinței poporului, pe frontul sovieto-german au fost tot atîtia factori care au dus la cristalizarea atitudinii cadrelor de comandă ale oștirii și la angajarea unui important număr dintre acestea la pregătirea actului istoric de la 23 August 1944.

„Mare îndîrjire contra Germaniei"

Încă înainte de declanșarea celui de-al doilea război mondial — așa cum rezultă din numeroase documente de arhivă — corpul de comandă al armatei române considera Germania nazistă ca principalul factor de risc și pericol pentru integritatea teritorială și independența României. Cu cîteva luni înaintea declanșării marii conflagrații mondiale, un document întocmit de M. St. M. aprecia că singura soluție de politică externă corespunzătoare intereselor românești era aceea de colaborare cu preconizata alianță anglo-franco-sovietică și evitarea prin orice mijloace a căderii țării sub influența Germaniei hitleriste. „Oricare ar fi dificultățile prin care ar trece inițial România, victorioasă alături de coaliția [Anglia, Franța, U.R.S.S.] nu va avea nimic de temut, atît în propășirea ei internă cît și în afirmarea ei ulterioară în concertul celorlalte state. În schimb, o Românie victorioasă alături de centrali [Germania și Italia] ar fi un stat vasal din punct de vedere economic, politic și cultural [al] Germaniei".

Nu era o atitudine de conjunctură a M. St. M. Documentele ilustrează faptul că în toată perioada premergătoare declanșării războiului, întregul sistem politic-diplomatic și militar-statal al României a vizat edificarea mijloacelor de sprijin extern și a celor de rezistență internă în vederea apărării în fața expansiunii statelor fasciste revizioniste. În pofida presiunilor și amenințărilor continue, a înrăutățirii situației internaționale a țării după Münchenˡ, ca și prin ocuparea Austriei și a Cehoslovaciei, guvernele din București au menținut cu mari eforturi cursul politicii externe tradiționale alături de Franța și Anglia, de relații normale de bună vecinătate cu U.R.S.S. Pe plan militar ca și pe plan politic acțiunile și măsurile inițiate au urmărit întărirea capacității de apărare, pentru respingerea unei agresiuni hitleristo-horthyiste. Studiile întocmite de M.St.M. sau de alte foruri de comandă ale armatei evidențiau, pe lîngă atașamentul față de alianța cu Anglia, Franța și celelalte state interesate în apărarea statu-quo-ului teritorial și politic, hotărîrea de a rezista cu arma în mînă oricărei agresiuni. Convingerea fermă a ofițerilor, comandamentelor și M. St. M. era că Anglia, Franța și U.R.S.S. aveau capacitatea de a rezista și înfrînge pe agresori.

Așadar, pentru România nu exista decît alternativa de a fi alături de statele ce se opuneau Germaniei hitleriste.

La fel ca întregul popor, armata română, ofițerii și cadrele superioare de comandă au resimțit din plin și și-au manifestat deschis ura față de cei care prin forță au impus României dureroasele cesiuni teritoriale din vara anului 1940. În ciuda uriașei disproporții de forțe însă, nici un cadru cu funcții de răspundere în rîndul oștirii n-a opinat pentru transformarea României în stat satelit al Axei. Dimpotrivă, în perioada Diktatului de la Viena — de la șeful M. St. M., generalul Gheorghe Mihail, și pînă la ultimul ostaș, o singură dorință: rezistența cu arma în mînă. Un ordin circular din 2 septembrie 1940 al Ministerului apărării naționale menționa: „Ultimele evenimente care au dus la ciuntirea teritoriului național fără ca armata să se pună în situația de a lupta pentru apărarea patriei au produs o explicabilă durere în sufletul ostașilor de toate gradele. Din această cauză, ... în oștire își face drum părerea că România... nu trebuia să se supună arbitrajului de la Viena".

Pentru a intimida guvernul român și a evita o eventuală reacție a armatei în concordanță cu directivele M.St.M., Germania a trecut la amenințări directe, pregătind (ca și în 1939) importante efective militare destinate să invadeze România, în cazul în care nu s-ar supune Diktatului de la Viena. W. Fabricius recunoștea că prin intervenția sa directă a „contribuit la abdicarea regelui [Carol II] care, în lipsa intervenției mele, ar fi format un cabinet al generalului Mihail [șef al M.St.M.] și l-ar fi împușcat pe Antonescu". Sprijinindu-l pe Antonescu să acapareze puterea, cercurile hitleriste au dorit să evite de fapt reacția armatei române. „Unele părți ale armatei — îi declara Fabricius lui Antonescu —, sub comanda unor generali fără simț de răspun-

---

ˡ *Magazin istoric*, nr. 9/1973, 3-4/1982.

dere, se vor opune înaintării maghiare..., iar în interior va începe din nou împuşcarea gardiştilor".

Semnificativă pentru starea de spirit a armatei române în acele zile este şi această telegramă expediată de Legaţia germană din Bucureşti în 2 septembrie 1940, în care sînt semnalate: „1. Mari demonstraţii antigermane la Braşov, Cluj, Oradea, Sighişoara şi Bucureşti. 2. Mare îndîrjire în armată contra Germaniei".

Zeci de generali scoşi din armată

Conştient de puternica opoziţie ce se manifesta la M.St.M. şi în rîndurile cadrelor superioare de comandă ale armatei, una din primele măsuri luate de Antonescu, imediat după acapararea puterii, a fost să înlăture o serie de cadre militare ostile noii orientări imprimate ţării. Astfel, la 9 septembrie 1940, au fost îndepărtaţi din armată generalii Gh. Argeşeanu (fost prim-ministru şi ministrul apărării), I. Ilcuş, C. Ilasievici, P. Teodorescu (foşti miniştri), Gh. Mihail şi Fl. Ţenescu (foşti şefi ai M.St.M.), Gr. Cornicioiu, I. Bengliu, Gh. Jiteanu, P. Bărbuneanu, V. Dombrovschi şi C. Atanasescu, personalităţi cu mare influenţă în rîndul oştirii şi cu puternice legături în cercurile politice ale ţării, adversari redutabili ai apropierii de Germania nazistă. Acelaşi scop l-a urmărit Antonescu şi prin trecerea în rezervă a altui însemnat număr de generali (19 pînă la 1 ianuarie 1941).

Relaţiile dintre Antonescu şi corpul de comandă al oştirii sînt ilustrate şi de faptul că în guvernul format la 14/15 septembrie 1940 au fost incluşi foarte puţini ofiţeri. Cu excepţia lt. colonelului Nicolae Dragomir, care conducea un departament civil, ceilalţi militari — generalii C. Pantazi, Gh. Dobre, comandor Gh. Jienescu şi lt. colonelul Alex. Rioşanu — conduceau departamente care şi înainte avuseseră în frunte militari. Declarată singurul partid politic legal, Garda de fier deţinea preponderenţa şi forma baza politică a guvernului şi regimului nou instaurat. „Aducerea ei [Gărzii de fier] la putere — menţiona Lucreţiu Pătrăşcanu — nu era opera claselor noastre guvernante. Încredinţarea puterii mişcării legionare a avut loc sub controlul Germaniei şi din iniţiativa conducerii hitleriste, în exclusivul folos al maşinii de război naziste, pentru scopurile urmărite în răsărit şi în sud-estul Europei de către cel de-al III-lea Reich".

Sosirea trupelor Misiunii militare germane în România[1], începînd cu 12 octombrie 1940, aderarea lui Antonescu la Pactul tripartit (23 noiembrie 1940), acapararea de către hitlerişti a economiei ţării printr-o serie de tratate şi aranjamente au fost tot atîtea acte ce jalonau noul statut al ţării ca satelit al celui de-al III-lea Reich. *„Intrarea trupelor hitleriste în ţară în 1940* — preciza secretarul general al partidului — *a însemnat în fapt ocuparea României şi subordonarea ei maşinii de război naziste, a dus la jefuirea bogăţiilor ţării, provocînd grele suferinţe poporului român*".

Guvernarea legionară, impusă şi susţinută de Berlin, guvernare caracterizată prin crimă şi teroare[2], „alianţa" cu Germania au determinat de la început convergenţe în rîndul forţelor de rezistenţă. Încercarea legionarilor de a pătrunde în armată şi de a şi-o subordona s-a lovit de reacţii ferme la toate nivelurile. Documentele epocii, mai ales cele întocmite de M.St.M., se pronunţau ferm pentru curmarea imediată a „tulburărilor" legionare, depistarea şi arestarea celor care făceau propagandă legionară în armată. Legaţia hitleristă din Bucureşti telegrafia, în 28 noiembrie 1940, la Berlin că, după asasinatele comise de legionari în acea lună, armata şi generalii au acţionat solidar contra Gărzii de fier.

Înăbuşirea rebeliunii legionare a fost un act prin care armata, în totalitatea ei, şi-a exprimat implicit şi aversiunea faţă de Germania nazistă — protejatorul şi susţinătorul declarat al Gărzii de fier. Informaţi asupra acestor realităţi, naziştii au încercat, şi după rebeliune, să menţină Garda de fier la putere. În instrucţiunile trimise de la Berlin noului ministru german la Bucureşti, Manfred von Killinger, în noaptea de 24 spre 25 ianuarie 1941, se preciza: „Vă rog să recomandaţi în mod expres generalului Antonescu *să nu facă cumva greşeala de a se sprijini, la reconstituirea noului stat român, pe armată, ci ca bază politică a acestui nou stat să ia în consideraţie exclusiv mişcarea legionară* [subl. ns.]".

Împreună cu muncitorimea din oraşe şi sate

Forurile germane îşi bizuiau această concluzie pe adevărata stare de spirit a armatei române, care încă din primele clipe ale prezenţei trupelor hitleriste în ţară şi-a exprimat aversiunea în cele mai diverse moduri.

În rîndurile oştirii răsunau tot mai puternic apelurile lansate de partidul comunist, care chema poporul la luptă pentru izgonirea ocupanţilor şi răsturnarea regimului politic instaurat de ei în România. „Soldaţi, uniţi-vă! Solidari sînteţi o putere de neîntrecut... Luptaţi împreună cu muncitorimea din oraşe şi sate pentru alungarea armatelor germane din ţară, alungarea trădătorilor din conducerea ţării".

Opoziţia antihitleristă din rîndul ostaşilor şi ofiţerilor români, cărora le fusese ştirbită atît de grav onoarea şi demnitatea naţională, a îmbrăcat diferite forme de manifestare. „Pentru ofiţerimea română — nota Lucreţiu Pătrăşcanu — prezenţa acestor

---

1-2. *Magazin istoric*, nr. 1/1974; 11-12/1970.

armate era un *capitis deminutio*[1]. Pusă într-o stare de inferioritate şi de dependenţă faţă de noii veniţi, ea se simţea lovită în amorul ei propriu şi, mai ales după evenimentele din toamna anului 1940, în onoarea ei". Antonescu personal s-a văzut nevoit să intervină pentru a „tempera" manifestările de antipatie ale militarilor români faţă de reprezentanţii Wehrmachtului. La 20 februarie 1941, un ordin general pe armată, arătînd că „în ultimul timp s-au înmulţit cazurile de nerespectare a semnelor exterioare de politeţe şi chiar a celor de respect între ofiţerii armatei noastre şi cei ai armatei germane", interzicea „cu desăvîrşire tuturor ostaşilor [români] de a repeta sau colporta de acum înainte glumele de prost gust, brodate pe evenimentele războinice ce au provocat unui aliat faze de un trecător insucces".

Ingerinţele specialiştilor militari germani în viaţa economică românească, în vederea adaptării acesteia necesităţilor de război ale Reichului, au întîmpinat o serioasă opoziţie din partea M.St.M. Într-un raport al Serviciului german „Economia de război în România" către Comandamentul suprem al armatei germane privind rezultatele obţinute în perioada 12 octombrie-20 noiembrie 1940, se preciza că serviciul respectiv a avut „de învins greutăţi la începutul activităţii sale. Acestea se datoresc faptului că românii nu s-au aşteptat că va veni un serviciu al armatei germane care să se ocupe de problemele economiei de război... Cu toate avertismentele date de mai multe ori şi cu toate că s-a arătat că chestiunea este urgentă, Marele Stat Major român n-a răspuns la propunerea conducerii [serviciului german] «Economiei de război în România» din 11.XI.1940. Şeful Misiunii armatei germane [din România] a fost azi rugat să determine statul major român să execute propunerea".

[1] Expresie din dreptul roman însemnînd restrîngerea capacităţii juridice.

Acţiunile germane de subordonare a economiei româneşti au întîmpinat rezistenţă şi din partea altor organe superioare de comandă şi de administraţie ale armatei. Astfel, la 21 februarie 1941, Manfred von Killinger şi Herman Neubacher, numit în ianuarie 1940 „însărcinat special pentru probleme economice pe lîngă Legaţia din Bucureşti", transmiteau la Berlin că „deposedarea [de către statul român a industriaşului Malaxa de uzinele ce îi purtau numele] reprezintă şi o contramăsură a generalului Antonescu împotriva atacurilor propagandistice contra guvernului pentru pretinsa înstrăinare a avutului naţional în favoarea Germaniei. Ministrul economiei, [generalul Gh.] Potopeanu, într-un memoriu mai lung către generalul Antonescu, s-a făcut purtătorul de cuvînt al acestei critici". O zi mai tîrziu, 22 februarie, cei doi reprezentanţi ai Reichului informau Ministerul de externe german că „în convorbirea de ieri cu conducătorul statului [român] şi cu ministrul [Mihai] Antonescu am constatat că s-a pus în mişcare opoziţia internă — ceea ce era de aşteptat — împotriva planuitelor contracte privind industria".

Rezistenţa M.St.M., protestele generalului Gh. Potopeanu şi ale altor personalităţi n-au putut împiedica infiltrarea germanilor în economia ţării. La 30 martie 1941, Neubacher comunica la Berlin acordul de arendare pe 10 ani a Uzinelor Malaxa, cu opţiune la cumpărare, precum şi obţinerea unei serioase participări la Reşiţa. La 27 februarie 1941, generalul Potopeanu, în dezacord cu această orientare a politicii economice a guvernului Antonescu, şi-a dat demisia (acceptată de dictator în luna mai), părăsind ministerul după numai cîteva luni de la instalare. Chiar în zilele dificilelor „tratative" economice, ataşatul militar german din Bucureşti telegrafia superiorilor săi: „Creşte antigermanismul în popor şi la unele oficialităţi. Evreii stau bine. Antonescu este sub o camarilă de generali pro-anglo-francezi. A surprins faptul că regele şi regina [mamă] au fost văzuţi mereu în compania ministrului S.U.A. [la Bucureşti]. Livrările de petrol sînt îngreunate prin mobilizarea muncitorilor. Prezenţa trupelor germane anihilează efectul rău, însă poate provoca sabotaje". Ataşatul militar organizase o anchetă cu scopul depistării persoanelor sau grupurilor interesate în sabotarea aprovizionării maşinii de război naziste, ajungînd la concluzia că *„majoritatea ofiţerilor dispuşi spre sabotarea Germaniei se găsesc în Marele Stat Major* [subl. ns.]".

Ocuparea ţării de către trupele hitleriste, jefuirea bogăţiilor naţionale au sporit ura poporului faţă de cei care, cum se exprima un document al M. St. M., „din cauza lor şi după patronajul şi aprobarea lor ni s-au ciuntit graniţele". Legaţia nazistă din Bucureşti ştia că generalii români „au fost contra chemării misiunii Wehrmachtului german" şi ei considerau sosirea acesteia ca pe „o ocupaţie militară deghizată a ţării".

Sfidînd voinţa poporului

Adîncirea contradicţiilor dintre toate forţele şi grupările politice interne nefasciste, indiferent de poziţiile şi politica lor de clasă, pe de o parte, şi regimul antonescian, pe de altă parte, a dobîndit amploare pe măsura tot mai strînsei încadrări a politicii promovate de acesta în politica Germaniei naziste.

Atragerea României în războiul declanşat de Germania hitleristă la 22 iunie 1941 prin încălcarea Tratatului de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939, act cu consecinţe incalculabile, a fost hotărîtă de Antonescu fără nici o consultare. După ce s-a declarat pe deplin favorabil unei colaborări militare germano-române, în convorbirile sale cu Hitler, Antonescu şi-a rezervat în exclusivitate dreptul deciziei, lăsînd în acelaşi timp Führerului şi O.K.W.-ului libertatea

de a stabili condiţiile tehnice ale raporturilor dintre cele două armate. Cunoscînd starea de spirit ce domina în România, inclusiv la M. St. M., forurile superioare militare germane au interzis formal orice fel de informare a părţii române în legătură cu viitoarele planuri militare, mulţumindu-se cu angajamentul dictatorului român. Ilustrativ în acest sens este şi faptul că toate acordurile tehnice privitoare la cooperarea militară între cele două armate au fost semnate începînd cu data de 22 iunie, numai după ce Antonescu a ordonat armatei române declanşarea ostilităţilor.

Petre Tomescu, fostul ministru al muncii în guvernul de atunci al lui Antonescu, releva: „Deşi membru în cabinet în momentul începerii războiului, totuşi nu am luat cunoştinţă decît în dimineaţa de 22 iunie 1941 că armata română a trecut frontiera de est alături de forţele germane. Secretul intrării în război alături de Germania a fost atît de straşnic, încît guvernului ţării nu numai că nu i s-a cerut adeziunea pentru politica ce urma să o imprime ţării şi neamului" fostul dictator al României, „dar nici nu i-a comunicat, cel puţin într-un consiliu — aşa cum era logic în asemenea împrejurări grave —, hotărîrea începerii ostilităţilor..."

Partidul Comunist Român şi celelalte forţe politice progresiste au luat atitudine hotărîtă împotriva războiului, au demascat adevăratele scopuri ale imperialismului german, au chemat masele la luptă pentru încetarea conflictului militar şi răsturnarea dictaturii antonesciene. „După cum se ştie — arăta secretarul general al partidului —, încă din prima zi a războiului, partidul nostru a chemat forţele democratice naţionale, întregul popor să se opună prin toate mijloacele războiului antisovietic, să saboteze maşina de război fascistă şi să lupte pentru ieşirea din război şi alăturarea armatei noastre, a întregului popor celorlalte forţe ale coaliţiei antihitleriste".

Antrenarea ţării într-un conflict care, *nolens-volens*, o situa pe poziţii ostile vechilor ei aliaţi, într-o aventură militară cu grave implicaţii politice şi sacrificii materiale şi umane dureroase, a trezit serioase rezerve şi opoziţii şi din partea cercurilor politice burgheze, care mai vedeau încă în Antonescu omul potrivit pentru a conduce statul în condiţiile dominaţiei germane pe continent. Astfel, pe lîngă ceilalţi factori şi surse de alimentare a opoziţiei faţă de regimul antonescian şi alianţa cu Hitler, „colaborarea" militară cu trupele Wehrmachtului a sporit şi mai mult adversitatea şi ura poporului român, a armatei şi a corpului ei de comandă faţă de Germania nazistă. Referindu-se la acest moment şi sesizînd neaderenţa poporului român la un război alături de Germania nazistă pentru înfrîngerea şi ocuparea Uniunii Sovietice, istoricul sovietic N.I. Lebedev menţiona: „De aceea propaganda română oficială de la începutul războiului declara că trupele române nu duc război împotriva Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, ci sînt ocupate, chipurile, «cu eliberarea provinciilor române». Se sublinia insistent că ele nu vor merge mai departe de Nistru".

Atitudinea generalilor români faţă de antrenarea ţării în război nu poate fi înţeleasă decît dacă este analizată în perspectiva evenimentelor care confruntaseră România în anul 1940. Studierea documentelor de epocă impune concluzia că generalii români, în conformitate cu politica oficială tradiţională statală, nici măcar nu concepeau, înainte de 1940, că România se va alătura în vreo agresiune declanşată de vreun stat împotriva U.R.S.S., pronunţîndu-se deschis pentru menţinerea unor relaţii de colaborare şi evitarea oricărei surse de conflict cu acest stat.

Toamna anului 1941 a consemnat o sporire a protestelor faţă de politica aventuristă dusă de Antonescu. Semne evidente în această privinţă veneau de pe front, unde, în pofida măsurilor drastice împotriva celor care îndrăzneau să comenteze ordinele privind continuarea războiului în adîncimea teritoriului sovietic, manifestările de împotrivire luau proporţii îngrijorătoare pentru dictator. Astfel, la 29 august, aflat în inspecţie pe front, Antonescu — după cum consemna un proces-verbal întocmit la punctul de comandă al Corpului 4 armată — şi-a exprimat nemulţumirea pentru faptul că operaţiile militare stagnau din cauza lipsei de spirit ofensiv al infanteriei.

Opoziţia armatei a fost alimentată şi de atitudinea pe care trupele hitleriste o aveau faţă de unităţile româneşti. La 30 august 1941, comandan-

Septembrie 1940: împotriva Dictatului de la Viena, puternice demonstraţii de protest la Cluj...

...şi Sibiu (p. 6)

tul Armatei 4, generalul Nicolae Ciupercă, a intervenit la Marele Cartier General pentru a cere comandamentelor germane să „ordone să înceteze măsurile vexatorii pentru ostaşii români..., a interveni să înceteze abuzurile semnalate ce se fac de trupele germane". Şeful Marelui Cartier General, generalul Al. Ioaniţiu, a dat un răspuns semnificativ la 9 septembrie: „S-a intervenit la Misiunea militară germană ca abuzurile semnalate să înceteze. *Rog să dispuneţi ca în cazul cînd ele nu vor înceta, trupele să procedeze conform legilor militare, întrebuinţînd armele. Ostaşul român care se va lăsa dezarmat* [de germani] *va fi aspru sancţionat* [subl. ns.]".

Hotărîrea lui Antonescu de a continua războiul în anul 1942 a provocat noi luări de atitudine din partea unui mare număr de generali şi ofiţeri superiori români, care, pentru opoziţia manifestată, au fost demişi de dictator. Numai între 15 iulie şi 30 septembrie 1941, 24 generali au fost demişi de Antonescu sau au cerut ei să fie trecuţi în rezervă pentru a nu fi părtaşi la o politică militară profund antipopulară.

Starea de spirit ce domina opinia publică şi repercusiunile ei în rîndurile armatei l-au determinat pe Antonescu ca, după încetarea operaţiilor de la Odessa, să ordone retragerea majorităţii efectivelor în ţară. Marele Cartier General revenit şi el în ţară s-a contopit cu M.St.M., concentrîndu-şi atenţia asupra unor măsuri ce vizau diluarea tot mai pronunţată a colaborării cu cel de-al III-lea Reich.

Dezacordul tot mai pronunţat între M.St.M. şi Ion Antonescu în privinţa utilizării forţelor armate naţionale reiese clar dintr-un raport al Misiunii militare germane, în care se făcea cunoscut că deşi fusese anunţat că „mareşalul Antonescu este complet de acord cu utilizarea Armatei 3" române în condiţiile propuse de comandantul Armatei 11 germane, M. St. M. n-a dat curs acestei propuneri şi şi-a îndreptat atenţia spre cu totul alte obiective, urmărind eludarea înţelegerii cu forurile militare naziste. Astfel, în lunile noiembrie-decembrie 1941, ordinele şi directivele M. St. M. prevedeau lucrări de îmbunătăţire a comunicaţiilor din Transilvania, întocmindu-se unele proiecte în vederea concentrării forţelor şi pregătirea lor pentru a fi gata să respingă un eventual atac horthyist. Concomitent, majoritatea rezerviştilor de la unităţile operative au fost demobilizaţi şi a fost declanşată o amplă acţiune de reorganizare a marilor unităţi. Aceste măsuri ale organelor centrale de comandament indică intenţia M. St. M. de a structura sistemul militar românesc pe direcţii divergente celor reclamate de continuarea războiului hitlerist.

Pînă la 1 decembrie 1941 au fost aduse în ţară 12 divizii de infanterie, o brigadă mixtă de munte şi o brigadă de cavalerie, pe front rămînînd doar 5 divizii de infanterie, 5 brigăzi de cavalerie, 2 de munte şi 2 de fortificaţii.

Şeful M.St.M.: războiul nu este popular

Deşi germanii înregistraseră un prim insucces în urma contraofensivei sovietice din zona Moscovei, Antonescu a dat curs presiunii hitleriştilor şi, în stilul său caracteristic, fără nici o consultare, şi-a asumat noi angajamente faţă de Hitler, fapt ce a provocat un conflict răsunător cu un grup important de personalităţi cu funcţii de răspundere în conducerea armatei, în frunte cu şeful M. St. M., generalul Iosif Iacobici.

Primind ordin să pregătească un nou grup de forţe ce urmau a fi angajate în operaţii în cursul preconizatei ofensive hitleriste din primăvara lui 1942, generalul Iacobici a răspuns printr-un raport în care îşi reafirma poziţia expusă „verbal în ziua de 10.XII", şi anume că „Statul Major General al Armatei, în afară de trupele de ocupaţie şi operative [existente atunci pe front], nu mai avea nimic disponibil şi nici posibilitatea de a mai schimba marile unităţi aflate la est", cerînd ca această situaţie să fie comunicată Înaltului comandament german.

În faţa hotărîrii lui Antonescu de a-şi onora noile angajamente, generalul Iacobici a prezentat Referatul nr. 50, din 8 ianuarie 1942, pronunţîndu-se deschis împotriva poziţiei lui Antonescu şi cerînd dictatorului să revizuiască întreaga politică militară a ţării. Între argumentele pe care le aducea generalul Iacobici era şi acela izvorînd din experienţa noastră istorică: „Cum am mai raportat, pe scurt, verbal, cred că trebuie ţinut seama şi de faptul că românul nu se va bate bucuros departe de ţara

sa; în acest sens, participarea la o ofensivă ce duce forţele noastre departe de ţară nu este populară...

Un alt şi foarte puternic motiv — continua şeful M. St. M. —, care mă face a propune cît mai multă moderaţie la fixarea forţelor armatei expediţionare este situaţia noastră faţă de Ungaria. Nu că m-aş teme de o acţiune imediată, care o cred pe durata războiului în curs aproape exclusă, mă tem că tineretul, care voiam să-l pregătim temeinic, va cădea pe plaiurile îndepărtate ale Rusiei..., lipsindu-ne foarte mult în socotelile cu Ungaria".

În această ultimă parte a raportului său, şeful M. St. M. arăta o cunoaştere profundă a dorinţei cercurilor largi ale opiniei publice a ţării, care fusese de la început împotriva agresiunii hitleriste şi cerea încetarea participării la un război străin intereselor poporului şi păstrarea forţelor pentru ca la momentul potrivit să se poată acţiona în vederea eliberării teritoriului răpit României prin Diktatul fascist de la Viena.

Încă la 18 iulie 1941, pentru a evidenţia implicaţiile şi consecinţele continuării războiului dincolo de Nistru, Iuliu Maniu se adresa lui Antonescu: „Nu este admisibil ca să ne prezentăm ca agresor faţă de Rusia, astăzi aliată a Angliei, probabil învingătoare, pentru alt motiv decît Bucovina şi Basarabia, în tovărăşie de arme cu Ungaria şi Axa, care ne-au rupt printr-un act arbitrar, neratificat de nimeni, o parte importantă a ţării noastre".

Antonescu a rămas neclintit în hotărîrea sa, iar la 17 ianuarie 1942, generalul Iacobici a înaintat o cerere prin care solicita desărcinarea sa din funcţia de şef al M. St. M. Printre motivele invocate citătm: „Conform Legii pentru organizarea Ministerului apărării naţionale, M.St.M. are în atribuţiile sale «pregătirea planurilor de război». Şeful lui are datoria de a le concepe şi poartă întreaga răspundere. Dacă concepţia lui nu este aprobată: sau el se supune concepţiei ce-i este impusă, fără însă a scăpa de răspundere, sau el trebuie să tragă consecinţele.

În momentul de faţă nu pot încă afirma în mod sigur, dar am indicaţiuni puternice că mă găsesc faţă de domnul conducător al statului în divergenţă de părere asupra concepţiei participării armatei române la campania de primăvară. Ceea ce este însă sigur este faptul că nu mi s-a dat ocazia de a-mi face datoria, căci n-am fost nici măcar ţinut la curent cu fazele unui schimb de păreri cu privire la viitoarele evenimente şi cu intenţiunile domnului conducător al statului". O poziţie care nu numai că punea în discuţie, dar chiar contesta competenţa lui Antonescu de a hotărî de unul singur în probleme ce angajau soarta statului.

Printr-un ordin special, generalul Iacobici a fost destituit din funcţie, aducîndu-i-se o serie de acuzaţii care precizează şi ele natura şi dimensiunile contradicţiilor dintre dictator şi corpul de comandă al armatei: „V-aţi dezinteresat de trupele ce luptau în Crimeea, socotind că obligaţiunile ce le aveau comandamentele în subordine nu mai aveau nevoie de nici o impulsie şi de nici un control din partea dumneavoastră. De cînd v-aţi înapoiat de pe front — se afirma în ordinul de destituire —, nici dumneavoastră, nici vreunul din subşefii Marelui Stat Major nu au vizitat unităţi de la est... Pentru a înlătura consecinţele lipsei de contact între cei ce luptau la mari depărtări de organele de conducere superioară ale armatei am fost nevoit să trimit ofiţeri de la cabinetul meu militar şi pe generalul Pantazi pe front..."

După cum rezultă din documentele citate, părerile generalului Iacobici erau împărtăşite şi de subşefii M. St. M. şi ele se refereau nu numai la problema continuării războiului, ci şi la aceea mai generală, dar foarte importantă, privind rolul armatei în stat, ca şi la maniera lui Antonescu de a lua hotărîri fără nici un fel de consultări. În „lămuririle" pe care le-a înaintat ministrului apărării naţionale asupra cauzelor care au dus la declanşarea conflictului său cu dictatorul, generalul Iacobici afirma: „Nu ştiam nimic, absolut nimic şi am fost surprins de schimbarea repetată a situaţiei noastre militar-politice, uneori pe calea cu totul anormală a unor rezoluţiuni puse pe hîrtii de importanţă redusă". În continuare, fostul şef al M. St. M. afirma: „În ceea ce priveşte, în sfîrşit, ofensa gratuită pe care aş fi adus-o neamului, după afirmaţia d-lui comandant de căpetenie, apreciind că războiul departe de ţară nu este popular, relevez că am fost dator, ca şef al Marelui Stat Major, a înregistra şi a socoti toate manifestaţiile neamului, indiferent dacă ele sînt sau nu plăcute înaltei conduceri militare. Impresia nepopularităţii se reazimă pe curentul puternic ce zilnic poate fi constatat la Marele Stat Major în ceea ce priveşte pe foarte mulţi chemaţi a merge, sau a rămîne în Crimeea sau în Transnistria".

Demiterea generalului Iacobici, urmată de înlocuirea subşefilor M. St. M., extinderea conflictului dintre Antonescu şi alte cadre superioare ale armatei au avut un larg ecou în opinia publică românească. O rezoluţie adoptată de C.C. al P.C.R. în ianuarie 1942 surprindea faptul că dezacordul între Antonescu şi corpul de comandă al armatei luase o amploare deosebită: „Creşte nemulţumirea în rîndurile ofiţerilor români... Generalii Ciupercă şi Orăşanu şi-au dat demisia din armată ca semn de protest împotriva continuării războiului. Pînă şi generalul Iacobici, pus de Antonescu la conducerea Marelui Stat Major, opunîndu-se trimiterii de noi sute de mii de oameni la moarte... a trebuit să plece". Aceeaşi atitudine a dictatorului, arăta rezoluţia citată, a determinat pe mulţi fruntaşi ai partidelor democratice, „sub presiunea poporului român", să-şi manifeste tot mai făţiş opoziţia faţă de continuarea războiului.

Creşterea influenţei P.C.R. în rîndurile armatei, întărirea legăturilor sale cu o serie de ofiţeri şi generali a fost posibilă şi datorită altor organizaţii şi partide politice aflate sub influenţa comuniştilor sau care se situau pe poziţii apropiate în problemele majore care stăteau atunci în faţa poporului. Aşa a fost cazul Partidului Social-Democrat, Frontului Plugarilor, Madoszului, Partidului Socialist-Ţărănesc, Uniunii Patrioţilor, care aveau aderenţi în armată, în special în rîndul ofiţerilor superiori sau al rezerviştilor.

O notă informativă întocmită la 7 martie 1942 de Serviciul Special de Informaţii (S.S.I.) preciza că în Bucureşti se comenta în toate straturile societăţii atitudinea generalului Iacobici şi a colaboratorilor săi: „La protestul său s-au asociat generalii Tătăranu, Mazarini şi Pălănceanu. Numeroşi ofiţeri superiori, generali intenţionează să demisioneze din cadrele active ale armatei în semn de solidaritate". Iar Misiunea militară germană, într-o notă din 4 iulie către Grupul german de armate „Sud", observa că Iacobici şi subşefii M. St. M. deveniseră un punct de coalizare a elementelor antigermane din întreaga ţară: „Românii văd în acesta [Iacobici] şi în subşeful său Tătăranu — preciza nota — un pol opus faţă de mareşal. Ambii se bucură de mare prestigiu în armată".

Numeroase documente de arhivă mai puţin cunoscute îndreptăţesc concluzia că la începutul anului 1942 „colaborarea" militară româno-germană intrase într-o criză deosebit de puternică, hotărîrea lui Antonescu de a trimite noi efective pe front fiind întîmpinată cu temeri şi indignare de cercurile largi ale opiniei publice, cu vii opoziţii din partea soldaţilor, a corpului de ofiţeri şi generali, a comandanţilor de mari unităţi şi în special a M. St. M.

Cruzimea hoardelor hitleriste

General de armată
CONSTANTIN V. VASILIU-RĂŞCANU

La Muzeul militar central, într-o vitrină din sala consacrată anilor patruzeci, între alte exponate, poate fi văzut şi un caiet cu coperte albastre, deschis. Paginile lui, liniate, sînt acoperite cu un scris mărunt, caligrafic. Însemnări de război. Autorul lor — generalul de armată Constantin V. Vasiliu-Răşcanu (1887-1980).

S-a născut la Bîrlad, ca al optulea copil al lui Vasile Vasiliu şi al Elenei Răşcanu. Tatăl său era fiul unui tînăr moţ din părţile Abrudului care, în 1849, în urma înfrîngerii forţelor revoluţionare conduse de Avram Iancu, a trecut în Moldova spre a scăpa de represiunea autorităţilor habsburgice. Mama sa era dintr-o veche familie de răzeşi pomeniţi într-un hrisov din 1503 ca luptători sub steagul lui Ştefan cel Mare.

În anul 1906, Constantin Vasiliu a intrat în Şcoala de ofiţeri, secţia infanterie; în 1908 a fost avansat la gradul de sublocotenent şi repartizat la Regimentul 12 „Cantemir" din Bîrlad. La sfîrşitul anului 1911 a fost mutat în Batalionul 3 Vînători, devenit ulterior regiment, cu garnizoana la Ploieşti. Aici l-a cunoscut pe C. Dobrogeanu-Gherea (în acea perioadă, patronul restaurantului din gara Ploieşti). Împreună cu alţi doi colegi, frecventează săptămînal casa lui Gherea, cu care au discuţii despre socialism, despre scrierile sale, despre Capitalul lui Marx sau despre activitatea şi ideile lui Jaurès.

În 1915, Constantin Vasiliu a fost admis la Şcoala superioară de război din Bucureşti pe care o va întrerupe odată cu intrarea României în război, în toamna lui 1916. În acea vreme l-a cunoscut pe Gheorghe Cristescu[1], în casa căruia a auzit pentru prima dată vorbindu-se despre comunism şi societatea comunistă.

În anii 1916-1917, a comandat o companie şi apoi un batalion cu gradul de locotenent şi, respectiv, căpitan, luînd parte la toate luptele duse de Regimentul 3 vînători, într-una din ele fiind şi uşor rănit. În glorioasele zile ale lui august 1917, cînd ostaşii români au scris epopeea de la Mărăşeşti, a fost rănit pentru a doua oară în luptele de la Doaga[2]. Internat în spital, după 20 zile, a cerut să fie trimis din nou pe front la regimentul său. Medicii nu i-au aprobat cererea, dar el s-a înapoiat totuşi la unitatea sa.

În anii 1919-1920 a fost curier diplomatic şi delegat militar la încheierea tratatului de pace cu Germania. A făcut stagii de perfecţionare în Anglia (Londra), în Franţa (Chaumont), în Italia (Aqui şi Torino). După încheierea Tratatului de la Trianon (1920) a fost numit în comisia de delimitare a frontierei de vest dintre România şi Ungaria.

În anii 1923-1938 a activat în diferite unităţi, continuîndu-şi, totodată, studiile. În 1929 şi-a luat doctoratul în ştiinţe juridico-economice. În 1938 a fost avansat general, primind comanda Brigăzii 45 infanterie din Vaslui, iar în 1940, ca general de brigadă, a primit comanda Detaşamentului Dunărea, care asigura paza graniţei între Turnu Severin şi Călăraşi.

Războiul declanşat de Hitler împotriva Uniunii Sovietice îl găseşte pe generalul Vasiliu-Răşcanu în cadrul Ministerului de război. În ianuarie 1942 a primit comanda Diviziei 1 munte pe frontul din Crimeea.

Din primele luni de pe front datează însemnările inedite pe care le prezentăm cititorilor revistei, în care se oglindeşte atitudinea sa ostilă faţă de războiul hitlerist, faţă de hitlerişti. În cei doi ani cît s-a aflat la comanda diviziei, răspunzînd de soarta a mii de oameni, s-a străduit să le ridice moralul, s-a îngrijit de traiul şi nevoile lor, căutînd să cruţe vieţile omeneşti, fiind convins de inutilitatea războiului hitlerist dus departe de ţară şi potrivnic intereselor naţionale ale României şi poporului român.

Demnă de remarcat a fost şi atitudinea sa omenoasă faţă de populaţia civilă, atitudine imprimată comandanţilor şi unităţilor din subordinea sa. A căutat să ajute populaţia civilă cu alimente, lemne şi medicamente. Generalul român n-a dat curs ordinelor primite de la comandamentul german de a distruge case şi lucrări de artă sau de a da foc satelor care adăpostiseră partizani.

La 1 februarie 1944 generalul de divizie Constantin Vasiliu-Răşcanu a fost numit comandant al Corpului 5 teritorial cu sediul la Ploieşti. Sub influenţa celor văzute pe front şi faţă de realităţile vremurilor pe care le trăia ţara, i s-a întărit convingerea că trebuia să acţioneze şi el pentru ieşirea României din războiul Germaniei hitleriste. Din această convingere, s-a alăturat, împreună cu mulţi alţi ofiţeri superiori, forţelor patriotice care — sub conducerea Partidului Comunist Român — au pregătit şi înfăptuit actul istoric de la 23 August 1944. A făcut parte din comitetul militar de pregătire şi a participat la numeroase întîlniri şi acţiuni pentru definitivarea planului de acţiune privind desfăşurarea insurecţiei.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 2/1974; nr. 4/1967.

În zilele insurecției a comandat Corpul 5 teritorial care și-a adus o contribuție importantă la înfrîngerea hitleriștilor din Ploiești și Valea Prahovei.

La 6 martie 1945, generalul Constantin Vasiliu-Rășcanu a fost numit ministru de război în guvernul condus de doctor Petru Groza, funcție pe care a deținut-o pînă la 1 decembrie 1946.

În septembrie 1945 a fost primit în rîndurile membrilor Partidului Comunist Român, iar în toamna anului 1946 a fost ales deputat în Marea Adunare Națională. În februarie 1948, a fost trecut în rezervă. I s-a acordat dreptul de a purta uniforma militară toată viața și, în anul 1967, i s-a acordat titlul de „Erou al muncii socialiste". În ultimii ani de viață a fost vicepreședinte al comitetului veteranilor din războiul antifascist.

Însemnările sale de război inedite[1] — din care publicăm, selectiv, cîteva fragmente — conțin mărturia relevantă a atitudinii sale antihitleriste, expresie a profundei ostilități față de Hitler și acoliții săi, sentimente de care erau animați poporul român și fiii săi în uniformă militară.

Col. (r) Eugen CRINTEA,
Neculai MOGHIOR

7.II.1942. Tiraspol. Tot mai mult mă înspăimîntă ororile războiului. Ruine și chipuri palide și trase care mă înfioară cînd mă privesc. Îi văd amăriți, necăjiți și știu că ne privesc cu ură. Dar nu noi sîntem cei vinovați, ci bestiile nemțești care mai au pretenția să se zică că vor să civilizeze și să aducă dreptate popoarelor. Nu vor [decît] să le subjuge și ei să profite de totul.

Luni 9.II.1942. Kerson. Nu știu de ce un neastîmpăr am în suflet și merg cu mai puțină încredere cu înainte. Lipsa de organizare, lăsarea în voia soartei a celor ce luptă pe front mă dezgustă și îmi slăbește avîntul. La ce să mă potrivesc unor minți deșarte, ce cred că e o fericire în a ucide pe alții, a-i obinui și apoi a muri și tu poate? De ce omenirea aceasta nu s-ar împăca și nu s-ar da putința ca tot omul să se bucure de roadele muncii sale și de bunătățile acestui pămînt?

Spitalul german din Kerson cheamă ofițerul Armatei a III-a ca să-i dea hainele soldaților români morți aroio. Cine sînt aceștia? Ce fel au ajuns? Nimeni nu știe. Ce neomenie și ce rușine! Ce știe Bucureștiul de asta?

Joi, 12.II.1942. Simferopol. La orele 6.30 mă scol și mă pregătesc de plecare. Drumul de la Armiansk la Dîbamkoj e îngrozitor. Aceeași priveliște ca și ieri, cîmp întins, în unele părți plin de apă, sate rare și pe tot pareurul drumului, morminte, epave de mașini și tancuri, cai morți și bieți soldați români care înoată prin apă și merg să-și caute unitățile pe front.

Miercuri, 18.II.1942. Al Todor. După ce cei 12 000 de nenorociți evrei au fost amăgiți că vor fi trimiși în altă parte și îndemnați să-și ia lucrurile de preț și hrană pe 10 zile, au fost adunați, desbrăcați, li s-a furat tot ce aveau și împușcați apoi. Dar ce e și mai obinuitor este să pui pe un nenorocit din aceștia să sape groapa unuia din ai lui, să-i îngroape, ca apoi, ei să fie împușcat. Astfel au procedat germanii cu cei 12 000 de nenorociți evrei din Simferopol. Nu au ținut cont de copii și femei; i-au despuiat, le-au luat bijuteriile și le-au trimis la ei acasă și apoi i-au împușcat ca pe niște cîini lipsiți de apărare, în mod laș și odios.

Rușine acestei omeniri, rușine zic și blestem pe acești călăi ce vor să se pretindă binefăcători ai acestei lumi.

Simbătă. 21.II.1942. Al Todor. Mă enervează radioul care anunță că se dau ajutoarele regulat și familiile ofițerilor primesc soldele regulat. E o minciună, căci, cu dovezi, ofițerii îmi arată că familiile lor nu au primit drepturile din decembrie. Numai laude, numai vorbe și fapte deloc. Simt o rușine și un dezgust față de minciuna ce o debitează toți acei nepricepuți ce au ajuns să conducă țara aceasta.

Numai nebunia unui om a aruncat întreaga omenire în o astfel de nenorocire și o măcinare zilnică și tot mai mare a vieților omenești. Mă întreb de ce și pînă cînd?

Luni, 9.III.1942. Al Todor. De opt zile a trebuit să-mi întrerup însemnările zilnice în acest jurnal. O gripă - groaznică m-a ținut la pat și încă nu știu cît mă va mai ține pironit în casă.

Furia mea e și mai mare contra nemților care au provocat războiul, care au rămas mereu aceeași neisprăvitul, cruzi și nesinceri. În fiecare zi se macină soldatul nostru, în fiecare zi se duc, rînd pe rînd, bieții românași. Pentru ce? Știm de ce? Putem avea încredere, cînd veștile din țară sînt așa de rele? Ne-au luat tot, ne-au lăsat săraci, flămînzi, lipsiți de orice. Iată binele și raiul hitlerist. De altfel, în toate părțile pe unde au trecut hoardele lui Hitler nu e decît jale, plîns și mizerie, iar raiul trîmbițat de Hitler este numai pentru ei și oamenii lui.

Joi, 12.III.1942 Al Todor. Am avut vizita șefului de stat major de la Corpul 9 german; mi-a adus cîteva vești, însă nu m-au bucurat așa mult.

Am văzut pe col. Suțu, e cevă mai bine. Colonelul Boteanu s-a îmbolnăvit și el, gripa vrea cu orice preț să cîrcnească pe toți.

Venind spre casă de la Batalionul 8, pe drum un ostaș de la Batalionul 2 îmi prezintă un manifest aruncat de ruși și semnat de soldații români aflați prizonieri.

Departe de a împărtăși cele înserate în acest manifest, însă multe sînt adevărate. Că sîntem trași pe sfoară de nemți și și-au bătut joc de noi este drept. În mîndria lui, Antonescu fie că vede și nu are ce face, fie că nu vede pericolul nemțesc. Dacă ar fi loiali față de noi, dacă ar ține cont de sîngele vărsat, de ce nu îndreaptă nedreptatea ce ne-au făcut cu ciuntirea țării, cînd au dat o parte din Transilvania ungurilor.

Vineri. 13.III.1942. Al Todor. Mă simt mai bine și sper să-mi reiau din nou vizitele pe front, care sînt și necesare față de unele stări de demoralizare care au început a se semnala.

Luni. 16. III. 1942. Al Todor. Mă duc la Bat[alionul] 13. O atmosferă greoaie, toți sînt plictisiți, fără avînt în ei și cu gîndul numai să plece cît mai repede de aici.

Miercuri, 18.III.1942. Al Todor. Tot mai mult mă îngrijește starea de deprimare a oamenilor și pierderile zilnice. Nu știu dacă cele 2 rapoarte ale mele vor găsi vreun răsunet la cei ce le-am adresat, însă pe zi ce trece situația devine tot mai critică.

Simbătă, 21.III.1942. Al Todor. E o zi friguroasă cum nu a mai fost. Vîntul suflă puternic. Pentru prima dată de cînd sînt aici am văzut apa înghețată. Nu mai pot înțelege capriciile acestui anotimp și tocmai aici unde se spune că chiar și iarna e cald.

Șederea aceasta fără să știi cît va dura și ce vei face mîine devine din ce în ce mai insuportabilă. Dar acești bieți ostași care așteaptă o destindere de 8 luni de zile? Au fost duși pînă acum cu vorba și promisiuni, s-au hrănit cu speranța unei repezi plecări de aici. Poate că am făcut rău pentru că le-am spulberat această speranță și le-am spus adevărul.

Încep tot mai greu să suport depărtarea de țară și de cei lăsați acolo. Sînt tot mai mult și mai tare muncit de gînduri și de dor.

Luni, 23.III.1942. Al Todor. Cea mai mare parte din soldați nu luptă din convingere, ei luptă sub imperiul fricii de a nu fi sancționați, teama de pedeapsă ține pe mulți la locurile lor în tranșee.

Joi, 26.III.1942. Al Todor. Sînt convins și e vădit că nemții ne speculează și caută să ne stoarcă așa fel ca să fim robiții lor pentru totdeauna. Îi urăsc, dar nu am ce să fac.

[1] Pentru a ușura lectura, nu am marcat întreruperile de text.

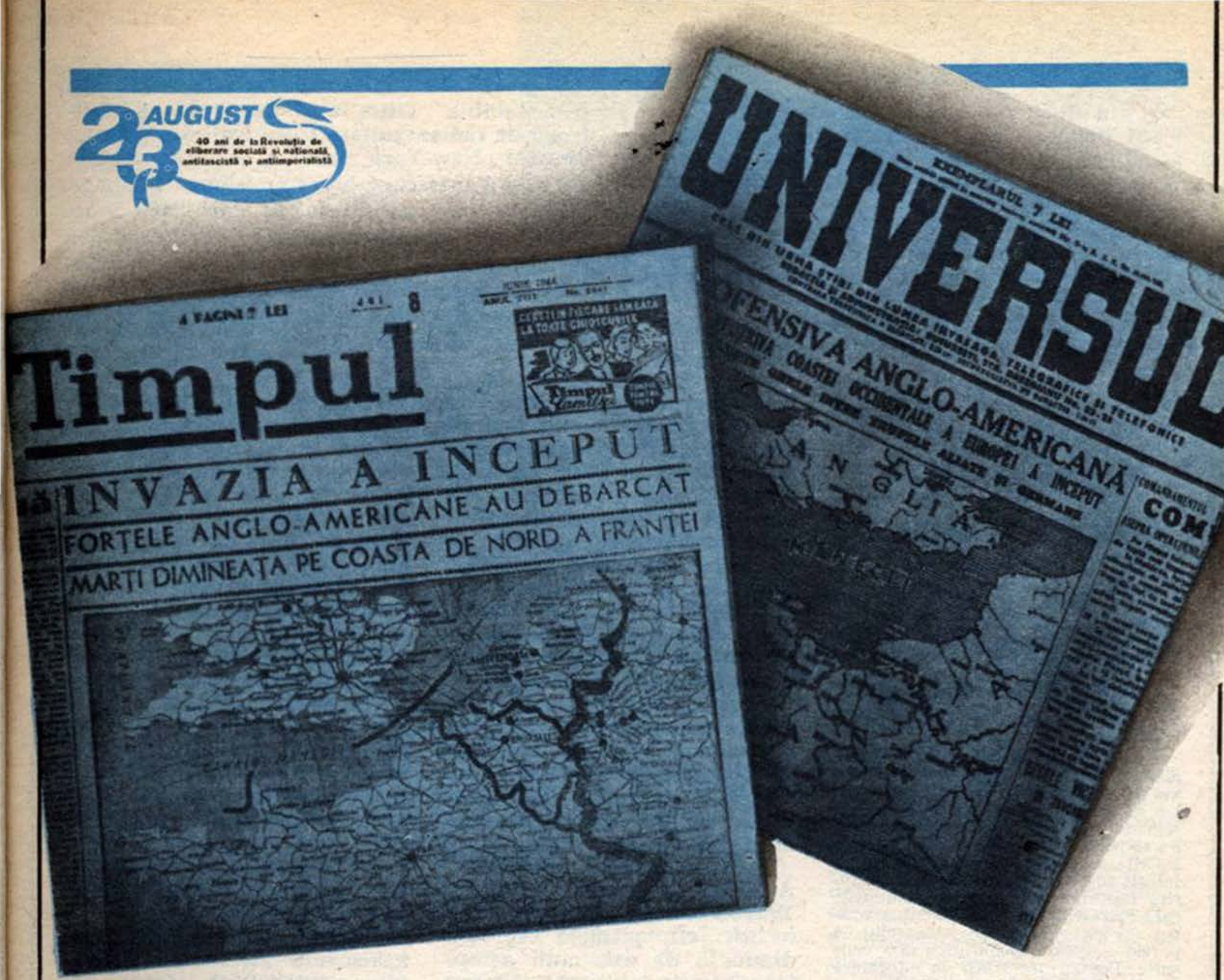
23 AUGUST
40 ani de la Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă
Timpul
INVAZIA A INCEPUT
FORȚELE ANGLO-AMERICANE AU DEBARCAT
MARȚI DIMINEAȚA PE COASTA DE NORD A FRANȚEI
UNIVERSUL
OFENSIVA ANGLO-AMERICANĂ

București, iunie 1944:

A 249-A SĂPTĂMÎNĂ DE RĂZBOI

Dr. EUGEN PREDA

... Noaptea, strada s-a transformat într-un canal negru și îngust, străjuit inutil de felinare stinse, în care joacă indiscret luminițele blazate ale lămpilor de buzunar. Mai tîrziu, strada rămîne iar singură de tot. Luna se plimbă plictisită pe trotuar...

Este o imagine a nopții de sîmbătă 3 spre duminică 4 iunie 1944 din București, redată după un reportaj al vremii. O imagine comună și pentru Șoseaua Militari, cu aspectul ei semirural, în care se impun vederii doar umbrele clădirilor care aparțin armatei, singurele mai arătoase. Răcoarea nopții întărește aroma de salcîm și liliac, care se împletește cu mirosul crud de verdeață. Într-o casă modestă, înconjurată de grădină, cu ferestrele perfect camuflate pentru a nu lăsa să răzbată afară nici o rază de lumină, se află unul dintre acele lo-

curi din Bucureşti în care activitatea nu încetează niciodată, unul dintre Centrele de radioascultare ale armatei.

Ora 2.45. O voce precipitată rosteşte în engleză: „Comandantul suprem al forţelor de invazie din Europa, generalul Eisenhower, a anunţat în acest moment că efective extrem de puternice de trupe, transportate de numeroase nave şi sprijinite de flota aeriană, au debarcat în Europa. Sînt în curs lupte violente pentru adîncirea capetelor de pod stabilite". **Citim în continuarea notei Centrelor de radioascultare Bucureşti[1] din 4 iunie:** „Postul New-York, care a anunţat această ştire, şi-a întrerupt brusc emisiunea în limba spaniolă care se difuza la ora 2.45. Scurt timp după anunţarea acestei ştiri, postul a revenit afirmînd că informaţia nu este adevărată, ca datorîndu-se unei erori de recepţie a unui mesaj transmis de un corespondent american din Londra[2]".

Centrele de radioascultare Bucureşti raportează

Iată însă că peste numai două zile, dezminţirea era la rîndul ei dezminţită.

6 iunie 1944

„Postul Moscova, *ora 7.00:* Ziarul *Pravda* publică azi următoarea corespondenţă de război: «După cum anunţă biroul sovietic de informaţii, la nord-vest şi nord de Iaşi, forţele noastre continuă să respingă cu succes atacurile unor importante unităţi de tancuri şi infanterie inamică... S-au dat lupte crîncene mai ales în a doua jumătate a zilei, cînd germanii au aruncat în luptă forţe proaspete de infanterie şi tancuri».

Postul Sofia, *ora 7.50:* «În acest moment, mari formaţii de avioane inamice [bombardiere americane — *E.P.*] trec în zbor deasupra Muntenegrului şi se îndreaptă spre nord-est».

Postul Londra, *ora 8.00:* Agenţia [germană — *E.P.*] Transocean a anunţat acum o oră: «În primele ore ale dimineţii de azi, mult aşteptata invazie a început. Numeroase vase de debarcare şi de război au fost semnalate în regiunea dintre gurile Senei şi coasta de est a Normandiei. În acelaşi timp au fost lansaţi paraşutişti din numeroase avioane, la extremitatea nordică a peninsulei Normandia. Se crede că aceşti paraşutişti sînt însărcinaţi să captureze aerodromurile, spre a înlesni aterizarea altor trupe. Forţele navale germane au angajat în lupte forţe inamice care debarcaseră. În momentul de faţă, portul Le Hâvre este puternic bombardat. Ofensiva aliată a intrat într-o nouă fază, în care este afectată populaţia franceză pe o rază de 35 km»[3].

Postul Berlin, *ora 8.00:* «Mult aşteptata invazie s-a produs în Vest, în zorii zilei de 6 iunie. Forţele navale au intrat în luptă la Le Hâvre, care se află şi sub tirul artileriei de bază a vaselor inamice. Forţe de paraşutişti au fost semnalate în extremul nord al peninsulei Normandia».

Postul Londra, *ora 8.30* (în l. franceză): «În noaptea care a precedat invazia, toată Franţa a fost bombardată în mod intens. Împrejurimile Parisului au fost lovite pînă în zorii zilei, cînd au început primele operaţiuni ale invaziei»[4].

Deutschlandsender[5], *ora 9.00:* Nu transmite încă nimic despre Franţa.

Postul Sofia, *ora 9.50:* Mari formaţiuni de avioane inamice continuă să zboare deasupra teritoriului românesc[6].

---

[1] Centrul de radioascultare al Marelui Stat Major funcţiona într-o clădire, azi dispărută, din cartierul Militari. Un al doilea centru era subordonat Ministerului propagandei, întocmindu-se zilnic o sinteză comună. Presa P.C.R., mai ales *România liberă*, a folosit adeseori această sursă, datorită faptului că o serie de comunişti care lucrau în presă şi chiar în aparatul de stat — de fapt cu sarcini de partid — aveau posibilitatea să o consulte. Pentru necesităţi de informare ale presei şi propagandei P.C.R. erau urmărite de asemenea şi prin mijloace proprii emisiunile posturilor de radio Moscova şi Londra.

[2] Ştirea a fost transmisă concomitent şi de posturile de radio din interiorul Statelor Unite, unde, datorită decalajului orar, era seara zilei de 3 iunie. Explicaţia menţionată oficial şi în prezent constă în faptul că o operatoare de la teleimprimatorul biroului din Londra al Agenţiei Associated Press a dat din greşeală drumul anunţului, căruia, datorită maximei sale importanţe, i s-a făcut loc imediat în emisiuni, prin întreruperea programelor curente. Dezminţirea, prezentată după numai cîteva minute, ar fi survenit în urma faptului că s-a constatat că la sfîrşitul telegramei din Londra nu exista semnul convenţional atestînd aprobarea cenzurii militare. Serviciile germane de radioascultare nu au luat în considerare informaţia, deoarece fuseseră interceptate anterior numeroase mesaje false, iar realitatea pe teren nu indica declanşarea invaziei. (Detalii privind acţiunea de acoperire a operaţiei Overlord, în *Magazin istoric*, nr. 3-5/1984).

Cazul îşi are un precedent la 7 noiembrie 1918, cînd Agenţia United Press a anunţat din Franţa semnarea armistiţiului, stîrnind în Statele Unite un deosebit entuziasm. Atunci ştirea a fost dezminţită după cîteva ore, iar episodul a fost uitat, mai ales că la 11 noiembrie armistiţiul a fost într-adevăr semnat.

[3] Istoricul radiodifuziunii britanice, profesorul A. Briggs, afirmă că serviciul de radioascultare de la Caversham a recepţionat la ora 7 a.m. primele anunţuri ale posturilor germane pe unde scurte (Radio Berlin) şi radiotelegrafice de agenţie privind începutul debarcării. La B.B.C. s-a decis ca, în absenţa unui comunicat oficial aliat, să se folosească surscle germane pentru prima relatare britanică despre invazie, spre a nu se pierde nici o bătălie în „războiul cuvintelor". La aceeaşi oră (8 a.m.) cînd postul B.B.C.-Londra transmitea în acest mod vestea cea mare, generalul D.D. Eisenhower, aflat la Cartierul general operaţional de la Portsmouth, informa la Washington pe şeful Statului major, generalul G. Marshall: „Nu am încă nici o informaţie referitoare la actualele debarcări, nici în legătură cu progresul nostru printre obstacolele de pe plaje. Comunicatul nu va fi dat publicităţii pînă nu voi şti că principalele trupe terestre sînt într-adevăr pe ţărm".

[4] Deşi nu se difuzase încă anunţul oficial aliat, în această manieră indirectă se preciza din sursă britanică începutul debarcării.

[5] Cel mai puternic post de radio al Reichului, care putea fi recepţionat pe unde medii în Germania şi în cea mai mare parte a Europei. Considerat purtătorul de cuvînt oficial al guvernului de la Berlin.

[6] La ora 16.00, Statul major român al Armatei, Secţia a 2-a, raporta: „Astăzi 6 iunie 1944, formaţiuni masive de avioane americane de bombardament, cu o puternică escortă de vînătoare, au bombardat Ploieşti, Braşov, Craiova şi R. Vîlcea... După bombardament, avioanele ame-

CORTINA S'A RIDICAT DEASUPRA
unuia dintre cele mai dramatice acte ale ISTORIEI

Postul Londra, *ora 9.55*: Transmite mesajul generalului Dwight Eisenhower, adresat popoarelor Europei Occidentale[1]: «Popoare ale Europei Occidentale! Azi-dimineață forțe aliate de invazie au efectuat o debarcare pe coasta franceză. Această debarcare face parte din planul general întocmit de Națiunile Unite în vederea eliberării Europei, în colaborare cu marea noastră aliată, Rusia...».

Postul Berlin, *ora 10.20*: Detașamentele anglo-americane din regiunea Sena și-au întărit forțele în mod considerabil.

Postul New York, *ora 11.17*: «Azi, puțin după miezul nopții, a început debarcarea pe continentul european. Forțe navale și aeriene ale Statelor Unite sprijină operațiile de debarcare»...

Agenția AFI, din Londra *ora 16.30*: Declarația generalului de Gaulle: «Bătălia supremă a fost dezlănțuită»...

7 iunie 1944

Postul Moscova, *ora 5.00*: Biroul sovietic de informații, comunicat operativ din seara de 6 iunie: «În cursul zilei de 6 iunie, la nord-vest și nord de Iași, trupele noastre au respins cu succes toate atacurile infanteriei și tancurilor inamice... Pe celelalte sectoare ale frontului nu s-a produs nici o schimbare».

Postul România liberă[2], *ora 7.35*: «Frați români, vestea debarcării anglo-americanilor în nordul Franței s-a răspîndit în toată lumea cu iuțeala fulgerului. Știrea a produs mare bucurie în rîndurile popoarelor europene subjugate de Hitler, care sînt acum în așteptarea clipei eliberării de sub jugul tiraniei. Marea bătălie a început. În curînd va urma asaltul general al fortăreței lui Hitler... Debarcările aliaților în nordul Franței prezintă importanță și pentru noi. Azi, cînd marile puteri democratice au trecut la ofensivă, popoarele subjugate trebuie să contribuie din răsputeri la propria lor eliberare. Situația noastră nu este dintre cele mai grele. Pe pămîntul nostru se găsesc rușii. Să ne folosim de prezența trupelor rusești pe teritoriul nostru, pentru ca împreună să izgonim pe nemți. Să trecem în rîndurile aliaților; să ne salvăm țara».

«Vestea debarcării aliaților a produs mare senzație în rîndurile populației de la București»[3].

În pagina întîi a ziarelor

Evenimentele de la celălalt capăt al continentului „invadaseră" în ziua de 7 iunie paginile presei bucureștene[4]. Titluri de o șchioapă, hăuți, informații, comentarii ocupau cea mai mare parte a primei și ultimei pagini. Cîteva titluri din pagina întîi: *Invazia a început. Forțele anglo-americane au debarcat marți dimineața pe coasta de nord a Franței. Cortina s-a ridicat deasupra unuia dintre cele mai dramaticeacte ale Istoriei (Timpul); Războiul. Atacul împotriva coastei de vest a Europei a început (Ecoul); Ofensiva anglo-americană împotriva coastei de vest a Europei a început. Lupte grele între trupele aliate și germane (Universul).* De altfel, în următoarele două săptămîni, subiectul nu părăsește prima pagină a cotidianelor bucureștene și continuă să ocupe cea mai mare parte a ultimei pagini, dedicată de obicei actualității externe[5].

...Răsfoind colecțiile de ziare ale acelor zile, se văd ime-

---

ricane s-au întors la bazele de plecare în Italia de Sud, la Brindisi. Avioanele americane care au bombardat Galați au aterizat în Rusia". După o oră, o dare de seamă completă includea, printre orașele bombardate, Pitești. În total, au fost 69 morți și 130 răniți, cărora li se adaugă importante pagube materiale. La Ploiești au fost lovite rafinăriile Astra Română, Româno-Americană și Unirea (clădirea administrativă).

[1] Extras din comunicatul oficial asupra debarcării.

[2] *Magazin istoric*, nr. 5/1984.

[3] Din felul cum se prezintă raportul Centrelor de radioascultare din 7 iunie nu rezultă clar dacă ultima frază aparține postului *România liberă* sau celor care l-au întocmit.

[4] Ziarele erau antedatate conform unei practici, care în unele țări se menține și în prezent, legată, mai ales, de crearea pentru cititorul din afara orașului de apariție a publicației respective a sentimentului că se află în posesia exemplarului la zi. Astfel, ziarul datat 8 iunie fusese elaborat în 6 iunie, tipărit noaptea și difuzat, cel puțin în Capitală, în 7 iunie. Azi se poate reconstitui mai apropiat de realitate starea de încordare și de confuzie care a domnit în prima zi a debarcării, confuzie care decurgea nu numai din caracterul contradictoriu și cu aspecte de intoxicare psihologicăale comunicatelor celor două părți ci, în primul rînd, din faptul că *situația însăși* era confuză. O mare parte a obiectivelor stabilite pentru prima zi în planul Comandamentului suprem al Forțelor expediționare aliate nu au fost atinse (mai ales capturarea orașului Caen) și pînă spre seară au existat îndoieli că Divizia I a Corpului V (S.U.A.) se va putea menține pe țărm. Hitler, aflat la vila sa din Alpii bavarezi, Berghof, deși nu se retrăsese în dormitor cînd la OKW s-a primit raportul preliminar privind începerea operațiilor, n-a fost informat. Chiar și după sosirea altor rapoarte, adjutanții săi, după 'consultări cu generalul A. Jodl, care se afla în vecinătate, la Berchtesgaden, nu l-au trezit. Abia după ora 8 a.m. se pare că la Berchtesgaden au fost transmise datele care nu lăsau dubii că invazia, cum era calificată, începuse. Primele informații publice din sursă germană s-au bazat pe convingerea — infiltrată prin sistematica mistificare întreținută de serviciile secrete aliate — că este o operațiune de diversiune, care va putea fi ușor lichidată.

[5] În Franța, unde numeroși compatrioți mobilizați de comuniștii în emigrație au participat eroic la mișcarea de rezistență, încă de la începuturile ei, publicația rezistenței române, ziarul *La Roumanie Libre*, organul de presă al Frontului Național Român, care îl avea în frunte pe Tralan Vuia, a publicat următorul apel: „Frați români! Trupele aliate au debarcat pe pămîntul Franței! Eroica luptă dusă timp de 4 ani de către poporul francez, pentru libertatea sa națională, va lua în zilele următoare o mare amploare. Să ne unim cît mai strîns în Frontul Național Român. Să fim gata de a participa la această luptă contra inamicului comun, alături de marii noștri amici francezi, urmînd directivele Consiliului Național al Rezistenței". (*Magazin istoric*, nr. 5/1970, 8/1972, 8/1974 și 1/1980).

diat spaţiul amplu dedicat evenimentului şi mai ales prezenţa masivă, alături de sursele germane, a celor anglo-americane, deşi nu întotdeauna menţionate, dar care pot fi identificate prin compararea cu buletinele secrete de informare păstrate în arhive. Apare, de asemenea, clar că evaluarea săptămînală întocmită de Direcţia războiului politic (Political Warfare Executive) din Londra şi transmisă, la 15 iunie 1944, pentru ministrul rezident la Cairo şi alte instanţe diplomatice şi militare ale Marii Britanii era schematică, poate şi din cauza insuficienţei surselor. În această apreciere se putea citi: „Reacţii la operaţiile împotriva Europei apusene: presa română şi radioul urmează principala linie de propagandă germană că «al doilea front cerut de Stalin a fost efectuat», dar subliniază (*Curentul* citat de Radio România 7.6) că soarta României va fi hotărîtă în Răsărit".

Bineînţeles, aparatul oficial de control al presei şi cenzura îşi executau atribuţiile şi au existat unele ziare în care predomina tonul directivelor, dar examinarea atentă a presei acelor zile completează *tabloul unei situaţii specifice*, în care opinia publică românească găsea modalităţi de a face să răzbată şi în paginile cotidianelor şi săptămînalelor atitudinea sa favorabilă coaliţiei Naţiunilor Unite. Aceasta se referă nu numai la spaţiul rezervat relatărilor privind debarcarea în nordul Franţei, prezentarea zonelor de desfăşurare a operaţiilor şi a celor învecinate, dar şi la plasarea, fie direct, fie aluziv, dar în modalităţi potrivite, care să scape foarfecelor cenzurii, a unor aprecieri care atingeau probleme arzătoare pentru soarta societăţii româneşti, împinsă în pragul catastrofei naţionale de regimul dictaturii militaro-fasciste. Mai ales cotidianele *Timpul* şi *Ecoul* şi săptămînalul *Vremea* au jucat, din acest ultim punct de vedere, un rol deosebit. După ce a doua zi consacrase patruzeci la sută din spaţiul nepublicitar al ziarului debarcării, inclusiv unei relatări intitulate *Invazia văzută de anglo-saxoni*, *Timpul*, în numărul următor, scria în *Cronica: Mersul războiului*: „Invazia de pe coasta de nord a Franţei, care s-a produs în zorii zilei de 6 iunie, adică exact la unsprezece luni de la începutul ofensivei care i-a adus pe ruşi de la Donet pe Siret, pune din nou problema simultaneităţii operaţiunilor aliate. Este foarte probabil că după ce comandamentul sovietic îşi va da seama de mersul operaţiunilor din vest, el va da, la rîndul său, ordinul de atac. Cînd se va produce aceasta, nu se poate spune, firesc, cu precizie, dar este sigur că este vorba de cîteva zile — poate maximum o săptămînă".

Frontul principal

Încă în ziua anterioară, în *Ecoul*, sub semnătura *Observator*, se putea citi: „Desigur, după cele ce s-au întîmplat în Vest, ora atacului din Răsărit nu este prea departe". În acelaşi număr, editorialul consemna: „Momentul de maximă intensitate a războiului se apropie repede... Poporul românesc trebuie să ştie bine de tot că este momentul cel mai greu, în care se impune să facă dovada voinţei sale de a supravieţui evenimentelor, oricît de aspre ar fi ele. Clipele sînt prea grave pentru a ne risipi atenţiunea. Cu toţii să ştim că a sosit momentul concentrării forţelor noastre vitale şi al seriozităţii absolute. Istoria a început să se scrie scump şi cu mare viteză". Tot *Ecoul*, în editorialele sale, plasa şi astfel de fraze: „Din primele mărturii şi comentarii asupra bătăliei [din Franţa — *E.P.*] rezultă, în adevăr, că ea [debarcarea — *E.P.*] nu este numai faza iniţială unei ere politice capabile de mari schimbări, ci un capitol nou, de mare importanţă în tehnica războiului" (9 iunie); „nervozitatea şi nerăbdarea [au cuprins] în aşteptarea deciziei pe care o vor aduce armele şi cancelariile

Faza hotărîtoare

GEORGE IVAŞCU

În ziua de 6 iunie, cel de-al doilea război mondial a intrat în faza lui hotărîtoare. Armate de milioane de oameni, pregătite ani de zile, au aşteptat zi de zi tot cu mai multă încordare momentul suprem al uriaşei încleştări.

Şi Europa, acest bătrîn cîmp de bătălie, pe care s-au înfruntat atîtea ambiţii, atîtea erezii, dar şi atîtea idei şi forţe izbăvitoare, a intrat în ziua de 6 iunie din nou în vîrtejul hotărîtor de destine.

Desigur că nimeni dintre noi, în măsura în care simte că face parte din populaţia acestui continent, nu subestimează semnificaţia — crucială — a zilei în care marea luptă a început. Căci prin dezlănţuirea ofensivei în Vest, războiul se apropie de punctul lui culminant, punct de pe care oricine va putea vedea — deslușit — cum se limpezesc apele.

Pentru această limpezire, se bate azi nu numai Europa, ci aproape omenirea întreagă. Se bate sub semnul unui viitor, pe care fiecare îl speră, îl vrea altfel decît trecutul apropiat care a dus la catastrofa pe care acum o trăim tot mai intens.

Bunuri şi vieţi omeneşti nenumărate au căzut pînă acum pe nenumăratele cîmpuri ale uriaşei lupte, care a început la 1 septembrie 1939 pentru ca apoi să cuprindă tot mai multe popoare, tot mai multe spaţii.

Între aceste bunuri şi vieţi jertfite acestui necruţător război se numără şi cele româneşti. Mic, cu un trecut greu încercat, poporul român a resimţit şi resimte mai mult decît popoarele mari, cu mijloace şi rezerve îndestulătoare, nu numai sacrificiile făcute pe frontul propriu-zis, dar şi grelele distrugeri dinăuntrul ţării, în spatele frontului.

Iată de ce sensibilitatea poporului român e poate mai ascuţită decît a altor popoare acum cînd războiul a intrat în faza lui decisivă. Atenţia lui e

diplomatice. Prinsă în hora acestui război, România străbate ea însăşi o epocă grea, de dîrză încordare" (10 iunie). Sub semnătura *Săptămînal* citim: „Cercetătorul atent şi obiectiv al fenomenelor militare îşi putea da seama cu mult înainte că luptele din Apus nu vor putea niciodată atinge proporţiile gigantice ale celor din Răsărit [la 13 iunie începuse şi ofensiva sovietică pe frontul din Karelia — *E.P.*] şi că frontul denumit al doilea nu va juca decît un rol complementar în acest groaznic război, marea şi hotărîtoarea bătălie dîndu-se tot în Răsărit" (20 iunie).

În săptămînalul *Vremea*, din 11 iunie 1944, primul număr de după debarcare, apare un editorial *(Faza hotărîtoare)* al lui George Ivaşcu[1], consacrat luptelor din Normandia, articol pe care *Magazin istoric*, îl reproduce acum. Deoarece, în ziare, ca reflex al unor opinii din cercurile oficiale şi ale opoziţiei burgheze, se făceau speculaţii că debarcarea „principală" nu s-a produs încă şi în rîndul politicienilor se mai aştepta debarcarea în Balcani, în acelaşi număr din *Vremea* (11 iunie), sub semnătura *Analist*, se formula următoarea opinie: „Se înţelege că nu sînt excluse şi alte debarcări, în altă parte, dar e greu să se creadă că sectorul Cherbourg, Caen, Le Hâvre să fi fost ales pentru una din acele «alarme false» de care vorbea cîndva dl. Churchill şi că pentru o asemenea falsă acţiune să se fi folosit atîtea mijloace şi să se fi făcut atîtea sacrificii ca acelea care s-au făcut şi se fac". După trei săptămîni (între timp, la 23 iunie, armata sovietică declanşase marea ofensivă din Bielorusia), tot *Analist*, descriind operaţiile şi indicînd că „războiul a intrat cu adevărat în faza lui hotărîtoare, deci ultimă", insista asupra a ceea ce se întîmpla „la Est, adică pe frontul principal al acestui război"[2].

[1] Articolul era semnat cu pseudonimul *Paul Ştefan*. Desigur, e o chestiune a istoricilor literari să clarifice identitatea dintre un pseudonim existent în presa vremii şi numele atribuit de Marin Preda unui erou al său, gazetar.

[2] *Observator, Săptămînal, Analist...* Într-o zi rece a iernii trecute, autorul a surîs enigmatic, cînd i-am solicitat o întrevedere, pentru a-mi vorbi, ca gazetar, despre *A 249-a săptămînă de război*, cum îşi intitulase o cronică. Din îndelungata convorbire cu George Macovescu se conturau noi elemente descifrînd ce anume a făcut posibilă nota aceea distinctă — de fapt antihitleristă — întîlnită în unele ziare româneşti dintre 1940 şi 23 August 1944, nota răzbătînd mai ales în *Timpul*, *Ecoul*, *Vremea*.

Sub presiunea evenimentelor de pe front, a cărui linie se instalase încă de la începutul primăverii 1944 pe teritoriul ţării noastre, a stării de spirit potrivnice războiului care cuprinsese cele mai largi şi diverse categorii sociale, în cercurile regimului antonescian intrat în criză ireductibilă se întronase o atmosferă de derută, de descompunere, se făceau simţite diviziunile din rîndul lor, iar M. Antonescu, care controla direct şi Ministerul propagandei naţionale, practica un joc dublu. Liderii opoziţiei burgheze, care doreau şi sperau încă o prezenţă anglo-americană în România şi aveau o orientare filoengleză, dispuneau de o puternică influenţă în redacţii. Mai ales la *Timpul*, ce continua să fie sub influenţa lui G. Gafencu, aflat în Elveţia. În contact atît cu I. Manlu, cît şi cu M. Antonescu, *Timpul* ocupa o poziţie deosebită în peisajul presei acelei perioade.

P.C.R. a dat instrucţiuni membrilor săi gazetari să folosească slăbiciunile unui regim în criză, condiţiile existente în redacţiile unde lucrau numeroşi democraţi şi antihitlerişti, mai ales de la *Timpul* şi, după apariţia în decembrie 1943 şi de la *Ecoul*. (O serie de revelatorii articole de atitudine antifascistă, patriotică şi democratică au fost reproduse în 1977, în volumul *Cumpăna cuvîntului* de George Ivaşcu şi Antoaneta Tănăsescu, apărut în Editura Eminescu, iar alte date şi nume găsim în studiul semnat de maior dr. Mihail E. Ionescu, în *Revista de istorie*, nr. 7/1983.) Important, conform indicaţiilor, era să se găsească modalităţi ca în coloanele acestor publicaţii să pătrundă pe cît posibil punctul de vedere al partidului, de a stimula din presă mişcarea de rezistenţă antihitleristă şi antiantonesciană. Dealtfel, unii ziarişti comunişti care lucrau în presa legală participau, în ilegalitate desigur, şi la redactarea ziarului partidului *România liberă* (*Magazin istoric*, nr. 7-8/1969).

La începutul anului 1944, un document al Direcţiei războiului politic (P.W.E.) a guvernului Marii Britanii constata, pe baza unor rapoarte primite prin filiera serviciilor secrete, că în România „grupuri comuniste sau de stînga desfăşoară energic o competentă propagandă clandestină pro-aliată". În condiţiile de atunci, ale unei tot mai mari îngrijorări faţă de soarta poporului român, ale preocupării pentru salvarea lui, care se putea obţine numai prin doborîrea dictaturii militaro-fasciste, vestea debarcării a produs satisfacţie, care s-a completat prin declanşarea ofensivei în răsărit, grăbind înfrîngerea hitlerismului.

mai încordată acum ca oricînd, urmărind cu vigilenţă războiul pe scara lui mondială. De aceea, evenimentele militare din apusul Europei sînt analizate şi interpretate nu în sine, ci în complexul lor, fiind lucid raportate la situaţia de pe Frontul de răsărit.

Nu există — şi nu pot exista — două războaie distincte pe solul european. E unul şi acelaşi, cu un front la Est şi unul la Vest, şi operaţiile în desfăşurare vor decide soarta Europei, care se află între aceste două fronturi. De asemeni, nu există mai multe tabere adverse, decît două, acele pe care le ştim cu toţii. A ne lăsa pradă celor care-şi fac iluzii asupra unor eventuale disensiuni din tabăra anglo-americano-rusă, ar însemna una din cele mai mari greşeli. Însuşi faptul dezlănţuirii invaziei constituie suprema dovadă a consensului celor trei conduceri, hotărîte să dea acum asaltul decisiv. Realitatea aceasta este, şi ea trebuie privită în faţă, deschis, fără a o ocoli şi fără a o vedea prin ochelari înşelători.

Că mîine, raportul de forţe în Europa şi în lume ar putea fi altul decît cel de astăzi, e posibil. Dar actualmente, în faza decisivă în care a intrat războiul, raportul de forţe este şi rămîne acela pe care-l cunoaştem prin experienţa noastră şi prin ceea ce vedem şi vom vedea în jurul nostru.

A şti să tragem concluziile logice din suflul furtunii care a început la Apus şi care se va înlănţui cu cea de la Răsărit, — iată scopul suprem către care trebuie să tindă mintea şi forţa fiecărui român luminat. În aprecierea situaţiei, trebuie să avem conştiinţa justă a raportului de forţe care se înfruntă şi care se vor înfrunta cu atît mai vîrtos în săptămînile şi lunile ce vor urma.

Această conştiinţă justă a raportului de forţe ne-a călăuzit în trecut, ea ne-a ajutat

CEL PUTIN 15-16 DIVIZII ANGLO-AMERICANE AU FOST PROBABIL ANGAJATE IN LUPTE

BERLIN, 9. (Rador). — Biroul Internațional de informații, într-o știre transmisă de agenția DNB, anunță:

Aspectul frontului de invazie nu s-a schimbat în mod simțitor, după știrile aduse pînă azi dimineață.

Inalțul comandament ului a intărit aspectele de grad la vest de gura rîului Orne și la nord de Carentan în cursul zilei și nopții de ieri, astfel încît pînă acum cel puțin 15-16 divizii americane și britanice au fost pr... în luptă.

O mare parte a ...

... pe ... de ... a ... mult.

Trupele de invazie au suferit deja ... de grave ... în urma acțiunii de nimicire ... aviației, în ... de armă ... marină.

Du...

„Pentru ca să poată trăi statul și poporul român"

România liberă, anul II, nr. 8, din 28 iulie 1944 scria: „Din luna iunie a.c., de cînd a început să se simtă acțiunea militară coordonată a Aliaților pe toate fronturile, se întrevede tot mai clar că acest război mondial a intrat în ultima lui fază... Antonescu vrea să ne tîrască în prăpastie alături de stăpînul lui. Trebuie să-l împingem să se prăbușească el și clica lui de trădători, pentru ca să poată trăi statul și poporul român".

Toate elementele disponibile pentru a reconstitui mozaicul perioadei converg în a atesta că vestea debarcării anglo-americane în Franța a avut un efect electrizant la București. Expresie a orientării sale consecvente, P.C.R. a lansat următorul apel: „Popor român! Patrioți români! Armată română! Crearea frontului al doilea și apropiata mare ofensivă comună a Aliaților împotriva fiarei hitleriste trebuie să ne găsească de partea marilor puteri democratice aliate: Uniunea Sovietică, Anglia și Statele Unite. Să trecem la luptă hotărîtă patriotică și națională pentru ca să contribuim și noi la înfrîngerea definitivă a fiarei hitleriste, să scurtăm suferințele și durata războiului provocat de Hitler. Să realizăm imediat unirea și colaborarea sinceră a tuturor forțelor democratice și antihitleriste sub conducerea Comitetului Frontului Patriotic Național de luptă al poporului român în interesul luptei și acțiunei imediate pentru: încetarea războiului împotriva Aliaților; ieșirea imediată din războiul lui Hitler; alungarea nemților din țară; pacea imediată cu Uniunea Sovietică, Anglia și Statele Unite, eliberarea Ardealului de Nord; prietenie și luptă alături de Aliați, pentru zdrobirea hitleriștilor și a complicilor lor; pentru România liberă, democratică și independentă" (*România liberă*, anul II, nr. 5, din 16 iunie 1944).

La Președinția Consiliului de Miniștri sau la Palat, în apartamentul unde se afla Maniu sau în casa de pe strada Maria Rosetti, unde se întîlneau liderii liberali, debarcarea a produs o mare fierbere. Pentru I. Antonescu, după cum rezultă dintr-o însemnare pe un raport, ea se adăuga la „o situație foarte grea și periculoasă".

Într-o sinteză întocmită de organele de stat antonesciene pe baza rapoartelor prefecților de județe pe luna iunie privind starea de spirit din țară, citim: „Populația de pe întreg cuprinsul țării continuă să se afle sub influența mersului operațiilor de pe teatrele de luptă. Acalmia de pe frontul românesc a născut în sufletele tuturor bănuiala că în curînd se va dezlănțui și în acest sector o puternică ofensivă sovietică, în fața căreia forțele noastre împreună cu cele germane vor fi insuficiente pentru a-i opune rezistență.

La această neîncredere în capacitatea de luptă a armatei germane au contribuit atît insuccesele de pe frontul central german [în Bielorusia — *E.P.*], cît și faptul că, cu toată rezistența organizată pe coasta Atlanticului, trupele de invazie [anglo-americane — *E.P.*] au reușit să realizeze un important cap de pod pe teritoriul Franței".

Încă în ziua de 6 iunie începea un carusel al întîlnirilor liderilor național-țărăniști cu cei liberali. Maniu se confesează intimilor

---

să trecem greutățile ce au părut adesea insurmontabile. Să ne amintim, nu de altcineva, dar de Ștefan cel Mare, al cărui ascuțit simț politic s-a exercitat de atîtea ori cu folos și a cărui subtilitate a atins punctul cel mai înalt în momentul cînd, pe patul morții, a comunicat acel — cunoscut — **testament** politic **fiului și urmașului său** Bogdan.

Luciditatea creatoare a lui Ștefan cel Mare nu s-a împiedicat de ceea ce, în cursul lungii sale domnii, n-a putut fi considerat de el decît doar ca un accident, ca un trecător semn al unor factori care nu se încadrau în realitatea politică a sectorului în care se afla Moldova. Ștefan cel Mare a urmărit în politica sa *permanentul*, ceea ce constituia *realitatea* care izvora firesc din așezarea țării și din raportul de forțe definit pentru el, în funcție de această așezare.

Astăzi, după 440 ani, exemplul de înțelepciune politică a lui Ștefan cel Mare să ne îndrepte spre limanul mîntuirii românești, liman pe care trebuie să-l vedem — toți — într-un singur fel, unitar, definit prin lucida analiză a situației și perspectivelor ei, așa cum ele se vor desprinde din ciocnirea decisivă începută la 6 iunie.

Asigurarea viitorului românesc, prin chezășuirea lui la viață, liberă și independentă, prin grija de a-l cruța cît mai mult în sîngele și în bunurile lui, prin curajul adevărului recunoscut unanim și prin unirea tuturor energiilor lui de lumină — iată ceea ce ne impune realitatea, marea realitate a războiului, intrat în faza lui hotărîtoare.

Să-i descifrăm — la vreme — semnele și să le urmăm fără șovăire. Să ținem astfel pas cu Istoria.

Dar să luăm aminte că Istoria merge azi cu totul altă viteză, decît acum 4 veacuri.

săi: „dacă nu se va întreprinde o acțiune în cel mai scurt timp, atunci soarta României este pecetluită". Fostul ministru M. Cancicov și fostul prim-ministru dr. C. Angelescu caută să-i administreze tranchilizante verbale. Primul susține că „situația nu este atît de gravă, deoarece există informații că rușii nu vor începe imediat ofensiva, dorind să vadă mai întîi cum decurg operațiile militare de invazie — și că deci mai există timp pentru a se găsi o soluție problemei românești", al doilea declară că „din informațiuni din sursă diplomatică rezultă că anglo-americanii vor pătrunde prin Dardanele, cu consimțămîntul Turciei, pentru a încerca o debarcare pe litoralul român și bulgar și că, în acel moment, situația României, în general, și a opoziției, în special, va fi enorm ușurată".

Starea de dezorientare, alimentată de intoxicarea cu informații false și iluzia unui miracol, se desprinde și dintr-o notă a lui M. Antonescu către I. Antonescu (9 iunie): „Diversiunea din Franța de Nord va continua în același ritm ca și pînă azi, pînă ce comandamentul aliat își va fi format convingerea că a atras pe acest front maximum de forțe posibile germane, pe care îi [!] va angaja și menține în luptă pentru a le face nedisponibile pe alte fronturi. Vor urma — în scurt timp — probabil alte acțiuni de diversiune; fie în Franța, fie în Olanda, Danemarca, Italia și Norvegia... După atingerea acestui țel, se va produce acțiunea în Balcani[1], care va avea menirea să aducă prăbușirea frontului german. Este de așteptat ca *atunci* [subl. — *E.P.*] sau cîtva timp mai înainte (cu același scop de a atrage rezerve germane) să se producă o mare ofensivă rusă".

Deși Maniu, la rîndul lui, își păstra, conform afirmațiilor anturajului său, „convingerea că Marea Britanie va fi prezentă în statele balcanice cu toată autoritatea sa politică și militară", el arată, după aceeași sursă, „o mare enervare". În urma consultărilor din 6 și 7 iunie, Maniu conchide că *acum* trebuie perfectat acordul cu comuniștii. Încă la sfîrșitul lunii aprilie, după ce P.C.R. îl somase să dea un răspuns clar propunerii de creare a „Frontului Național Patriotic al tuturor forțelor antihitleriste", se formase un organism comun al P.C.R., P.S.D., P.N.Ț. și P.N.L., în vederea elaborării platformei de acțiune. Dar Maniu făcuse să se amîne lucrurile, deși era îngrijorat că la sfîrșitul lunii mai P.C.R. și P.S.D., care alcătuiau Frontul Unic Muncitoresc, creaseră o coaliție în rîndurile căreia se aflau gruparea liberală a lui Gh. Tătărăscu, Partidul Socialist-Țărănesc (M. Ralea) și Partidul Național-Democrat, derivat din partidul lui N. Iorga de dinainte de război, condus de dr. P. Topa. În zilele premergătoare debarcării aliate în Franța îi parvenise și opinia britanică — transmisă de la Cairo de C. Vișoianu, care se alăturase lui B. Știrbey la convorbirile cu Marea Britanie, Statele Unite și U.R.S.S. — privind faptul că „o largă coaliție democratică cuprinzînd și partidul comunist va fi salutată de opinia publică aliată, așa cum a făcut-o în cazul «Comitetului francez»"[2].

O notă a Serviciului secret de informații (S.S.I.), din 7 iunie, consemnează: „Față de noile aspecte militare, cartelul cu comuniștii este înfățișat ca un succes pentru opoziția democratică, care se găsește unită și solidară în fața răspunderilor ce le are. Maniu — care avea intenția să tărăgăneze executarea acordului — a comunicat amicilor săi că trebuie luate măsuri pentru a perfecta noul organism, așazisul comitet național, prevăzut la încheierea cartelului... În discuțiile care au avut loc în ultimele două zile, comuniștii au insistat din nou asupra necesității unei acțiuni efective impusă de ultimele evenimente". După cum se știe, aceasta a fost poziția reprezentanților P.C.R., al căror plan insurecțional a și fost acceptat, la întîlnirea din noaptea de 13/14 iunie cu reprezentanți ai armatei și Palatului și cu care regele a fost de acord. În mai puțin de două săptămîni, discuțiile începute la 8 iunie au și dus la perfectarea platformei Blocului Național Democratic.

Trăgînd concluzii din desfășurarea luptelor pe diferite teatre de operații, subliniind că „bravele trupe anglo-americane au sfărîmat «valul» hitlerist al Atlanticului pe sute de kilometri, deschizîndu-și calea spre inima Franței și spre Germania hitleristă", prezentînd pe larg ofensiva sovietică, care, după loviturile în nord, se declanșase în întreg sectorul central, *România liberă* (anul II, nr. 6, 28 iunie) difuza apelul P.C.R. de cea mai fierbinte actualitate: *„Ceasul de față cere: unire și acțiune comună a tuturor forțelor democratice antihitleriste, pentru alungarea guvernului trădător Antonescu, ieșirea din războiul nemțesc, pace și prietenie cu Rusia Sovietică, Anglia și America, alungarea nemților din țară"*. Înfăptuirea acestui comandament național pe temelia de nezdruncinat a unității clasei muncitoare, refăcută prin crearea Frontului Unic Muncitoresc, avea să aducă marea victorie de la 23 August.

---

[1] Persistența acestei păreri, din care decurgeau orientări și acțiuni politice, apare cu atît mai surprinzătoare cu cît încă la 23 aprilie un emisar al lui M. Antonescu, după o nouă convorbire cu ambasadorul american la Madrid, comunicase: „debarcarea nu se va mai face în Balcani, ci probabil în Franța". Nu se sesizase nici faptul că, după 6 iunie, propaganda engleză pentru România încetase să mai pomenească de o eventuală debarcare în Balcani, ceea ce corespundea unei directive P.W.E., pentru „a nu se încuraja tacticile de amînare".

[2] Comitetul Francez al Eliberării Naționale (C.F.L.N.), care în mai 1944 și-a asumat prerogativele unui guvern provizoriu (*Magazin istoric*, nr. 4/1968).

Curți și reședințe domnești

ÎN MIJLOCUL OBȘTII, CU ÎNTREG SFATUL ȚĂRII

Dr. ȘTEFAN OLTEANU,
Institutul de arheologie din București

„În secolul al XVI-lea — remarca N. Iorga în Istoria românilor prin călători străini — domnul era, de cele mai multe ori, un drumeț și se strămuta din loc în loc ca să dea sentințe; căci circulația fiind grea și oamenii neputînd să se strămute departe ca să-i vie înainte, domnul își schimba scaunul de judecată. Același lucru se întîlnește pentru cîte o altă regalitate europeană, în timpuri mai depărtate: de exemplu, pentru Anglia secolului al XIII-lea, pentru Ungaria lui Andrei al II-lea, contemporană. Astfel, domnii noștri avînd case domnești pretutindeni, fiind datori să se prezinte cînd într-un loc, cînd într-altul, pentru a împărți dreptatea, nu se poate vorbi la început de o capitală statornică".

Într-adevăr, particularitățile de dezvoltare ale structurilor economice și sociale feudale au generat unele fenomene politice specifice, care, privite prin prisma contemporaneității noastre, ne par, adeseori, ciudate. Un asemenea fenomen l-au constituit aceste deplasări pe care autoritatea centrală (regalitatea, domnia etc.) le efectua prin țară, pentru realizarea funcțiilor interne și externe ale statului feudal.

Fenomenul — cunoscut în istoriografie sub numele de regalitate sau domnie itinerantă — este întîlnit în întreaga societate feudală europeană, deci și în țara noastră, ca o expresie a unor condiții asemănătoare de evoluție, fiind o dovadă grăitoare a integrării istoriei românești în istoria generală a continentului.

Firește, această instituție a căpătat, de la țară la țară, forme diferite. De aceea, în analiza fenomenului, ne-am limitat la spațiul românesc de la est și sud de Carpați: Transilvania și Dobrogea au intrat încă de timpuriu sub stăpînirea unor puteri străine care au căutat să suprapună peste întocmirile noastre tradiționale instituții și obiceiuri proprii, în formele specifice țărilor respective: regatul Ungariei și imperiul otoman.

„Scaun" de judecată și...

Chiar și o simplă trecere în revistă a locurilor de emitere a documentelor de către cancelariile Țării Românești și Moldovei în sec. XIV-XVI ne arată că voievozii călătoreau deseori prin țară, oprindu-se în localități dintre cele mai diferite (orașe, sate, mănăstiri), alese drept loc de exercitare a autorității centrale. Fără a fi completă, lista acestor localități cuprinde *orașele*: Dorohoi, Cotnari, Piatra Neamț, Hotin, Bacău, Roman, Bîrlad, Hîrlău, Huși, Botoșani (în Moldova); Craiova, Rîmnicu Vîlcea, Pitești, Giurgiu, Ploiești, Gherghița, Tîrgșor (în Țara Românească); apoi *satele*: Băiceni, Davideni, Horlăceni, Cozia, Badeuți, Morile Iașului (Moldova), Florești, Dobreni, Rușii Logofătului, Dridu, Creața (Țara Românească) ori *mănăstirile*: Bistrița, Putna, Moldovița, Probota (Moldova); Vodița, Cozia, Tismana, Glavacioc (Țara Românească).

De ce era oare nevoie ca domnul, împreună cu sfatul domnesc, să se deplaseze personal în localitățile menționate?

Alai domnesc, gravură de epocă

nate? În aceste deplasări trebuie văzută, în primul rînd, grija permanentă pe care domnia o avea față de supușii săi, pentru buna cunoaștere a realităților locale și, în funcție de ea, pentru soluționarea eventualelor litigii dintre boieri și săteni, dintre boieri (între ei) sau între diferite comunități sătești. Așa au stat lucrurile, de pildă, în judecarea unei pricini ivite în vremea lui Alexandru II Mircea (1568-1577) între „orășenii" din Cornățel și marele spătar Stan. Pentru aflarea adevărului, domnul Țării Românești a socotit necesar să se deplaseze, la 23 decembrie 1575, cu întreg sfatul domnesc la fața locului, ba, mai mult, să străbată personal ocina Descoperești, aflată în litigiu: „Iar după aceea — se spune în documentul redactat cu acest prilej — domnia mea am umblat pe baltă. Deci, cînd domnia mea a ajuns la Cornățel, cornățelenii s-au plîns înaintea mea. Astfel, *însumi domnia mea am ieșit* și cu părintele vladica Efrem și cu dregătorii domniei mele, *de am umblat pe loală ocina* [*s.n.*]". Este o frază care revine ca un laitmotiv în multe din documentele vremii: „Iar domnia mea am cercetat cu toți cinstiții dregători ai domniei mele și am aflat și am adeverit și mulți oameni de la curtea domniei mele au mărturisit...", ceea ce demonstrează că justiția feudală urmărea o cît mai mare exactitate a mărturiilor.

Un alt motiv al dezvoltării curților domnești itinerante îl constituie lipsa căilor de comunicație și a mijloacelor de transport corespunzătoare, care să permită deplasarea locuitorilor în condiții satisfăcătoare spre reședința țării; de asemenea, insuficienta maturizare a unor instituții ale statului feudal, corupția și mai ales abuzurile unor feudali locali impuneau arbitrajul domniei.

La aceste sedii temporare ale domniei se prezentau, la judecată, nu numai oameni din vecinătate, ci și cei din zone mai îndepărtate. Radu cel Frumos, voievodul Țării Românești (1462-1474), aflat în localitatea Dridu, emitea, la 28 iulie 1470, un document prin care întărea mănăstirii Tismana stăpînirea peste niște munți (pe care vechea ctitorie basarabească îi stăpînea din vechime).

...garnizoană militară

Domnul se deplasa prin țară și pentru verificarea gradului de pregătire militară a oastei. Principalele localități constituiau nu numai centrul administrativ al unei zone, ci și locul unde curtenii dintr-o anumită zonă trebuiau să se adune în caz de nevoie în jurul „steagului" de care depindeau. O asemenea situație o exemplifică documentul din 8 octombrie 1434, emis la Iași, înainte ca acesta să fi devenit capitală a Moldovei. Este vorba de un hrisov prin care voievozii Ștefan și Iliaș dăruiau unor credincioși ai lor, Giurgiu și Ion, un sat la Obîrșia Săratei, beneficiarii fiind legați în ceea ce privește jurisdicția și obligațiile militare de curtea domnească din Iași. Periodic ei trebuiau să se adune în asemenea curți, unde se desfășura, desigur, un fel de instrucție militară, căci „oastea cea mică", din care, în caz de nevoie, făceau parte acești oșteni, avea caracterul unei armate instruite.

Ca instituție feudală, curțile itinerante constituiau și locul de concentrare a oștirii în cazul în care inamicul cotropea țara. În 1497, de exemplu, cum consemnează cronicarul Grigore Ureche, cînd regele polon Ioan Albert cotropise țara și asedia cetatea Sucevei, locuitorii „văzînd atîta pradă și risipă ce făciia oastea leșască, de umbla prin păduri, de afla prăzi și jafuri, siliia [se grăbeau] cu toți di să strîngiia la tîrgu la Roman, unde era beleagul [tabăra de adunare și regrupare a oastei]". După despresurarea Sucevei și izbînda de la Codrii Cosminului, Ștefan vodă a dat porunca „a toată oastea să să strîngă la Hîrlău [o altă curte domnească, zidită în 1487], la zioa lui Sfeti Nicolae. Și așa s-au adunatu cu toții la Hîrlău într-aceia zi și acolo Ștefan vodă au făcut ospăț mare tuturor boierilor și tuturor vitejilor săi și cu daruri scumpe i-au dăruit pre ei. Și decii i-au slobozitu cinești pre la casa sa".

Periodic, domnul asista la instruirea curtenilor și participa chiar la aceste pregătiri, cum o făcea, de pildă, Bogdan Lăpușneanu, despre care Grigore Ureche ne spune că era la călărie „sprinten" și „cu sulița la halcá nu pre lesne vrea avea potrivnic". (Halcá era un joc cavaleresc în care concurenții trebuiau să nimerească cu sulița, din goana calului, printr-un inel suspendat de ramurile unui copac.) Asemenea întreceri cavalerești — sinonime turnirelor occidentale — jucau rolul unor adevărate manevre militare și la ele participau, nu o dată, și oaspeți străini, așa cum s-au petrecut lucrurile în 1631, cînd un oștean din suita ce-l însoțea pe Paul Strassburg, trimis al regelui Suediei la sultan, a participat la luptele cavalerești organizate de Ieon vodă Tomșa.

Deplasările domnului, mai ales în anumite localități de graniță, se datorau și unor

chestiuni politice. Un hrisov din 23 noiembrie 1406, acordat de Mircea cel Bătrîn călugărilor Tismanei, emis la mănăstirea respectivă, ne dezvăluie amănunte despre un astfel de eveniment important. Evenimentul, cum se arată în hrisovul menţionat, „a fost în anul 6915 [1406] indiction[1] 15, [cînd] mergînd domnia mea către Severin, să mă întîlnesc cu craiul [Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei şi împărat din 1407 al Imperiului romano-german]; astfel am ajuns la mănăstire, în luna noiembrie 23 zile, cu toţi egumenii mănăstireşti şi cu toţi boierii domniei mele". Deşi documentul nu oferă alte amănunte, scopul acestei întîlniri a fost desigur lămurirea unor probleme de politică externă de interes comun; în principal criza politică din Imperiul otoman, care, după moartea lui Baiazid I, se manifesta cu maximă intensitate şi în a cărei soluţionare domnul Ţării Româneşti a jucat un rol deosebit de activ.

La unele din curţile itinerante aveau loc şi primiri de solii străine. Aşa s-a întîmplat la Iaşi, în ziua de 25 iunie 1445, unde s-au prezentat la voievodul Ştefan II trimişii regelui Poloniei, Cazimir II. Tot la Iaşi, la 24 martie 1450, Bogdan II, tatăl lui Ştefan cel Mare, a acordat un privilegiu comercial negustorilor braşoveni.

Deseori, în evul mediu, curţile domneşti de la hotar au servit şi ca loc de întîlnire pentru stabilirea unei linii politice comune celor două principate. Medierea diferendului dintre Bogdan III şi Radu cel Mare — din 1507 —, de exemplu, a fost făcută de către mitropolitul Maxim Brancovici în ţinutul Putnei. La 15 august 1586, cum spune Grigore Ureche, voievodul Moldovei Petru Şchiopul s-a întîlnit cu nepotul său, domnul Ţării Româneşti, Mihnea II, „la satu, la Bogdăneşti [sat domnesc, cum îl arată numele] pre Prut..., amîndoi [veniţi] cu curte multă şi cu gloate mari şi s-au ospătat împreună cu mare cinste". Cu acest prilej, pe lîngă perfectarea căsătoriei dintre Vlad, un alt nepot al lui Petru Şchiopul, şi o nepoată a doamnei Chiajna, căsătorie care a dus la stingerea rivalităţii dintre Mihneşti şi Mircheşti[2], s-au pus la punct şi unele acţiuni politice comune celor două ţări, care în acea vreme erau unite sub aceeaşi dinastie a Basarabilor.

[1] Perioadă cronologică însumînd 15 ani.

De la reşedinţă la capitală

În Europa apuseană, în condiţiile economiei naturale închise, predominantă la începutul evului mediu, curţile itinerante mai jucau un rol: regii merovingieni şi carolingieni, de pildă, se deplasau de la un domeniu la altul, unde se adunaseră din vreme mari cantităţi de provizii pe care curtea regală le consuma, după care se deplasau pe un alt domeniu al monarhului ş.a.m.d. Itinerarele domnitorilor din ţara noastră nu cunosc un asemenea fenomen, ceea ce nu înseamnă însă că nu au existat şi reşedinţe al căror rol de curte domnească începea odată cu urcarea pe tron a unui voievod sau altul şi sfîrşea la încetarea domniei. De pildă, solul burgund Guillebert De Lannoy, trecînd în 1420 prin Moldova spre Constantinopol, a fost primit de Alexandru cel Bun „la un sat al său, numit Cozial", identificat de cei mai mulţi cercetători cu satul Cozia, actualmente comuna Răducăneni, din judeţul Iaşi[3]. Domnul, care se afla aici la vînătoare, nota De Lannoy, „îmi dete un cal, o ceată de însoţitori şi tîlmaci şi călăuze".

La asemenea reşedinţe — „casa domniei mele" (cum li se spune adesea în documente) — voievozii căutau momente de odihnă, după rezolvarea diverselor treburi ale domniei. În 1682, scrie Ion Neculce, Gheorghe Duca vodă „mărs-au în plimbare la un sat al lui, ce este în ţinutul Neamţului, anume Prăjăşti, avîndu-şi curţi acolo, cu toată casa lui, cu ginerii şi cu ficiorii lui şi cu toată boierimea şi curtea lui. Ş-au zăbăvitu acolo vro 2-3 săptămîni, îmblîndu pe la vînaturi şi pe la alte sate a lui. Chematu-au în cinste şi un boier, anume Constantin postelnicu Ciobanul, la un sat a lui, anume la Sileşte, de l-au cinstit 2 dzile. Şi aşè iar s-au întorsu la Ieşi, la scaon". Uneori domnii rămîneau vreme mai îndelungată la cîte una din aceste curţi, atraşi de pitorescul locurilor respective. Motivele popasurilor domneşti la o reşedinţă sau alta erau însă diferite. Ştefan cel Mare mergea deseori la Vaslui, unde rămînea cîte două-trei săptămîni, organiza ospeţe ş.a.m.d. Fiul său Bogdan prefera Huşii, reşedinţă domnească temporară, care apoi a fost abandonată, încît la un secol distanţă nu mai rămăseseră din ea decît pivniţele. O viaţă mai îndelungată a avut reşedinţa domnească de la Hîrlău, construită de Ştefan cel Mare prin 1487, loc preferat şi al lui Ştefăniţă vodă; această curte a existat (poate datorită podgoriilor în vecinătatea cărora a fost construită) pînă în sec. XVII. Altele au avut însă o existenţă efemeră. În scurta sa domnie în Ţara Românească, Constantin vodă Şerban (1654-1658) mergea des la Dobreni, reşedinţa să de pe vremea cînd era doar boier. Aici a fost vizitat de Macarie Zaim, patriarhul Antiohiei, însoţit de secretarul său, Paul de Alep, care a lăsat o descriere a palatului domnesc din această localitate. După încheierea domniei, Dobrenii au dispărut însă dintre reşedinţele voievodale.

Generată de particularităţile societăţii feudale, „domnia itinerantă" a dispărut începînd din sec. XVII. Dezvoltarea continuă a societăţii, modernizarea acesteia sub multiple aspecte, maturizarea şi diversificarea instituţiilor statului au constituit cauzele majore ale fenomenului opus, acela de „stabilizare" a domniei într-o reşedinţă, care s-a erijat treptat în rolul de capitală, centru unic al puterii politico-administrative al întregii ţări.

[2-3] *Magazin istoric*, nr. 8/1982; 10/1977.

ITINERARE MEDIEVALE EUROPENE

JEAN BOUTIER, ALAIN DEWERPE, DANIEL NORDMAN

În secolul XVI, regele Franței cutrelera țara în lung și în lat, fără contenire. Suveran nomad, însoțit de o caravană impunătoare, formată din personal administrativ și curteni, el mergea din loc în loc, vizitîndu-și supușii entuziaști, impunîndu-se puterilor locale. A călători însemna a guverna[1].

Ideea unei monarhii care nu izbutește să se fixeze într-un centru, pentru a guverna de la distanță, chiar și cele mai îndepărtate regiuni ale unui ansamblu teritorial, precum și aceea a unui rege care, din plăcere sau necesitate, își străbate fără încetare țara, de la un capăt la altul, îndreptățește, în general, imaginea stereotipă a unei puteri șubrede și — uneori sau în același timp — arbitrare, vorace, prădalnice și instabile. Gîndul ne duce imediat la exemplul regalității merovingiene[2] și al palatului ei itinerant, la acela al regilor Franței din sec. XVI, care se strămutau necontenit de la o reședință la alta, sau la cel al expedițiilor fiscale și militare conduse de suveranii din Maghreb, secole de-a rîndul, în curmezișul statelor lor, pentru a-i constrînge pe locuitori să-și plătească impozitele și a-i sili la supunere.

Dar deplasările unui rege și, odată cu el, ale instituțiilor sale nu constituiau semnul unei anume slăbiciuni: regii itineranți considerau călătoriile lor niște obișnuite și indispensabile acte de guvernămînt. În Franța, voiajurile regale au reprezentat o tradiție, extinsă pînă în pragul statului modern. Pînă în sec. XVI inclusiv, călătoria era o formă de exercitare a puterii. Abia cînd regele va fi mai bine reprezentat în provincii (de către intendenți, de exemplu), monarhia va începe a se sedentariza. Celebritatea Versaillesului va însemna, în același timp, strălucirea unui centru stabil, cu care puterea regală se va confunda.

În relatarea trimisă Senatului Veneției, în 1535, ambasadorul venețian la Paris, Marini Giustiniano, remarca, de pe poziția unui observator străin, marea mobilitate a regelui. Tîrît împotriva voinței sale în această cursă fără sfîrșit, emisarul pozează oarecum în victimă. Mărturia lui nu face altceva decît să sublinieze obositoarea practică monarhică. „Ambasada mea a durat patruzeci și cinci de luni. Aproape tot timpul am fost în călătorie. La scurtă vreme după sosirea mea la Paris, regele [Francisc I][3] a pornit spre Marsilia: am străbătut, pe o căldură toridă, ținutul bourbonez, lyonez, apoi Auvergne și Languedoc, ajungînd, în cele din urmă, în Provence... De la Marsilia am pornit prin Provence, Dauphiné, ținutul lyonez, Bourgogne, apoi Champagne, pînă în Lorraine, unde regele a luat legătura cu landgraful de Hessen, iar de acolo ne-am reîntors la Paris... Am fost nevoit să cumpăr încă zece cai, și asta exact în momentul în care Maiestatea Sa a convocat întreaga armată de pe teritoriu, pentru a o trece în revistă călare și cu armamentul complet, ceea ce a urcat foarte mult prețul cailor. Și cum zadarnic am așteptat subsidii din țară, m-am văzut silit să vînd o parte din argintăria mea personală. Niciodată, cît timp

[1] Reproducem acest articol, întrucîtva prescurtat și cu titlul și subtitlurile redacției noastre, din revista franceză *L'histoire*, nr. 24 (iunie 1980).

[2] Prima dinastie de regi ai statului franc (sec. V-751).

[3] *Magazin istoric*, nr. 2/1980.

a durat ambasada mea, Curtea nu s-a oprit într-un singur loc, măcar cincisprezece zile consecutiv".

Studiul amănunţit al călătoriilor lui Francisc I de-a lungul celor 32 ani de domnie ai săi (1515-1547) nu dezminte cu nimic relatările ambasadorului: suveranul a poposit pe teritoriul Franţei în cel puţin 728 locuri diferite, oprindu-se, în medie, cam zece zile în fiecare dintre ele. Această nesfîrşită peregrinare nu l-a adus totuşi în situaţia de a-şi străbate întreg regatul: a preferat Île-de-France, cu palatele ei rezidenţiale pariziene, castelele din Saint-Germain-en-Laye şi de la Fontainebleau, urmate de valea Loirei, pentru care regii Franţei aveau o slăbiciune încă din sec. XIV. Foarte rar i se întîmpla să ajungă în sud, sud-vest sau în masivul central. Rarele incursiuni în aceste zone, precum acelea ale lui Francisc I în 1533-1534 sau ale lui Carol IX în 1564-1566, păreau adevărate expediţii pe terenuri mai puţin cunoscute.

Obiceiul monarhilor de a călători, care a persistat de-a lungul întregului secol XVI, nu-i este propriu numai regatului Franţei. Într-un discurs pronunţat la Bruxelles, în 1555, cu ocazia renunţării la suzeranitatea sa asupra Ţărilor de Jos, Carol Quintul amintea supuşilor săi că nu încetase nici o clipă să-şi viziteze statele şi prezenta, ca într-un fel de testament politic, bilanţul celor 40 ani cît îşi exercitase puterea: „De nouă ori am fost în Germania de Sus, de şase ori am trecut în Spania, de şapte ori în Italia, de zece ori am venit aici, în Flandra, de patru ori, atît pe timp de pace cît şi pe timp de război, am păşit pe pămîntul Franţei, de două ori pe cel al Angliei, de alte două ori am înaintat împotriva Africii, ceea ce în total ar face 40 călătorii, fără a le mai socoti şi pe cele de mai mică importanţă, pe care le-am făcut de-a lungul Mării Mediterane, de trei ori de-a lungul oceanului Spaniei [Atlantic] şi o voi face-o şi pe a patra, cînd voi fi înmormîntat".

Acelaşi mod de viaţă

În timpul domniei sale, Carol Quintul a călătorit o zi din patru. Istoricul spaniol Ramón Carande a făcut un calcul din care reiese că, dacă nu şi-ar fi purtat cu sine propriul lui pat, monarhul ar fi trebuit să doarmă în 3 200 paturi diferite. Datina periplului imperial se explică prin imensitatea geografică a teritoriului aflat sub controlul lui Carol Quintul: era modalitatea esenţială de a asigura unitatea pămînturilor sale. Practica puterii impunea acest „nomadism".

Nimic mai esenţialmente politic decît foarte lungul tur al Franţei, din oraş în oraş, din castel în castel, pe care l-a întreprins tînărul Carol IX, la iniţiativa mamei sale, Caterina de Medici, cînd a fost declarat major. Voiajul său a pornit de la Paris şi a durat din ianuarie 1564 pînă în mai 1566: 27 luni, făcînd aproape 200 etape. Un imens cortegiu de 15 000-16 000 cai, tîrîndu-se pînă în cele mai îndepărtate provincii şi uneori pînă la frontierele regatului.

Carol IX a făcut mai multe călătorii, momentele în care acestea au fost efectuate fiind edificatoare în ceea ce priveşte scopul lor. Una din ele — la începutul domniei, turneul respectiv avînd semnificaţia unui ritual de înscăunare. O alta — după primul război religios care luase sfîrşit prin edictul de pacificare de la Amboise, din 1563, Caterina de Medici profitînd de acalmia care a urmat, pentru a restabili autoritatea monarhică în provincii şi pentru a asigura unanimitatea naţională în jurul tînărului rege. Municipalităţile l-au primit cu mare pompă, iar el s-a informat şi a rezolvat probleme regionale grave, provocate în special de antagonismele dintre catolici şi protestanţi.

Cortegiul regal, întinzîndu-se la nesfîrşit de-a lungul unui drum sinuos, făcea o puternică impresie asupra poporului. Suveranul era însoţit de efective considerabile: 8 000, 10 000, 12 000 şi chiar 18 000 cai şi, probabil, un număr egal de persoane, ceea ce depăşea nivelul mediu al unui oraş francez, dacă ţinem seama că, la mijlocul sec. XVI, doar 25 oraşe ale ţării aveau peste 10 000 locuitori.

Cortegiul monarhului era

alcătuit în primul rînd din personalul său politic. Membrii Consiliului, cîteva zeci de persoane (în 1572, au ajuns la o sută), îl urmau pe rege pas cu pas, căci, în ciuda faptului că se afla în expediţie, acest organism se întrunea cu foarte mare regularitate. Cancelarul era însoţit de secretarii de stat şi de înalţii funcţionari ai acestora. Pentru transportarea principalelor arhive, erau prevăzute trei cufere mari, fără de care cancelaria n-ar fi putut funcţiona. Urmau ambasadorii care, însărcinaţi de suveranii lor să-i informeze despre afacerile Franţei, nu-şi puteau îngădui să rămînă departe de Curte.

„Prinţii, ducii, baronii, prelaţii care vin după Curte, unii siliţi de îndatoriri, alţii împinşi de ambiţie — scrie, în 1577, Girolamo Lippomano, ambasadorul Veneţiei pe lîngă Henric III — sînt atît de numeroşi încît, la fiecare călătorie, cortegiul este format din opt mii de cai şi tot atîtea persoane". Personalul domestic al caselor princiare era, de asemenea, considerabil. Un modest exemplu: pe micul duce de Bouil on îl însoţeau, în afară de preceptorul lui, un profesor de echitaţie, doi paji, un furier, un bucătar, un pivnicer, doi lachei şi un vistiernic. Şi ce pletoră de servitori, pe măsură ce urcascaraonorurilor! În fine, atît pe timp de pace, cît şi pe timp de război, trupa era întotdeauna prezentă, pentru a asigura securitatea cortegiului. Cînd împrejurările o cereau, ea putea avea chiar cîteva mii de persoane.

În timpul călătoriei, Curtea înţelegea să ducă acelaşi mod de viaţă, adică o viaţă în stil mare. Ea căra după sine tot ce era necesar, ba şi ce era cu totul superflu. Cortegiul avea atunci aspectul unei caravane cu animalele sale de cărăuşie, cu căruţe încărcate doldora de „mese, bănci, estrade, bufete, scaune şi alte mobile şi ustensile de sufragerie", căci, de regulă, castelele unde poposea monarhul nu conţineau nici măcar un minim indispensabil de confort. Suveranul nu se deplasa niciodată fără patul său; şi nimeni nu se va fi mirat văzînd, printre alte obiecte, chiar şi clavecinul regelui, precum şi o numeroasă menajerie, care nu se limita la haita de cîini de vînătoare, ci cuprindea şi urşi, lei, ba chiar şi cămile. Cortegiul trebuia să arate mulţimii măreţia monarhului, pe care nimic pe lume nu o putea egala.

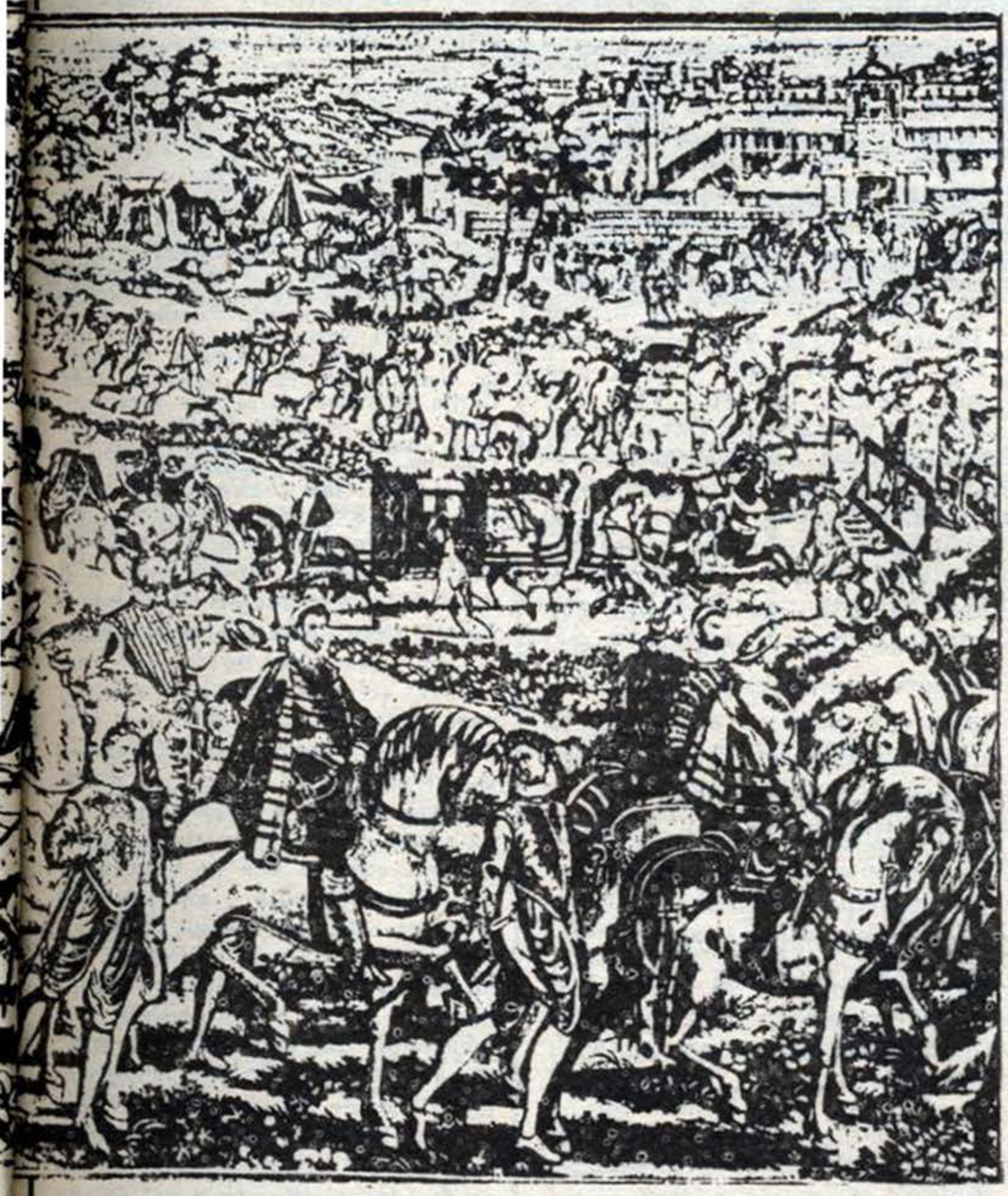

Un fastuos cortegiu regal, străbătînd oraşele Franţei

Grandoare şi admiraţie

Pe măsură ce te îndepărtai de regiunea Parisului şide valea Loirei, rezidenţele regale erau din ce în ce mai rare. Curtea era găzduită în funcţie de posibilităţile locale. Pentru un nobil constituia o mare onoare să-l primească pe rege la castelul său, fie şi pentru o noapte; de asemenea, mănăstirile aveau obligaţia să ofere ospitalitate suveranilor. În oraşe, reprezentanţii municipalităţii, de comun acord cu furierii regelui, organizau cazarea. Rezidenţele episcopale erau şi ele foarte adesea puse la dispoziţia regelui şi a anturajului său mai apropiat, în timp ce burghezia îşi disputa gloria de a găzdui la ea pe mai marii cortegiului.

„Conform însărcinărilor lor, furierii — scrie Niccolo Machiavelli în lucrarea sa *Portrait de la France* — hotărăsc în care anume case să fie găzduită Curtea. De obicei, notabilităţile locale primesc în locuinţele lor pe cei care fac parte din suită. Gazda avea obligaţia să furnizeze aşternuturi şi lenjerie, pe care să le schimbe cel puţin o dată pe săptămînă". Aşa au stat lucrurile numai la începutul secolului, pentru că, pe măsură ce efectivele Curţii au sporit, realitatea s-a degradat: „Pentru a-şi găsi adăpost — scria ambasadorul Lippomano în 1577 —, un prinţ trebuie să se ţină la trei sau patru leghe distanţă de celălalt; nici chiar oraşele nu pot găzdui întotdeauna întreaga Curte, care se aciuează, de nevoie, prin satele învecinate. Cu toate acestea, pentru Curte s-ar găsi suficient loc, nu însă şi pentru imensul număr de cai şi de alte animale de atelaj". Aceleaşi aspecte le releva şi argintarul şi sculptorul florentin Benvenuto Cellini, în epoca lui Francisc I: „Uneori poposeam în locuri unde abia dacă existau două case; se instalau atunci corturi din pînză, în felul celor ale ţiganilor şi, de cele mai multe ori, aveam destul de suferit".

Cortegiul, care înainta cu încetineală din oraș în oraș, din castel în castel, de-a curmezișul întregului regat, stîrnea o nespusă admirație. Înainte de orice, era un spectacol care, pentru contemporani, constituia un șoc atît de violent, încît o mare parte din lyonezii care au asistat la intrarea în orașul lor a lui Carol IX, în iunie 1564, au izbucnit în lacrimi.

Suveranii au mînuit arma psihologică a călătoriilor cu mare abilitate. Într-o țară ca Franța, imensă, în raport cu celelalte state din Europa Occidentală, periplul regal era un mijloc eficient de unificare a teritoriului în jurul persoanei monarhului. Înțelegem astfel importanța politică a voiajului regal în enormul imperiu al lui Carol Quintul, căruia îi lipsea coeziunea teritorială. Capitala nu ajunsese, probabil, la acea pondere instituțională și politică care să-i permită a asigura, în toate împrejurările, dorita unitate. La vremea aceea legăturile Parisului cu provinciile erau foarte șubrede, iar greoaia mașinărie administrativă a monarhiei franceze de la sfîrșitul sec. XVI nu se statornicise încă.

Dînd ocol țării, regele urmărea deci, în primul rînd, să controleze felul în care funcționau instituțiile sale. Cu prilejul faimosului său tur al Franței, Carol IX „a inspectat" toate parlamentele provinciale, cu excepția celor din Rennes și Grenoble. Parlamentele se opuseseră edictului de pacificare de la Amboise care, în martie 1563, pusese capăt primului război civil. În timpul ședințelor solemne ale „curții de justiție", prezidate de el însuși, regele a constrîns aceste instituții să consemneze în scris edictul și a criticat, în mod deschis, atitudinea lor, care tindea să submineze autoritatea regală.

Popasul în orașe contribuia la îmbunătățirea relațiilor între guvern și cei guvernați: municipalitățile îi aduceau la cunoștință monarhului dorințele lor, de exemplu înființarea unui tîrg sau a unei piețe sau necazurile lor împotriva cutărui sau cutărui agent al puterii; regele asculta cu bunăvoință doleanțele supușilor săi.

În sec. XVI, ambasada permanentă era o instituție încă relativ recentă. Se întîmpla uneori ca regele, în cursul deplasărilor sale, să ajungă pînă la extremitatea statului, pentru a se întîlni acolo cu suverani străini. Unele din aceste întrevederi au rămas celebre. De pildă, cea din 1520, dintre Henric VIII al Angliei și Francisc I al Franței. Cîteva zile mai tîrziu, Henric VIII i-a făcut o vizită și lui Carol Quintul, care l-a așteptat la Gravelines, unde au încheiat o alianță. În 1532, regele Franței și al Angliei s-au reîntîlnit în împrejurimile orașului Boulogne și mai apoi în împrejurimile Calaisului. Altă faimoasă întrevedere din aceeași perioadă a fost cea care i-a adus față în față pe Francisc I și pe papa Clement VII, în 1533.

În timpul acestor întîlniri, alianțele se legau și se dezlegau. „După părerea mea — scria un memorialist francez din sec. XVI —, marii prinți n-ar trebui să se vadă niciodată dacă doresc să rămînă prieteni".

Atît în interiorul țării, cît și în exterior, călătoria regală rezolva unele crize, reunea poporul în jurul monarhului, sporea afecțiunea și respectul datorat lui, de asemenea, teama pe care acesta o inspira. Dar faptul că suveranul se îndepărta de Capitală putea aduce după sine exact opusul acestor situații, cu atît mai mult, cu cît, în epocă, conflictele politice și religioase erau grave. Cu timpul, punerea la punct a unui veritabil aparat administrativ și politic a făcut ca aceste deplasări ale monarhului să devină inutile.

În românește de
Dorina TULPAN

„Cel mai sumbru secret al Zilei Z"

A 40-a aniversare a debarcării în nord-vestul Franței n-a fost numai prilej de ceremonii comemorative și de premiere editoriale, dar și de răscolire a unor amintiri tragice. Una dintre ele a fost denumită de către ziarul londonez Daily Mail „cel mai sumbru secret al Zilei Z". De fapt încă un secret numai parțial dezvăluit...

...Abia trecuse de miezul nopții, în 28 aprilie 1944, și în golful Lyme, din sudul Angliei, o unitate americană adusă pe nave speciale de debarcare a început un exercițiu simulînd asaltul coastei Normandiei. La ora 1.30 a.m., la intrarea golfului învăluit în ceață, și-au făcut apariția două flotile de vedete torpiloare germane, care, după ce și-au lansat încărcătura mortală, s-au îndepărtat în viteză. Trei nave de debarcare au fost lovite, dintre care două s-au scufundat. Cel puțin 749 ostași americani au fost uciși, mai mulți decît aveau să cadă din aceeași unitate, cînd, la 6 iunie 1044, au luat cu asalt „plaja Utah". Celor care nu muriseră în momentul exploziei torpilelor li s-au adăugat cei care s-au înecat sub povara echipamentului ori au fost arși de combustibilul incendiat, revărsat la suprafața apei din navele lovite. „Pe măsură ce se lumina — își reamintește marinarul american Manny Reuben, care se afla pe o navă la 1 000 metri distanță — noi am fost martorii celei mai oribile privelișți. Cît puteam cuprinde cu vederea pe întinsul apei pluteau cadavre". Pentru a nu se afla ce s-a petrecut, comandantul suprem, generalul D.D. Eisenhower, a ordonat ca supraviețuitorii să fie instalați într-o tabără izolată. Victimele au fost îngropate în morminte comune și familiile lor au fost încunoștințate la ani de zile după încheierea celui de-al doilea război mondial despre circumstanțele morții lor. Se afirmă că nici germanii n-au știut despre rezultatele raidului.

În apropiere de Plymouth, a fost ridicat un obelisc, pe a cărui placă se aduc mulțumiri localnicilor pentru răbdarea și sacrificiile făcute în timpul pregătirilor pentru Ziua Z. Nu există însă nici o mențiune despre dezastrul de la începutul zilei de 28 aprilie 1944. Dar localnicii continuă să-i pomenească drept „ora cea mai întunecată a invaziei", după cum au mărturisit cei solicitați să-și povestească amintirile într-un documentar al rețelei de televiziune britanice I.T.V., prezentat pentru aniversarea Zilei Z.

E.P.

ÎNSEMNĂRI DE LA SFÎRŞIT DE VEAC (IV)

GHEORGHE D. PALADE

Continuăm publicarea unor noi fragmente din însemnările inedite ale lui Gh. D. Palade, unul din fruntaşii Partidului-Naţional Liberal de la sfîrşitul secolului trecut. Jurnalul său se află la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei R.S.R. În transcrierea paginilor care urmează — la fel ca şi a celor publicate în nr. 3, 4, 5/1984 ale revistei — am folosit ortografia actuală. Pentru cursivitatea lecturii, nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile de text. Titlul, explicaţiile din parantezele drepte, precum şi notele de subsol ne aparţin.

1897

20 ianuarie. Gogu [Cantacuzino] spune că Aurelian[1] e foarte conciliant. Eu prevăd un şiretlic, ca să vîre pe Sturdza la externe sub preşedinţia sa.

21 ianuarie. Am început să-mi fac un plan de ocupaţie zilnică, mişcare, liniştea sufletului şi lectura instructivă să ţină mai mult loc. M-am dus pe jos la Cameră.

1-4 martie. D. Sturdza a trimis lui P. Grădişteanu, vicepreşedintele Senatului, o scrisoare prin care-şi dă demisia din preşedinte al Senatului şi senator. Vestea a căzut ca o bombă. La Cameră, aflîndu-se de această hotărîre a şefului partidului, mare parte din deputaţi şi primul-ministru care era acolo s-au îndreptat spre Senat.

Ziarele conservatoare jubilează. Ele cred că ruptura între Sturdza şi Aurelian e definitivă şi deci imposibilitatea partidului liberal de a mai deţine puterea.

6 martie. Seara, atmosfera Senatului foarte încărcată. Aurelian ia cel dintîi cuvîntul şi declară că ministrul de finanţe [G. Cantacuzino] şi de externe [C. Stoicescu] au demisionat, că el regretă foarte mult această hotărîre, că nu înţelege ce a motivat şi că îndrăzneşte a-i ruga să-şi retragă demisiunile, mai ales că nici bugetele nu sînt votate şi sesiunea e foarte înaintată.

26 martie. Aurelian declară la Cameră că în urma împrejurărilor pe care cu toţi le cunoaştem [demisiile precedente], el şi-a depus demisiunea în mîinile regelui, care va aviza.

Timp de două zile, regele n-a însărcinat pe nimeni cu formarea cabinetului.

30 martie. Conservatorii ţin la „Dacia" o întrunire pentru susţinerea candidaturii generalului Manu. Ce e curios şi fără precedent este că Fleva şi-a anunţat întrunirea liberalilor săi democraţi tot în sala „Dacia" la ora 4, aşa că îndată ce oratorii conservatori au terminat, scena a fost golită, dar publicul din sală a rămas acelaşi.

31 martie. Dimineaţa, primesc de la Djuvara un bilet prin care mă roagă să trec pe la el, fiind foarte ocupat. Aceasta mă face să presimt că ministerul e format. Cînd mă duc la el, îl găsesc sub briciul bărbierului. El îmi arată o listă pe care erau însemnate numele miniştrilor şi departamentele lor.

Întors acasă de la Djuvara, întîlnesc în antreu pe Ionel Brătianu. El crede că nu ştiu nimic. Eu îi spun că vin de la Djuvara care m-a pus şi pe mine în curent.

La 11 ore mă duc acasă la Ionel Brătianu, unde erau adunaţi noii miniştri şi eram chemaţi Nacu[2], eu şi Stoicescu.

Mă duc la Cameră de la 12, cînd încă nimeni nu venise şi pînă la 2 [14] cînd a venit guvernul fac un curent favorabil.

---

[1] La 21 noiembrie 1896, P.S. Aurelian a format un nou guvern liberal.

[2] Constantin Nacu (1844-1920), om politic, profesor de drept civil la Universitatea din Bucureşti.

La ora 2, Sturdza dă citire decretului de numire a membrilor noului guvern şi declaraţiunii în care afirmă continuitatea cu celălalt guvern.

Boala principelui Ferdinand a căzut ca un trăznet. Se anunţase de cîteva zile că prinţul e bolnav de febră tifoidă, dar după buletinele medicale credeam că boala-şi urmează cursul său obişnuit. Se zice că maladia (tifos şi pneumonie) provine din o imprudenţă a principelui, care venind de la o petrecere unde băuse prea mult a fost apucat de o ploaie ce l-a udat pînă la piele. În această stare, ajuns la Cotroceni, ar fi adormit şi cînd s-a deşteptat boala deja se implantase.

Doctorii Buicliu, Cantacuzino şi Kremnitz au desfăşurat o ştiinţă plină în combaterea morţii pe care aş putea zice că toţi cei din jurul bolnavului o vedeau cu ochii.

Regele cu greu a consimţit să se mai aducă un doctor străin [dr. Leyden, din Berlin], el avea toată încrederea în medicii noştri. Politicienii însă începuse a face responsabil pe guvern de ce nu a chemat şi un doctor străin.

Acum prinţul e în afară de orice pericol.

Cu ocazia maladiei prinţului, sub imperiul marilor griji ce inspira tuturor, Sturdza, întîlnind la Cotroceni pe Carp, i-a dat mîna şi au stat mai mult de vorbă singuri într-o cameră. De mult ei nu-şi mai vorbeau. Această reconciliere a produs cea mai bună impresie în public, cu atît mai mult cu cît ei sînt cumnaţi.

10-20 iunie. [Iritatcă un favorit al său, Nicorescu, nu fusese numit ca prefect al judeţului Tutova, Palade vrea să-şi dea demisia din Comitetul executiv al P.N.L.] Eram în conversaţie cu Sofica [soţia], cînd am citit în *Voinţa* informaţia confirmatoare a înlocuirii lui Nicorescu (17 iunie). Aceasta nu o pot lăsa să treacă fără protestare şi imediat scriu o scrisoare d-lui Sturdza în următorii termeni: „Stimate d-le preşedinte, binevoiţi vă rog, a mă considera ca demisionat din Comitetul executiv al Partidului Naţional Liberal. Primiţi, vă rog, expresiunea distinsei mele consideraţiuni".

A doua zi dimineaţă, scrisoarea i-a fost înmînată. Pe la 9 şi jumătate mă pomenesc cu următorul răspuns din partea d-lui Sturdza: „18 iunie. Iubite amice. Dă-mi voie să te rog să consider demisiunea d-tale ca nedată. E imposibil ca după ani de luptă şi de muncă să ne despărţim. În cursul zilei voi veni la d-ta, dar acum dă-mi voie să-ţi înapoiez demisiunea, poate am muncit şi eu cu credinţă şi devotament şi muncesc încă şi acum, nemeritînd o lovitură mai dureroasă decît crezi. Boleşte partidul cu ţara şi cred că [e] de datoria noastră să facem tot ce e posibil pentru a-i însănătoşa. În nestrămutată amicie, al d-tale devotat amic D. Sturdza".

Pe la 4 [16] şi jumătate mă pomenesc că vine Sturdza, Gogu [Cantacuzino], [I.I.C.] Brătianu şi Djuvara. Sturdza începe a vorbi în sensul scrisorii sale, rugîndu-mă să nu dau nici o urmare lucrului, fiindcă ne-ar zdruncina prea mult şi să căutăm a vedea ce e de făcut, fiindcă el simte nedestoinicia lui de a conduce partidul şi deci să avizăm cu toţii la ce este de făcut.

Eu îi declar că am cugetat mult înainte de a-i trimite demisiunea mea, dar a trebuit să o fac, fiindcă m-am convins că rolul meu de membru al Comitetului executiv începe a fi ridicol, din momentul ce mă văd executat chiar de membrii guvernului.

Sturdza revine la ideea că trebuie să ne căutăm şef, căci el a dovedit că conducător de oameni nu poate fi.

Rareori am fost în o situaţie mai perplexă. Sînt hotărît însă să spun multe veritäţi [adevăruri] neplăcute amicilor mei, care începuse a conta pe îndelunga mea răbdare.

20 iunie. Plec la Răducești [moşia lui G. Palade, în jud. Buzău] cu trenul de dimineaţă. Spre a evita orice explicaţiuni care n-ar face decît să continue echivocul, m-am hotărît să plec la ţară unde voi sta pînă în 20 iulie. Ziarele au început a vorbi de mazilirea mea.

23 iunie. Dimineaţa am făcut o plimbare de o oră prin vie şi apoi m-am oprit în luncă şi acolo, găsind un săteanu din Bălteni cosind, am cerut coasa ca să cerc şi eu. Am cosit peste o oră şi transpirasem de-a binelea. Am comandat o coasă mai bună din Bucovina.

1-10 iulie. Am continuat a face sforţări spre a mă deprinde cu eforturi fizice, trebuie să recunosc însă că sînt foarte puţin rezistent.

Sînt în admiraţie [faţă] de forţa de rezistenţă a săteanului. Pe cînd eu mă extenuam în două ore plimbîndu-mă printre secerători, ei de cu ziuă pînă în seară plecaţi la pămînt strîngeau firele de grîu pe care le retezau cît mai de jos. Şi cînd văd alimentarea [hrana] lor mai mult vegetală şi foarte săracă în substanţe nutritive mă mir cum pot suporta asemenea viaţă.

Sănătatea lui [ţăranului] e lăsată la voia întîmplării. Serviţiul medical numai de formă. Copiii, mai ales, sînt seceraţi în proporţii îngrijorătoare de tot felul de maladii. În deznădejdea lor, au rămas indiferenţi chiar faţă de religie.

E absolut necesar ca oamenii culţi ai acestei ţări să caute a cunoaşte de aproape viaţa săteanului şi pătrunşi de gravitatea unei stări ce nu poate dura fără pericole să avizeze la urgente măsuri de îndreptare.

1-10 septembrie. La Brăila, cu mare pompă, s-a sărbătorit steamerul [vaporul] de mărfuri „Bucureşti", care pleca spre Rotterdam.

Am fost la Răducești. Pe drum m-am hotărît să iau cu mine istoria ţării de [A.D.] Xenopol[1]. Cu mare interes am citit. Ar trebui ca în masele populare istoria patriei să fie răspîndită, numai acolo înveţi a te cunoaşte pe tine şi pe aproapele şi numai astfel ştii ce ai de făcut pe viitor.

20-30 septembrie. Meetinguri naţionale se ţin la „Dacia", unul de Ligă şi altul de studenţi. În primul vorbeşte şi [Barbu Ştefănescu] Delavrancea[2], frumos şi înţelept.

1-15 noiembrie. Între Aurelian şi Sturdza au început oarecare tratative. Într-o întrunire ce a avut loc la Státes-

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 5/1970; 7/1983.

„În evenimente externe, principalul — Conferința păcii de la Haga"

cu, se zice că acesta ar fi propus ca guvernul să meargă pînă la primăvară așa cum este și pînă atunci să i se voteze toate proiectele, rămînînd ca atunci să vedem ce e de făcut. Desigur că această propunere la care asistau Gianni[1], Aurelian și Sturdza n-a putut fi luată în serios.

1899

3 ianuarie. Regele n-a putut merge la Mitropolie în ziua de anul nou. Seara, la bal, a făcut o apariție scurtă.

Ieri am avut iar febră și de aceea Consiliul de Miniștri s-a ținut la mine[2]. D-l Sturdza ne-a adus convenția încheiată cu Germania pentru stabilirea legăturilor (drum de fier, linie telegrafică, cablu submarin) Constanța-Constantinopol, care să pună Berlinul în directă

[1] Dimitrie Gianni (1838-1902), om politic, deputat de mai multe ori, președinte al Camerei (1896, 1897).

[2] La 12 ianuarie 1898 Gh. D. Palade a intrat din nou într-un guvern prezidat de D.A. Sturdza, ca ministru de justiție, iar de la 1 octombrie 1898 a fost trecut la finanțe.

„Prietenul meu Beldiman, ce ne reprezintă la acea conferință"

comunicație cu Orientul prin București.

Februarie. Agitațiunile țărănești continuă, în județele Olt, Romanați, Dolj și Teleorman. Se pare a fi fost bine preparate de cluburile socialiste și vornicia noastră habar n-avea. Interpelarea lui Delavrancea, Fleva, Morțun[3] dă naștere la discuții interminabile.

4 aprilie. Înmormîntarea lui [Lascăr] Catargiu se face cu mare pompă. Regina și principesa au privit cortegiul de la fereastra palatului, iar principele urma carul funebru.

5 aprilie. Chemat de cuconu Mitiță [D.A. Sturdza] îmi comunică că lucrurile iau o turnură bună. Că Gianni a fost primit la rege și însărcinat să facă ministerul. Că el nu intră, dar trebuie să intru eu, Pherekyde, Haret și Stoicescu.

8 aprilie. La 7 ore seara, Gianni a fost primit de rege. Se zice că ar fi fost desărcinat de mandatul ce a avut. Acum se crede că regele se va adresa iar la conservatori.

9 aprilie. La 5 [17] ore regele a chemat pe G[eorge Gr.] Cantacuzino la Palat pentru ora 9 seara, cînd l-a însărcinat să formeze ministerul.

Mai. Ca evenimente externe, principalul, desigur — Conferința păcii de la Haga[4]. E un semn al timpului că monarhii încep să simtă cît de mult apasă asupra popoarelor această stare maladivă a continuei pregătiri de răz-

[3] V.G. Morțun (1860-1919), ziarist și om politic, primul deputat socialist în Parlamentul român, membru al conducerii P.S.D.M.R. (*Magazin istoric*, nr. 6/1969, 2/1976).

[4] *Magazin istoric*, nr. 12/1981

boi. Cîte forţe furate civilizaţiunii pentru a menţine o stare de lucruri bazată pe cuceriri. Numai pe baza dreptăţii se poate clădi o Europă nearmată, aceste timpuri însă abia se zăresc la orizontul cugetărilor optimiste.

Prietenul meu [Al. A.] Beldiman ce ne reprezintă la acea conferinţă îmi va da posibilitatea de a judeca mai bine ceea ce e posibil şi imposibil. Cred că cu progresul educaţiunii politice şi a participării poporului la dirijarea efectivă a destinelor sale, sorţii războiului vor scădea şi pacea va găsi din ce în ce mai multe garanţii de permanenţă.

15-30 septembrie. ***Adevărul*** publicînd oarecare ştiri relative la familia prinţului [Ferdinand], poliţia interzice a doua zi chioşcarilor şi împărţitorilor de a mai vinde ***Adevărul***. Nu se poate o atingere mai directă adusă presei.

De la *Secolul XX* [ziar liberal] am primit plîngere că merge foarte greu şi că ar avea nevoie de o subvenţie.

16-31, octombrie. Tratativele cu Aurelian, deşi începuse a ne enerva, au intrat pe neaşteptate într-o fază hotărîtoare. Într-o convorbire ce am avut cu el mai bine de două ore, am căutat să-l conving că locul lui e între noi, că aici poate să-şi regăsească tovarăşii luptelor din trecut. Întîlnind pe Sturdza la Academie, vineri 29 octombrie, cad de acord asupra fuziunii necondiţionate şi se stabileşte ca şase drapelişti[1] (Aurelian, Lascăr, Porumbaru, Şendrea, Băicoianu şi Poenaru Bordea) să facă parte din Comitetul executiv. De la Sturdza primesc o scrisoare prin care îmi anunţă pacea făcută şi-mi cere să-i trimit şase convocări pentru duminică la club, pe numele celor 6 drapelişti.

Duminică 31 octombrie, la ora 2 [14] ne adunăm Comitetul executiv la club. Vine Aurelian numai cu Poenaru Bordea. Se hotărăşte ca pe 8 noiembrie să se convoace comitetul central. Ieşim de la club — Sturdza, Aurelian, Ionel [Brătianu] şi cu mine — ceea ce face pe cei care erau aglomeraţi în faţa clubului să vadă în mod palpabil cooperarea.

1900

Ianuarie. Remanierea ministerială pare a fi tocmai antipodul dorinţei regale. Lui [G. Gr.] Cantacuzino[2] i s-a acordat concediu pînă la martie. Manu a luat preşedinţia consiliului ca interimat şi internele ca titular. Take Ionescu a trecut la finanţe, [dr. C.]. Istrate i-a luat locul la culte şi I. Grădişteanu a intrat în cabinet la lucrări publice. Lumea a primit cu multă neîncredere cîrpeala ministerială. Ea nu are deloc aerul unei soluţii durabile.

De anul nou, cuconu Mitiţă a făcut ca din toate judeţele să vie o telegramă de felicitare [pentru rege] cu ocazia începerii noului secol. Aceasta a cam supărat pe conservatori.

Introducerea şi selecţia textului însemnărilor
Ioan LĂCUSTĂ

[1] În 1897, un grup de liberali, nemulţumiţi de guvernarea lui D.A. Sturdza, se despart de acesta; scot ziarul *Drapelul* prin care critică guvernul.

[2] La 11 aprilie 1899 s-a format un guvern conservator sub preşedinţia prinţului George Gr. Cantacuzino; la 9 ianuarie 1900 a avut loc o remaniere a cabinetului.

PLANSELE NOASTRE

① Academiile domneşti de la Iaşi (a) şi Bucureşti (b) — renumite focare de cultură românească; Universitatea din Bucureşti (c). Acuarelă, datînd din 1856, semnată de Alexandru Orăscu (1817-1894), arhitectul noului edificiu (**La şcoala ideilor lui Teofil Coridaleu**, p. 47)

②③ Imagini bucureştene din ultimele decenii ale secolului trecut: 1. Fîntîna păcii, ridicată în 1896; 2. Gara de Nord; 3. Sediul Legaţiei austro-ungare; 4. Pe Calea Victoriei (**Însemnări de la sfîrşit de veac**, p. 29)

④ Foarte promptă în informarea cititorilor săi, prima revistă românească ilustrată, **Ilustraţiunea**, apărută îndată după Unirea Moldovei cu Muntenia, insera o gravură executată de întîiul nostru fotograf de artă, Carol Popp de Szathmáry, (din ce în ce mai celebru în lumea de azi), înfăţişînd pe regele Sardiniei, Victor Emanuel II, alături de Garibaldi, intrînd triumfal în Neapole, în 1860, în timpul înfăptuirii unităţii de stat a Italiei (**„Viva Italia!“**, p. 38)

a

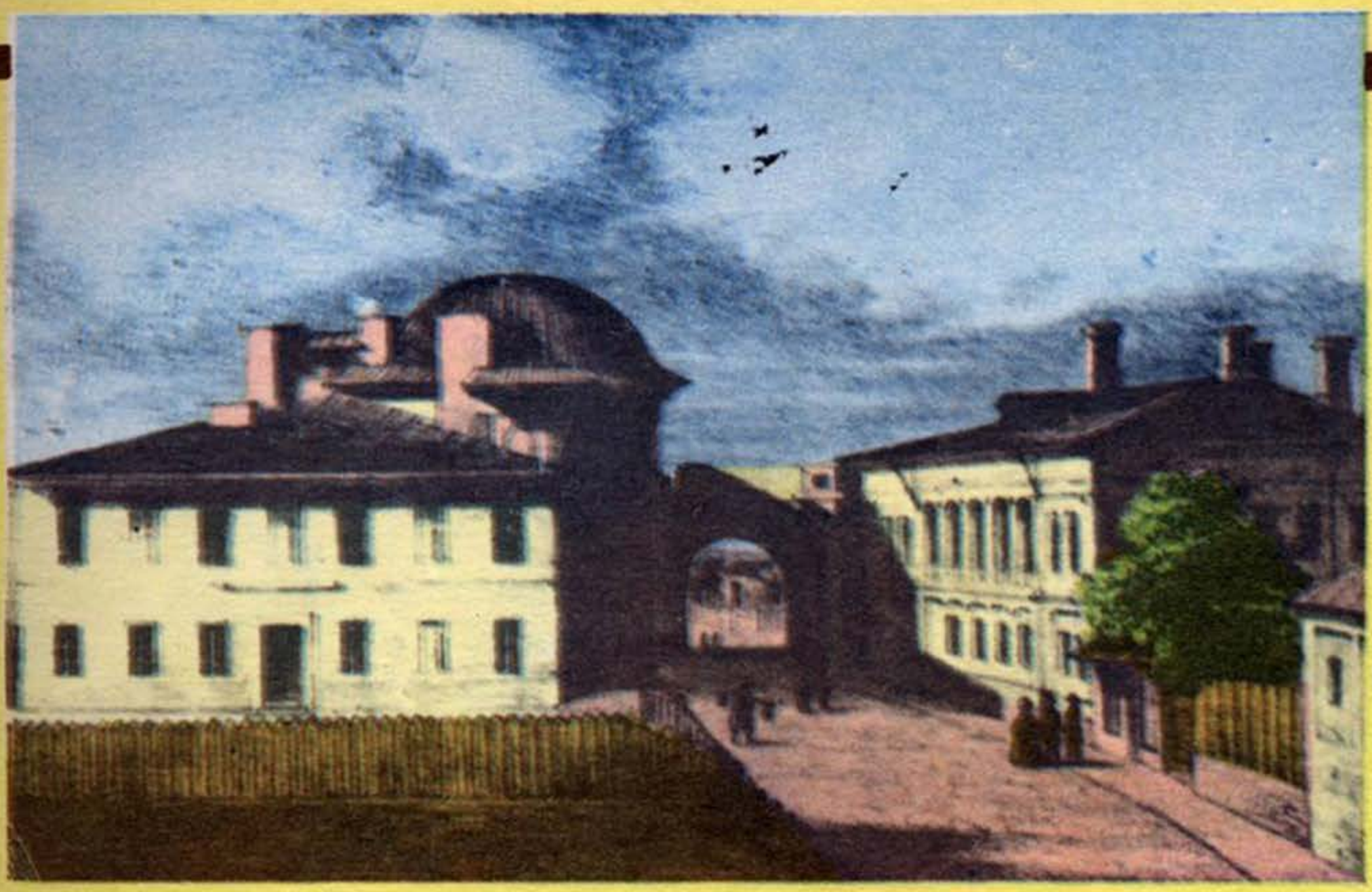

b

c.

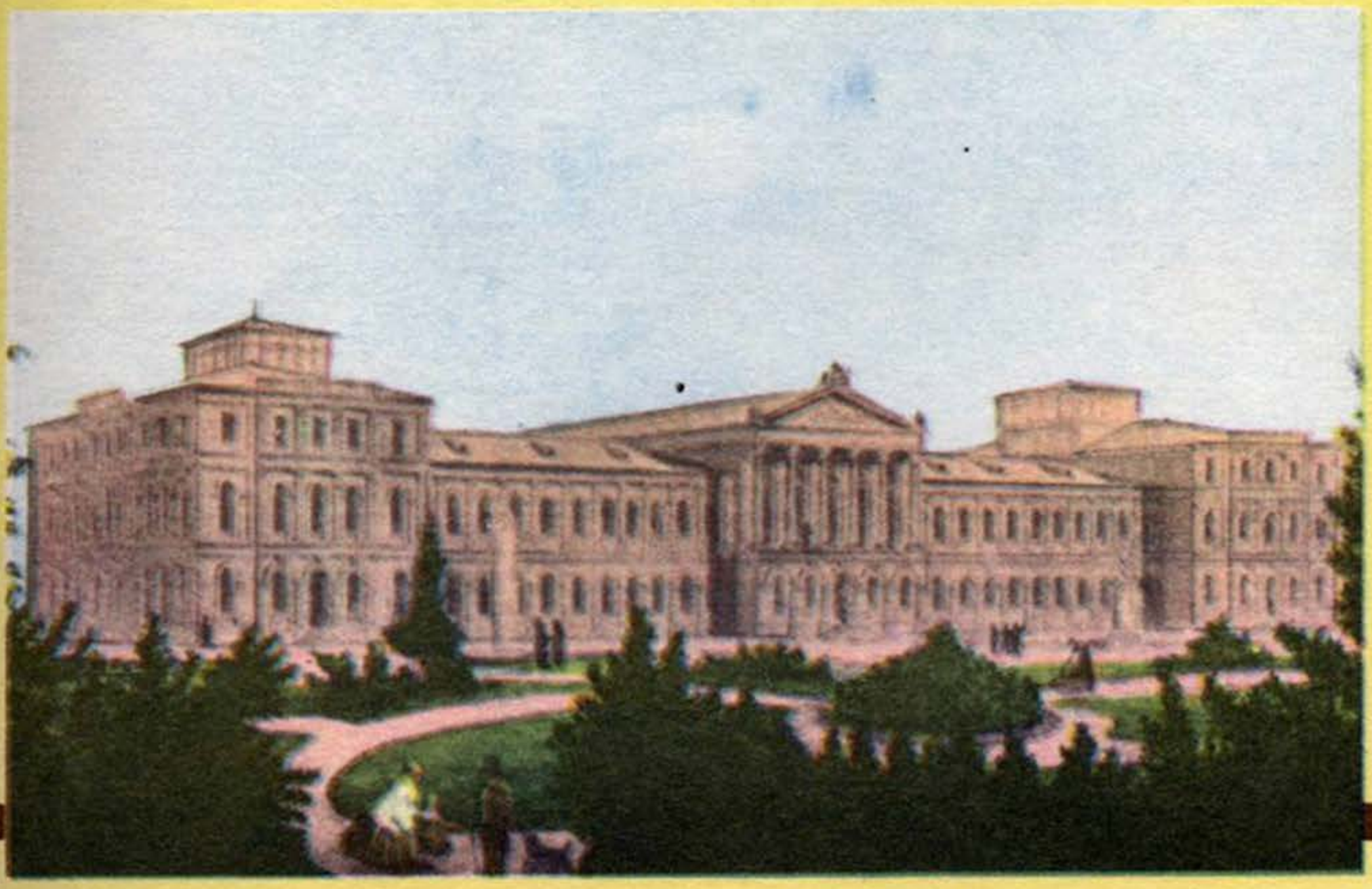

1

2

3

4

ILLUSTRATIUNEA.

ZIURNAL UNIVERSAL.

ANUL I. 1860. .Ve 10. BUCUHESTI 27 NOEMR

PREȚUL ABONAMENTULUI.

Pe un an 100 lei, pe 6 luni 50 lei, pe 3 luni 25 lei. — Abonamentele se plătesc la jurnale pentru publicațiuni rejetate se va înțelege cu administrațiunea jurnalului. — Un numer separat se vinde 1 Sfanțig.

INSERȚIUNEA

se face în limba română la Redacțiune, cu cele în limba Stranie, în limba germană cu cei în literele Latinești. Scrisorile de abonamente se trimit la adresa D. Zaane la Redacțiune.

CONDIȚIUNILE ABONAMENTULUI.

Abonamentul se plătește înainte. — Abonamentul fa- cut în curmul unui ... începe de la ... poștal ordinal trimestru. Reclamațiunea abonamentelor se face în 15 dile după ...

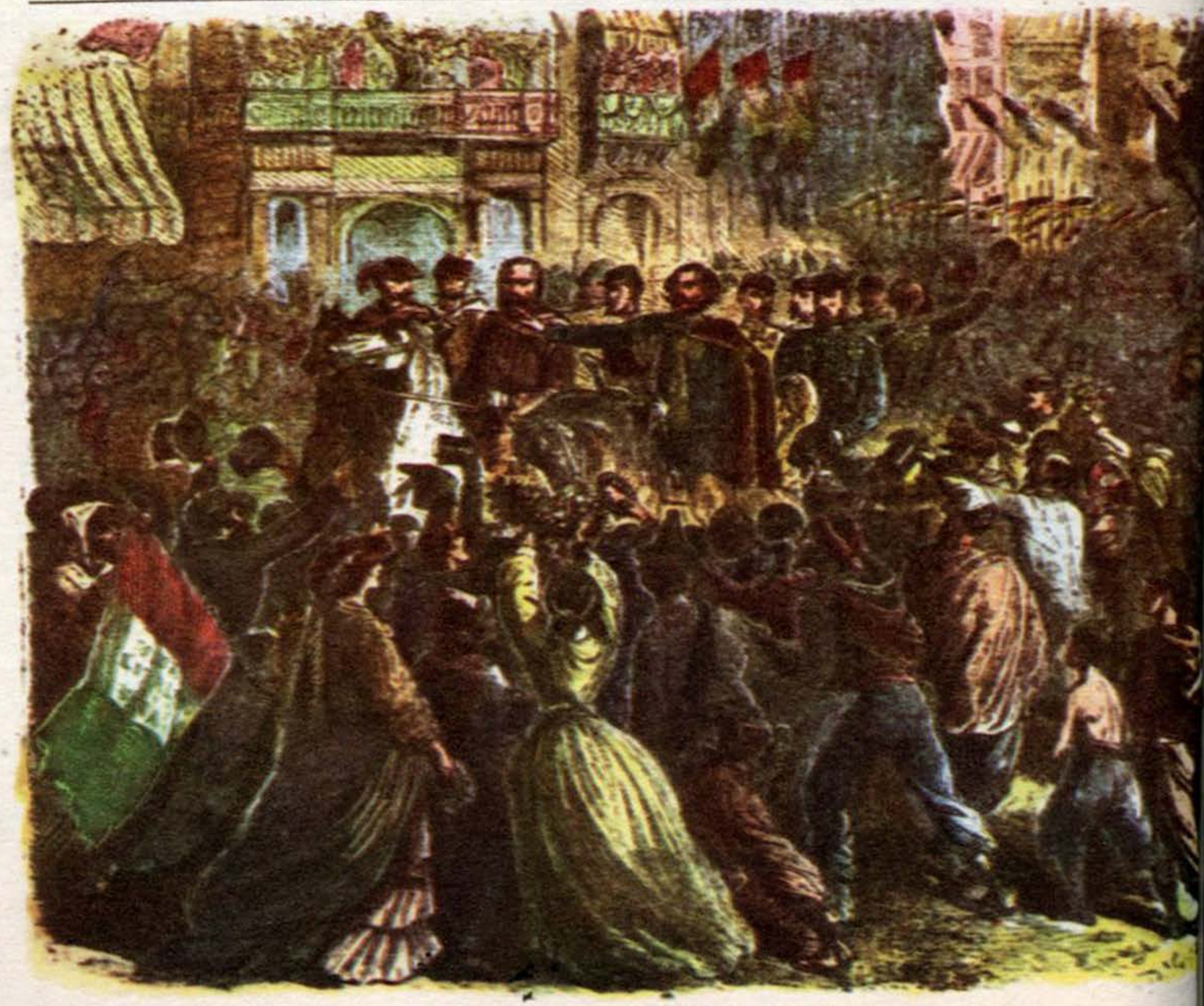

Viktor Emanuel și Garibaldi în strada Toledo la Napoli.

În urma ampleior evocări consacrate de revista noastră (nr. 12/1983 şi 1/1984) luptei poporului român pentru independenţă, libertate şi unitate naţională, numeroase scrisori trimise de cititori exprimă interesul deosebit al acestora în legătură cu sprijinul pe care statul român unitar şi guvernele domnitorului Al. Ioan Cuza l-au acordat luptei de eliberare naţională a popoarelor asuprite (unguri, polonezi, sîrbi, bulgari, slovaci etc.), precum şi despre modul în care s-a manifestat solidaritatea maselor populare şi a cercurilor politice din România cu lupta de eliberare a românilor din teritoriile aflate sub stăpînire străină.

Articolul de faţă, realizat pe baza unor documente inedite sau mai puţin cunoscute depistate în arhive din Italia, răspunde acestui interes şi unora din întrebările formulate de cititorii noştri.

Răspunsuri la întrebări

1861-1862. Lupta românilor pentru unitate

în documente italiene

„INTERESUL LOR ESTE DE A SE UNI"

MATEI IONESCU

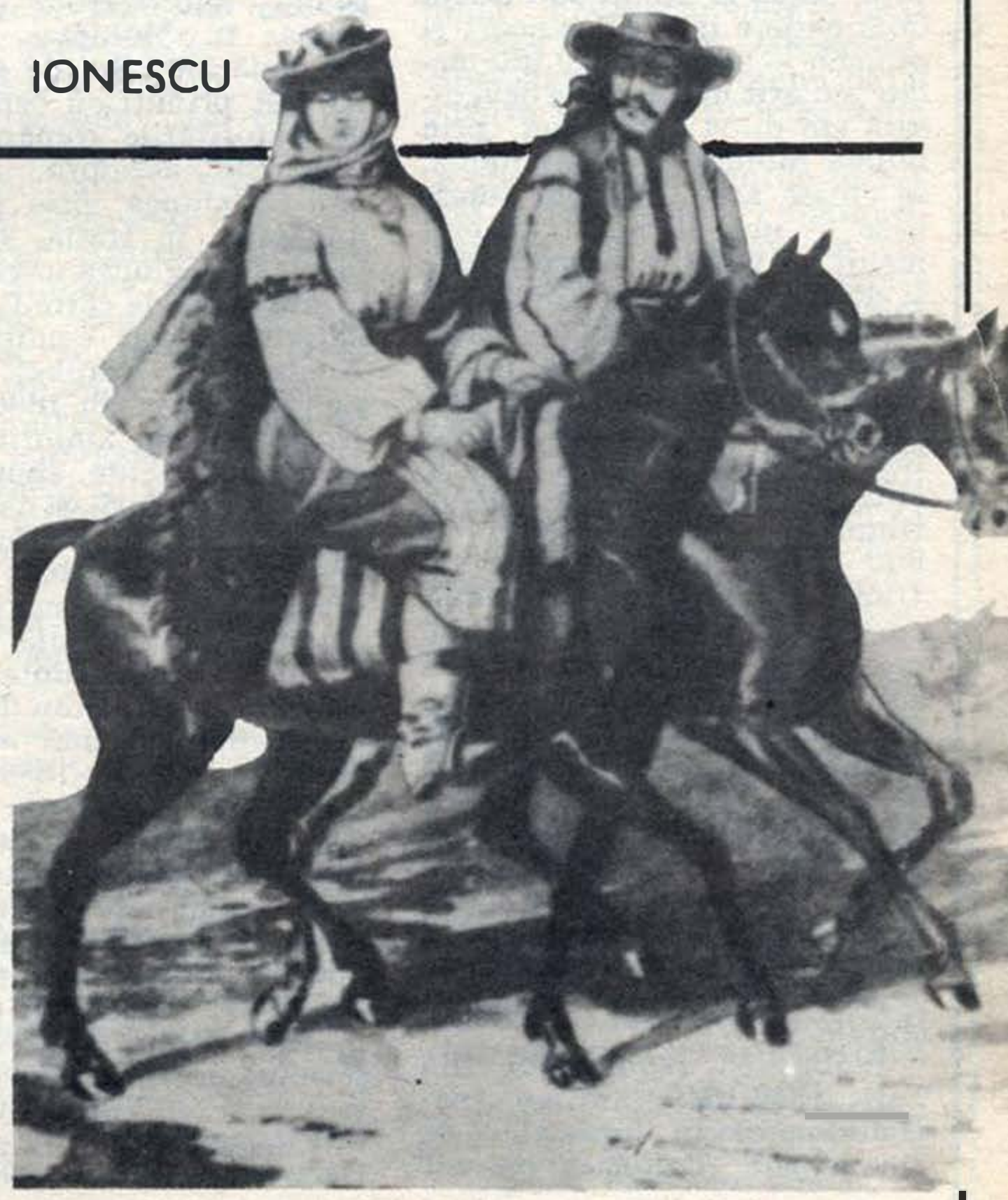

Îndată după Unirea din 1859, românii au dat a se înţelege — atît cît le-au permis împrejurările — că obiectivul atins la 24 ianuarie reprezenta numai o etapă pe calea unităţii lor naţional-statale. Încă în ianuarie 1860, în memoriul pe care fruntaşul revoluţionar transilvănean Al. Papiu-Ilarian îl adresa domnitorului Al. Ioan Cuza, se afirma: „Principatele fără Transilvania nu au viitor în Europa. Ele duc o esistenţă precară şi dubie care va ţinea cît va ţinea şi rivalitatea şi interesele cele schimbătoare ale statelor Europei".

Dezbaterea pe care o prezentăm în acest articol pune în lumină cît a fost de trează în anii aceia, pe ambele versante ale Carpaţilor, ideea Unirii celei mari — idee slăvită şi apărată nu numai de condeie româneşti, ci şi de prieteni statornici de peste hotare ai poporului român.

Ţărani transilvăneni, la jumătatea sec. XIX

Kogălniceanu primește mulțumiri

„Nici o frontieră, nici o supraveghere nu va reuși să rupă firul ce-i leagă [pe românii transilvăneni], prin originea lor, de patria-mamă, săracă încă, dar care ascunde toate posibilitățile. Deoarece acolo în școală se învață limba națională, acolo în instituții, în armată și societate este vorbită această limbă, acolo, oricît de potrivnice ar fi împrejurările, se găsesc totuși toate posibilitățile de dezvoltare".

Cuvintele de mai sus aparțin unui mare adversar al unirii românilor, contelui István Széchenyi (1791-1860), și le-a pronunțat înainte de 1848, referindu-se la tendințele centrifugale ale românilor din Imperiul habsburgic și conștiința lor națională exprimată în orientarea tot mai pronunțată spre principatele române. Dar dacă aceste aprecieri — formulate într-o epocă în care principatele române reprezentau o „patrie-mumă" încă neunită, slabă și aflată sub dubla dominație a imperiilor țarist și otoman — se dovedeau întemeiate, cu atît mai actuale deveniseră ele după 1859 cînd, prin unirea Moldovei cu Muntenia, se crease acel „Piemont românesc" — nucleul statal modern menit să polarizeze speranțele și dorințele tuturor românilor de a se uni într-un singur stat. Unirea principatelor a reprezentat un puternic suport moral pentru românii din monarhia austriacă în lupta lor de eliberare națională și nu întîmplător Austria fusese cel mai înverșunat adversar al Unirii, iar după aceea s-a opus cu vehemență oricărei acțiuni menite să consolideze tînărul stat național modern român. Orice manifestare de simpatie a românilor din imperiu față de domnitorul Al. I. Cuza și de programul său de guvernare a fost privită cu ostilitate de Viena, care a utilizat o gamă largă de mijloace pentru a stăvili tendințele românilor de a-și desăvîrși unitatea național-statală.

Înăbușirea revoluțiilor din anii 1848-1849 arătase popoarelor că în lupta lor de emancipare națională nu vor avea sorți de izbîndă decît printr-o coalizare a tuturor forțelor revoluționare, prin eforturi unite împotriva reacțiunii. Unii dintre conducătorii naționalităților asuprite — mulți din ei acționînd în emigrație după înăbușirea revoluției — au plănuit și încercat să pună în practică, într-o formă sau alta, această idee.

Unul dintre proiecte — cu largă adeziune și ecou în opinia publică europeană — a fost și acela inițiat la începutul anilor '60 de revoluționarii italieni, maghiari, polonezi, sîrbi, privind organizarea unei insurecții generale antihabsburgice a popoarelor stăpînite de Austria, care să se desfășoare simultan cu acțiunea militară antiaustriacă a Piemontului, vizînd unificarea teritoriilor italiene[1]. În cadrul acestui proiect, românilor transilvăneni li se rezerva un loc deosebit de important și, prin implicarea lor, se conta și pe sprijinul statului român.

Să reamintim pe scurt cîteva evenimente. În anii 1859-1860, un nou val de emigranți politici unguri s-a refugiat în România spre a scăpa de prigoana autorităților vieneze, numai în Moldova numărul lor depășind cifra de 4 000. Ei au fost primiți cu ospitalitate de autoritățile române și, cu concursul acestora, intenționau să ajungă, prin porturile dunărene, în Italia, spre a se înrola în legiunea ungară organizată acolo de către Comitetul național ungar condus de L. Kossuth, G. Klapka, St. Türr ș.a. Mai tîrziu, în 1886, Mihail Kogălniceanu, amintindu-și aceste evenimente, spunea: „La 1863, pentru întîiași dată m-am oprit cîteva zile în Budapesta. Om politic, am ținut să vizitez Parlamentul Ungariei. Așezîndu-mă într-o lojă și aruncîndu-mi ochii asupra incintei Camerei în care erau deputații, am recunoscut mai mulți din aceia pe care în 1859 și 1860 i-am fost scăpat de streang ori, cel puțin, de pușcăriile regimului reacționar din Viena, care atunci era întins peste toată Ungaria! Între aceștia am recunoscut mai ales [pe] doi dintre emigranții maghiari ... Erau Berzenczey, comitele secuilor în timpul lui Kossuth, și deputatul Vidasz! Cînd dar fui zărit în Parlamentul ungar, Berzenczey și Vidasz, urmați de un mare număr de deputați, intrară în loja mea, felicitîndu-mă și arătînd colegilor purtarea mea din 1860".

Deși România era confruntată cu o situație deosebit de dificilă, ea a acordat azil revoluționarilor unguri și a permis intrarea pe teritoriul ei a armelor italiene destinate acestora. Mai mult, atîta vreme cît a avut girul și sprijinul lui Napoleon III, guvernul român a recurs chiar făți§ la presiuni asupra Austriei. Astfel, în timpul războiului franco-piemontezo-austriac din 1859, Cuza a ordonat concentrarea armatei române în tabăra de la Florești, concomitent cu declanșarea unei vehemente campanii de presă antiaustriacă[2]. (Dealtfel, pe durata ostilităților, la București a apărut, editat de M.A. Canini, *Buletinul resbelului din Italia*).

Dar, în ansamblu, deși românii și italienii aveau un dușman comun, tacticile lor erau diferite. România trebuia să lupte împotriva Austriei cu mijloace politico-diplomatice, date fiind poziția ei geografică și disproporția de forțe. Aceste condiții impuseseră cercurilor politice românești adoptarea soluției pașnice[3], a căii politico-diplomatice în înfăptuirea Unirii, în vreme ce, în opera de unificare a Italiei, se adoptase calea acțiunilor militare împotriva Austriei, acțiuni ce urmau să fie combinate cu răscoale armate ale ungurilor, slavilor de sud, polonezilor etc. Răscoala armată a Ungariei și a Transilvaniei ocupa un loc deosebit în planurile diplomatice italiene.

Dar nu era vorba numai de tactici diferite. Conducătorii luptei pentru unitatea Italiei doreau ca toate popoarele asuprite din Imperiul habsburgic și din cel otoman să acționeze la unison, în cadrul unei revoluții „simfone și sincrone", după expresia folosită de Mazzini și Canini, într-un spirit solidar, ca aliate ale revoluției italiene. Deși promițătoare, această lozincă a revoluției „simfone și sincrone" se baza pe o cunoaștere eronată a relațiilor dintre diferitele mișcări de emancipare a popoarelor asuprite din Imperiul habsburgic și

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1976, 10/1982; 5/1973; 1/1982, 1/1984.

mai ales ignora contradicția ireductibilă dintre aristocrația ungară și popoarele nemaghiare pe care le asuprise politic și economic în trecut și continua să le domine pe plan social-economic.

Se știe că după victoria franco-piemonteză din aprilie-iulie 1859 împotriva Austriei, Napoleon III n-a mai manifestat interes față de mișcările de eliberare din centrul și răsăritul Europei și nici față de politica guvernelor italiene de încurajare a acestora. Pe de altă parte, imperiul absolutist austriac primise în 1859 două lovituri grele: prin nașterea la hotarele sale sud-estice a t nărului stat român și prin înfrîngerile de pe frontul italian, în urma cărora procesul de unificare națională a poporului italian a fost mult accelerat. Ca urmare, cercurile vieneze și-au reconsiderat politica internă, renunțînd la regimul absolutist, personificat prin cancelarul Bach, și au inaugurat o nouă eră, cea a „liberalismului", consimțind la unele concesii. Diploma imperială din octombrie 1860 a proclamat egalitatea tuturor cetățenilor în fața legilor, a garantat libertatea confesională, a stipulat obligativitatea plății impozitelor și a prestării serviciului militar etc. Printr-o nouă diplomă (februarie 1861), provinciile imperiului au căpătat autonomie, avînd guverne și diete locale.

Prin ceea ce nu spune

Noua stare de lucruri s-a lovit însă de împotrivirea cercurilor politice ungare care, după cum observa Karl Marx, erau nemulțumite pentru „faptul că Croația, Serbia și Transilvania au fost despărțite de Ungaria și că acestor provincii li s-a acordat dreptul de a avea diete proprii". Dar, continua Marx, „avem tot dreptul să ne îndoim că croații, slovacii, sîrbii și valahii vor fi dispuși să împărtășească nemulțumirea maghiarilor și să le acorde sprijinullor. După cum se vede, în cazul de față, oamenii de stat din Viena au speculat cu abilitate problema națională, folosind-o în interesele lor"[1].

[1] K. Marx. F. Engels: *Opere*, vol. 12, ediția rusă, p. 160.

Anul 1861 a debutat în Transilvania cu Conferința națională a fruntașilor români desfășurată la Sibiu și în cadrul căreia s-a cerut recunoașterea românilor „ca națiune politică și independentă față de celelalte națiuni" și folosirea limbii române ca limbă egal îndreptățită, alături de maghiară și germană. O lună mai tîrziu însă, la conferința reprezentanților tuturor naționalităților și confesiunilor transilvănene întrunită la Alba Iulia, delegații unguri au cerut revenirea la situația din 1848, ceea ce ar fi însemnat recunoașterea de către români a unirii Transilvaniei cu Ungaria. În toamna lui 1861, la Sibiu, s-a creat ASTRA, cu rol binecunoscut în propășirea națională a românilor, iar dincolo de Carpați, în decembrie același an, Cuza anunța oficial recunoașterea Unirii de către puterile garante. Precum se vede, în anul 1861 (care debutase și cu proclamarea regatului Italiei), cauza românească înregistrase succese: clare — dincoace de Carpați și, desigur, estompate în Transilvania, suficiente însă, și unele și altele, pentru a produce reacții din cele mai diverse și neașteptate.

În această situație, conștienți că șansele unei colaborări cu românii se diminuează și folosind faptul că cercurile politice italiene erau interesate să smulgă Austriei ultimele teritorii italiene stăpînite de Habsburgi, conducătorii unguri aflați în Italia au făcut apel la Giuseppe Garibaldi — spre a atrage pe fruntașii mișcării naționale a românilor transilvăneni la pregătirea insurecției antihabsburgice. Conducătorului italian i-a fost prezentată însă — cum vom vedea mai jos — situația într-o manieră unilaterală, neconformă realității.

Dornic să ajute la apropierea celor două părți, la 16 iulie 1861, Garibaldi a trimis o scrisoare (publicată trei zile mai tîrziu în două ziare, unul din Torino, celălalt din Milano) cunoscutei contese Dora d'Istria, născută Ghica, cerîndu-i acesteia să-i convingă pe români („îndreptez, prin mijlocirea d-voastră, un consiliu către bravii d-voastră compatrioți") să sprijine lupta poporului ungar, popor care, „în acest moment, se găsește într-o poziție dificilă" și care „merită cu deosebire conlucrarea popoarelor Europei răsăritene". Textul scrisorii — chiar și cel reprodus după traducerile ungare — este departe, foarte departe de a justifica calificativul de „dojană", cum s-a grăbit să-l aprecieze ziarul *Pesti Napló*.

Exact după o lună, la 16 august 1861, generalul Klapka i-a adresat și el, din Geneva, o scrisoare de mulțumire lui Garibaldi, document[2] care a declanșat dezbaterea și căruia i s-a făcut o mare publicitate. Scrisoarea este extrem de grăitoare, mai ales *prin ceea ce nu spune*, decît prin ceea ce afirmă. Dacă, pînă la acea dată, epistolele lui Klapka către Garibaldi și alte personalități italiene conțineau nenumărate informații și note privitoare la pregătirile pe care revoluționarii unguri le desfășurau în Principatele Unite în vederea organizării unei acțiuni insurecționale antihabsburgice și făceau dese referiri la starea de spirit favorabilă ungurilor a domnitorului Al. I. Cuza, de astă dată nu se mai amintea nimic, nici măcar despre înțelegerile între Cuza, Alecsandri, Kogălniceanu, Bălăceanu, pe de o parte, și emigrația ungară din Italia, pe de alta. După cum se știe, prin convențiile încheiate în 1859 și 1860 emigranții maghiari recunoșteau, în cazul victoriei acțiunii insurecționale antihabsburgice, drepturile naționale ale românilor transilvăneni[3]. Dealtfel, în cursul discuțiilor care avuseseră loc, Cuza și ceilalți fruntași români de la București și Iași subliniaseră cu tărie faptul că în acțiunile lor nu puteau face abstracție de situația fraților lor din afara granițelor de atunci ale statului român.

În mod cu totul surprinzător, Klapka, care fusese direct implicat în aceste tratative, făcea abstracție de faptele amintite, referindu-se doar la Dieta ungară din 1849, care acorda drepturi naționalităților, dar numai „în limitele unității politice a țării", ceea ce, implicit, admitea ca justă hotărîrea Dietei nemeșești diu Cluj, autoarea votării anexării

[2] Originalul se află la Instituto per la storia del Risorgimento Italiano, Roma, busta 49, nr. 9.

[3] *Magazin istoric*, nr. 5/1973.

Transilvaniei de către Ungaria, în mai 18 8.

Din scrisoare se detaşează, de fapt, două idei principale: prima, justă, că Habsburgii au practicat permanent o politică de dezbinare a naţiunilor, a doua, evident eronată, că toţi cei care nu susţineau cauza ungară (respectiv, se subînţelegea unitatea politică teritorială a Ungariei multinaţionale) nu erau altceva decît instrumente şi complici ai reacţiunii vieneze.

Replicile lui Vaillant

Răspunsul românilor a fost întru totul justificat şi a antrenat, în spiritul perfectei solidarităţi naţionale, reprezentanţi de pe ambele versante ale Carpaţilor. În România, publicaţiile *Românul* şi *Revista Carpaţilor* au replicat prompt. La 15 octombrie 1861, Alexandru Papiu-Ilarian (fruntaş paşoptist transilvănean ajuns înalt demnitar şi apoi ministru în timpul lui Cuza) a publicat sub pseudonimul Bucur, în *Revista Carpaţilor* (an II, 1861, pp. 463-478), articolul intitulat *Garibaldi şi Klapka*, în care sublinia clar esenţa chestiunii, valabilă nu numai atunci, ci şi mai tîrziu: „Pe două popoare numai interese reciproce şi comune pot să le unească; iară noi, românii, pînă cînd ungurii pretind încorporarea Transilvaniei, sîntem departe de a avea interese comune cu ei, căci ei vor să ne facă ţara ungurească şi pe noi unguri... Noi vrem să fim români, nu unguri pe acest teritoriu [Transilvania], care este teritoriu românesc, nu unguresc. Cum poate fi împăcare şi unire între reprezentanţii unor interese, unor tendinţe atît de opuse, atît de contrazicătoare?".

Şi — cum Klapka făcuse o comparaţie, pe cît de forţată, pe atît de aberantă, între configuraţia etnică şi politică a Elveţiei şi cea a Ungariei (aşa cum o voiau şi-o apărau cercurile politice ungare), destinată, evident, atragerii Occidentului necunoscător al realităţilor din Ungaria şi Transilvania, ca şi al situaţiei celorlalte popoare nemaghiare care formau majoritatea populaţiei din teritoriile fostei Coroane a Sfîntului Ştefan — Al. Papiu-Ilarian sublinia dreptul inalienabil al naţiunilor de a-şi hotărî ele însele soarta: „Klapka ne vorbeşte despre Elveţia, *însă românii nici măcar în condiţiuni de libertate ca acele ale Elveţiei nu vor unirea Transilvaniei cu Ungaria, pentru că o ţară independentă nu-şi vinde independenţa sa pentru nici un fel de libertăţi şi privilegii, nici măcar pentru libertăţi ca acele ale Elveţiei* [subl. ns.]".

Tot ca o replică la adresa afirmaţiilor lui Klapka, în 1861 a apărut, la Paris, broşura studentului transilvănean Pompiliu Piso, intitulată *La Transylvanie en face des prétentions de la Hongrie. Réponse à la lettre du général Klapka au général Garibaldi*, tradusă apoi, tot în 1861, în limbile română şi italiană (versiunea franceză, aşa cum îi scria, la 10 noiembrie 1861, Baligot de Beyne lui Cuza, fusese realizată cu cheltuiala studenţilor români de la Paris). În cursul lunii noiembrie 1861, s-a angajat în această dispută şi cunoscutul publicist francez J.A. Vaillant[1]. Lui i-a urmat apoi Giovenale Vegezzi-Ruscalla, un vechi prieten italian al poporului român. Ambii puneau concret şi tăios în discuţie o problemă de mare importanţă şi cu ample rezonanţe în epocă: falsa informare sau, mai exact, înşelarea deliberată a opiniei publice occidentale de către cei ce nu doreau să se afle adevărul despre Transilvania.

J.A. Vaillant a trimis o scrisoare-memoriu lui Giuseppe Garibaldi, publicată apoi şi în România, atît în presă cît şi în broşură separată[2]. Adresîndu-se „liberatorului Italiei, veteran al filoromânilor", Vaillant scria: „Regret, generale, că presa noastră liberală nu s-a grăbit să aducă lumină în această chestiune, mă mir... şi mă tem ca această indiferenţă [faţă de adevăr] să nu i se impute drept complicitate. Ce! Ea îşi pleacă urechea la insinuările generalilor Klapka şi Türr şi rămîne surdă la protestările juridice ale unui român [Al. Papiu-Ilarian] din Transilvania? Această manieră de acţiune este cel puţin părtinitoare". Despre carenţele şi caracterul subiectiv al informării opiniei publice europene vorbea şi Ruscalla: „Despre Transilvania nu se cunoaşte altceva decît ce e tipărit prin grija ungurilor. De aici, greşelile de care mişună ziarele..."[3]

Tocmai din dorinţa de a împinge discuţiile pe terenul realităţilor, J.A. Vaillant — după ce „protesta în faţa Europei" contra pretenţiei Ungariei de a se substitui Austriei, mai precis de a substitui o Austrie ungară unei Austrii austriece, voind „să rămînă Ungarie prin aceleaşi procedee cu care Austria vrea să rămînă Austrie" — arăta în detaliu modul deformat în care îi fuseseră prezentate lui Garibaldi istoria Transilvaniei şi compoziţia etnică reală a acestui ţinut. Vaillant insista asupra ilegalităţii flagrante a Dietei din Cluj, care luase hotărîrea sa prin siluirea voinţei liber-exprimate, cu două săptămîni mai înainte, de adunarea românească de la Blaj, ce protestase hotărît „contra oricărui act al Dietei Transilvaniei în care românii nu ar fi fost reprezentaţi proporţional cu numărul lor". Şi Vaillant făcea o comparaţie cu o realitate istorică binecunoscută patriotului italian: „Pe de-o parte, românii de peste Carpaţi [adică transilvănenii] se află, faţă de Ungaria, cum era altădată Lombardia şi cum este încă Veneţia faţă de Austria; pe de altă pa e, românii din Principatele Unite sînt şi rămîn, faţă de fraţii lor de peste munţi, în poziţia în care se găsea altădată Piemontul faţă de celelalte state ale Italiei; datoria lor [a românilor din principate] este deci de a-i susţine, interesul lor este de a se uni cu ei şi dreptul lor este de a profita de orice ocazie care le va permite să realizeze fuziunea".

În vederea soluţionării diferendelor, J.A. Vaillant îşi în-

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1973.

[2] Originalul se află în mapa cu corespondenţa lui G. Garibaldi la Instituto per la storia del Risorgimento Italiano, Roma, busta 47, nr. 15/5.

[3] Referindu-se şi ei la aceeaşi problemă a dezinformării opiniei publice, Vegezzi-Ruscalia ţinea să precizeze: „Voi să exclud dintre aceste publicaţii noul ziar liberal *Tribuno*, care judecă în cunoştinţă de cauză problemele românilor". Dealtfel, adăugăm noi, *Il Tribuno* l-a avut ca redactor pe M.A. Canini, care reuşise să facă a se accepta de către Kossuth (măcar teoretic) „existenţa Transilvaniei ca stat separat" (Marco Antonio Canini: *Vingt ans d'exil*, Paris, 1869, p. 21).

cheia memoriul cu un program — sugerat de români — care, prin intermediul lui Garibaldi, să fie comunicat emigrației ungare din Italia și pe baza căruia să se poarte discuții în vederea realizării unei cooperări antihabsburgice: „Încrezători în loialitatea ungară, dar doritori să evite orice neînțelegere care s-ar putea ivi «après coup» [după], românii ar dori, înainte de-a se angaja cu ungurii, să vadă recunoscîndu-li-se în fața Europei programul următor: 1. Toți românii din Ungaria sînt oameni liberi; 2. Transilvania, neavînd cu Ungaria decît o legătură personală, se bucură ca și ea de dreptul de naționalitate; 3. Banatul va fi liber de a se uni cu Transilvania; 4. Cele două provincii vor fi libere de a se uni cu Principatele Unite; 5. Bucovina va reveni la Moldova; 6. Numai votul universal va fi admis".

„Două treimi din intreaga populație"

Între timp, la Torino se afla sub tipar versiunea italiană a lucrării lui Al. Papiu-Ilarian intitulată *Independența constituțională a Transilvaniei*, care a și apărut la începutul anului 1862. Lucrarea era prefațată de Giovenale Vegezzi-Ruscalla, unul dintre acei italieni din epoca Risorgimentoului care înțeleseseră justețea cauzei românilor, în general, și a celor aflați încă sub stăpînire străină, în special. Prefața, datată la 1 februarie 1862 și adresată „Ai lettori italiani", sublinia imposibilitatea soluției date prin legea din iulie 1849 problemei naționalităților nemaghiare (autonomie provincială și libertăți constituționale, în schimbul supremației politice ungare și a integrității teritoriale a unei Ungarii multinaționale) și punea deschis problema desprinderii de statul ungar a românilor, sîrbilor și slovacilor și a teritoriilor locuite de ei și unirea lor cu Principatele Unite, respectiv cu Serbia și cu Boemia, deoarece, spunea Vegezzi-Ruscalla, „afinitatea etnică conduce la o forță de coeziune superioară oricărui alt avantaj și oricărui alt beneficiu... Tot-respectul și admirația — continua el — pentru mica, dar energica națiune ungară, aplaud patriotismul ei și ura ei față de stăpînul străin, dar sper că va sfîrși prin a recunoaște și altor popoare drepturile pe care just le pretinde ea însăși să-i fie recunoscute".

Referindu-se special la Transilvania, el arăta că împotrivirea românilor la unirea cu Ungaria le-a atras, din partea ungurilor, calificativul de „sateliți ai Austriei și inamici ai libertății... Pentru a arăta adevărata stare a chestiunii, ce temei a avut și are refuzul transilvănenilor de a fi încorporați regatului ungar și pentru a pune pe italieni de a da o justă hotărîre, am hotărît să public traducerea unei foarte importante lucrări a eruditului domn Alexandru Papiu-Ilarian, autorul *Istoriei Daciei Superioare* (Viena, 1851-1852), operă care fu sechestrată de guvernul din Viena și căreia i s-a interzis tipărirea celui de-al doilea volum în care sînt actele acestei controverse politice și se fac cunoscute adevăratele aspirații ale românilor din Transilvania". În spiritul dreptății, arăta Vegezzi-Ruscalla, „nu poate fi patriot italian care să nu dorească arzător a ajuta la zdrobirea legăturilor care înlănțuiesc pe maghiari de Casa de Habsburg-Lorena, ...dar vom trăda legăturile de sînge și principiile dacă ne vom opune la unirea Transilvaniei cu România".

Dealtminteri, realitățile Imperiului habsburgic și descifrarea tendințelor firești ale diferitelor naționalități de a-și afirma identitatea lor națională în cadrul unor state proprii se impuseseră și altor observatori ai vremii. Astfel, nunțiul apostolic din Viena raporta la Roma propriile sale constatări privind situația din Transilvania, unde, pentru integritatea imperiului, „pericolele derivă din proporția națională numerică" a românilor care — după expresia lui — formau „două treimi din întreaga populație" a provinciei și „două treimi" „vor a se uni cu principatele dunărene"[1].

Dealtfel, peste numai cîțiva ani, istoria avea să arate de partea cui a fost dreptatea. Precum se știe, în urma înfrîngerii pricinuite de prusaci Austriei, la Sadova în 1866, cercurile politice vieneze au urgentat înțelegerea cu reprezentanții nobilimii maghiare, încheind cu aceștia o „antantă" cordială sui-generis în vederea perpetuării dominației naționalităților asuprite ale imperiului de către reprezentanții claselor conducătoare ale minorităților germană și maghiară. Cu excepția lui L. Kossuth, liderii mișcării antihabsburgice maghiare, atît cei dinăuntrul Ungariei, cît și cei din emigrație, și-au dat mîna, în 1867, cu cei pe care tot ei îi numiseră „tiranii de la Viena", iar Transilvania a fost anexată Ungariei.

Cu mult înainte însă de înfrîngerea austriecilor la Sadova, prevăzînd formula dualistă, Al. Papiu-Ilarian scria, în ianuarie 1860: „Ungurii se tem că, dacă Transilvania ar rămînea neatîrnată de Ungaria și Ungaria, pe de altă parte, s-ar desface de Austria, apoi Transilvania prin nimica n-ar fi împiedicată a se uni cu principatele. Dar cu toate acestea Austria, precum la 48, de asemenea cred că și acum are să învoiască ungurilor unirea Transilvaniei... cu scop de a provoca pe români în contra ungurilor și a-i pune în luptă și acum ca la 48".

Evenimentele petrecute între 1867 și 1918 au confirmat cu prisosință justețea observațiilor fruntașului transilvan. Dualismul s-a dovedit o soluție lipsită de orice suport istoric și neviabilă politic în fața marșului revoluționar spre eliberare națională a popoarelor asuprite și dominate și care pe români i-a dus la neuitata Mare Adunare Națională de la Alba Iulia, ce a dat glas voinței poporului român de unire pe veci a Transilvaniei cu România.

---

[1] Archivio Segreto Vaticano. Fondo Nunziatura Viena, vol. 381. Dispacci alla Segretaria di Stato, fogli 669-670.

„VIVA ITALIA!"

DUMITRU ALMAŞ

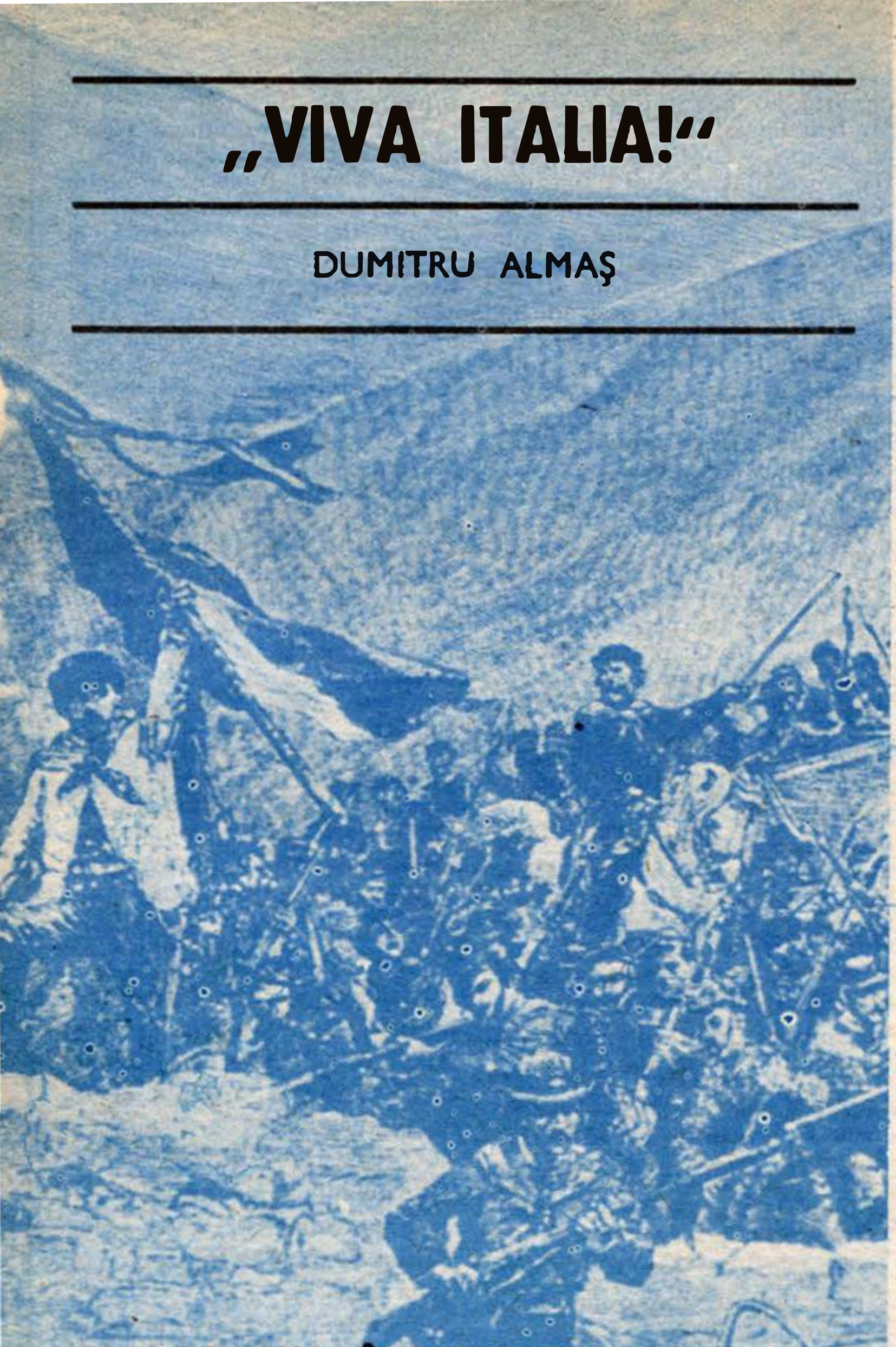

4 martie 1861. Întrunit la Torino, după căderea Gaetei, ultima fortăreață a Bourbonilor[1], Parlamentul piemontez proclamă solemn unificarea Italiei, sub regele Victor Emmanuel II. Sîngele celor căzuți pe cîmpurile de bătălie din Lombardia și din alte state ale Peninsulei italice, înfruntările dramatice între partizanii unității și forțele retrograde, desfășurate îndeosebi în deceniul 1849-1859, „i dieci anni che fecero l'Italia" (cei zece ani care au creat Italia), cum îi numește Emilia Morelli, de la Universitatea din Roma, o conjunctură diplomatică favorabilă, care a fost abil exploatată de un om politic de excepție, contele Camillo Benso Cavour[2], timp de aproape zece ani șeful guvernului piemontez — toate acestea au făcut posibil marele eveniment al unificării Italiei, desăvîrșit în cursul altor zece ani, pînă în 1871, cînd s-a stabilit capitala Italiei unite, la Roma.

Forțele garibaldiene dezlănțuie în Sicilia revoluția populară pentru unitate

Eșuate în anul revoluționar 1848[3], unificarea și eliberarea națională rămăseseră un obiectiv esențial în viața poporului italian. Lupta pentru cucerirea independenței și pentru crearea statului italian unitar, Risorgimento, începuse, de fapt, de la finele sec. XVIII, odată cu primele tendințe de unitate politică. Mișcarea carbonarilor din anii 1820 și revoluția din 1848 au avut și ele pe „ordinea de zi" cele două revendicări esențiale pentru evoluția istorică a peninsulei: unitatea și independența.

După revoluție, peninsula nu-și schimbase configurația politică: ea rămăsese la fel de fărîmițată — aceleași unsprezece state se învecinau în cizma geografică italiană — și, ca și înainte de 1848, se afla, în mare parte, sub dominații străine. În Lombardia și Veneția stăpîneau austriecii, în Sicilia — Bourbonii, la Roma, în sprijinul papei Pius IX, se afla cantonată o garnizoană franceză, ducii de Toscana, Modena, Parma reveniseră la putere sprijiniți de Habsburgi.

Un „arhitect celebru"

După 1848, provinciile italiene au restabilit drepturile marilor feudali și au reintrodus regimul absolutist. Singur regatul Sardiniei[4], stăpînit de dinastia națională de Savoia, a păstrat constituția liberală dată în anul 1848, steagul revoluționar, guvernul liberal, un regim de efectivă libertate a presei și o armată capabilă să apere o populație de aproape cinci milioane locuitori și chiar să angajeze un război pentru eliberarea întregii Italii. Între toate statele italiene, conduse de dinastii neitaliene, regatul Sardiniei (sau Piemontului) era singura monarhie constituțională independentă. În plus, în-

[1] La asediul Gaetei și Messinei, în Piemont, a participat și o misiune militară română, formată din opt ofițeri, al căror curaj și vitejie au fost remarcate și apreciate de guvernul italian (*Magazin istoric*, nr. 12/1970).

[2-3] *Magazin istoric*, nr. 1/1972; 5/1968.

[4] În anul 1720, Piemontul (regiune din nord-vestul Italiei) și Sardinia au format, sub conducerea ducelui de Savoia, regatul Sardiniei. Acesta a fost un sprijinitor activ al poziției principatelor dunărene la conferințele de la Paris din 1856 și 1858.

tr-o Italie în care nivelul dezvoltării economice capitaliste stagna, regatul de la poalele Alpilor era singurul care izbuti e să țină, cît de cît, pasul cu dez oltarea capitalismului european.

Cîteva zeci de mii de patrîoți italieni persecutați după 1848 și-au găsit azil politic în Piemont. La Torino li s-au pus la dispoziție posturi importante în învățămînt și administrație. Regatul și-a creat astfel un strălucit grup de oameni politici patrioți, devotați ideii de unitate, strînși în jurul primului ministru al regatului, contele Cavour, un „arhitect celebru" pentru că el „este cel care a construit Italia", cum spunea Victor Emmanuel despre primul său ministru.

Cavour, fondatorul în 1847, al ziarului *Risorgimento*, ajunsese în opinia publică italiană expresia mișcării de renaștere a Italiei prin unificarea statului.

El a preconizat ca Piemontul să fie nucleul procesului de unificare: „Atîta timp cît libertatea va exista într-un colț al peninsulei, nu trebuie să ne pierdem speranța în viitor".

Existau însă adepți ai unirii care preconizau și alte căi de realizare a ei, în afara celei piemonteze. Funcționa ideea unirii în jurul papei, susținută de preoțimea catolică și întemeiată pe o retrogradă ideologie medievală. Se manifesta, cu putere, calea republicană, susținută de aripa radicală, de stînga, condusă de revoluționarul democrat Giuseppe Mazzini, fruntașul republicanilor încă din 1830. El reprezenta burghezia mică și mijlocie, muncitorimea și chiar .mase mari de țărani. Cel mai activ între mazziniști a rămas patriotul entuziast, eroul Italiei, generalul Giuseppe Garibaldi[1]. El voia îndepărtarea pe cale revoluționară a tuturor monarhiilor din Italia și crearea unei republici italiene unite. Toate acestea complicau enorm lupta pentru realizarea idealului de unitate a poporului italian.

Conștient de aceste dificultăți și de marea forță a dușmanilor unității naționale — Imperiul habsburgic, papa, monarhii absoluți ai statelor din centrul penin ulei, regele Bourbon din Neapole, care guverna Regatul celor două Sicilii, Franța, care întreținea trupe la Roma, mare parte din nobilime, toți principii din Italia —, Cavour a înțeles că actul unirii nu se poate înfăptui fără un context internațional favorabil. Pentru a-l obține, Cavour, a socotit necesar ca Piemontul să participe cu un corp expediționar de 15 000 soldați la asediul Sevastopolului, din timpul războiului Crimeii (1853-1856), alături de trupele franceze și engleze. Dar, la Congresul de la Paris (1856), unde primul ministru piemontez a pus în discuție chestiunea italiană, el s-a lovit de opoziția înverșunată a Casei de Austria, care stăpînea cele mai întinse teritorii ale Italiei, iar atitudinea guvernului de la Viena a fost hotărîtoare în respingerea punctului de vedere italian (în ciuda bunăvoinței manifestate de Napoleon III, bunăvoință cîștigată prin grațiile prințesei Matilda, „belissima contesa", care avea misiunea de a cocheta cu împăratul Franței și, la nevoie, a-l seduce).

Deși faptele de arme de la Sevastopol nu aduseseră Italiei, la reuniunea de la Paris, un profit politic, totuși pentru Cavour și țara sa, momentul 1856 a fost rodnic: a consolidat bunele relații personale, deja existente, dintre împăratul francez și omul politic italian și, totodată, i-a întărit convingerea că problema peninsulei nu se putea rezolva la masa tratativelor, ci numai prin luptă contra dominației habsburgice. „Numai tunurile ne pot scoate din încurcătură", devenise crezul lui Cavour în acel moment. Ideea unificării italiene cuprinsese întregul popor.

Franz Iosif cade în capcană

Eveniment epocal, unificarea Italiei — proces greu, îndelung, marcat de multe jertfe — s-a desfășurat legic, ca o dramă în cinci acte, fiecare act făcîndu-l posibil pe celălalt.

În înfruntarea cu Austria, Cavour și-a ales ca aliat Franța. În rîndul italienilor, originea lui Napoleon III[2] întreținea iluzia unui ajutor, deși se știa că împăratul nu voia să-și piardă sprijinul papei. În iulie 1858, Napoleon III a acceptat totuși să-l întîlnească în secret pe Cavour, la Plombières. Acolo, cei doi oameni de stat au pus bazele unei alianțe și au discutat organizarea peninsulei în caz de victorie. În schimbul Savoiei și Nisei, pe care le primea de la Piemont, împăratul Franței s-a angajat să ajute Piemontul cu o armată de 200 000 oameni, pentru a face „Italia liberă pînă la Adriatica", adică pentru a elibera Lombardia, Veneția, Parma și Modena. În iarna anului 1858, Piemontul și-a mobilizat armata. Mișcările unioniste au cuprins întreaga Peninsulă italică. Guvernele Angliei, Rusiei, Prusiei și mai ales cel al Austriei urmăreau îngrijorate evenimentele. În Franța, oamenii politici de seamă, împărăteasa Eugenia chiar erau împotriva unui război care să implice armata franceză în Italia. „Sire, alergați spre prăpastie", îl avertiza ministrul de externe, contele Walewski, pe Napoleon III, care el însuși se temea de o revoluție în peninsulă. Începuse să ezite. Intervenind direct, însemna că este de partea mișcării pentru independența și unitatea Italiei. De aceea i-a declarat lui Cavour că avea nevoie de un pretext. Ca să-l găsească, la Paris și Torino s-au făcut declarații publice belicoase împotriva Austriei.

Pentru a evita un război în Europa, guvernele Angliei, Rusiei, Prusiei au propus ținerea unui congres, dar Austria nu a așteptat ca dezbaterile diplomatice să rezolve problema italian , ci a adresat un ultimatum guvernului de la Torino, cerîndu-i să-și demobilizeze imediat armata. Victor Emmanuel și Cavour au răspuns negativ. Împăratul Austriei, Franz Iosif, a trimis atunci în Piemont o armată de 250 000 soldați, sub conducerea generalului Francisc Gyulay. Napoleon III avea pretextul. Putea interveni ca apărător al sardinezilor. El a intrat în Italia, dar numai cu jumătate din efectivul de soldați cu care se angajase la Plombières (100 000 oameni) și a făcut joncțiune cu cei 50 000 luptători ai lui Victor Emmanuel, conduși de generalul La Marmora. Un uriaș val de entuziasm patriotic a cuprins întreaga Italie: mii și mii de

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1982.

[2] Napoleon III era nepot de frate al lui Napoleon I, familia Bonapar e fiind originară din Corsica.

voluntari au venit să se înroleze în armata piemonteză.

Lozinca întregului popor devenise strigătul: „Viva Italia!" La 20 mai, armata franco-piemonteză a obținut victoria de la Montebello, a pătruns apoi în Lombardia și, în urma bătăliei de la Magenta, din 4 iunie, i-a obligat pe austrieci să evacueze Milano și să se retragă în Veneția. Peste cîteva zile, Napoleon III și Victor Emmanuel au intrat în Milano. În urma succeselor de pe cîmpul de luptă, în întreg centrul Italiei a izbucnit revoluția: principii Toscanei, Modenei și Parmei și-au părăsit tronurile, iar poporul a hotărît alipirea celor două provincii la Piemont. La rîndul lor, Bologna, Ferrara, Ravenna, Faenza, cerînd libertate și unire, au alungat autoritățile papale.

În aceste împrejurări, Franz Iosif a preluat personal comanda armatei. Ajutat de generalul baron von Hess, el a susținut, la 24 iunie, cunoscuta bătălie de la Solferino, în Lombardia. O bătălie de tip medieval, fără nici cea mai mică preocupare pentru cruțarea forțelor, de ambele părți. Napoleon III a cîștigat lupta, ajutat mai mult de o furtună și o ploaie torențială, care i-au silit pe austrieci să-și părăsească pozițiile.

Dar imensele sale pierderi (12 000 oameni), faptul că Prusia își mobiliza armata la Rin și amenința cu intervenția, furia catolicilor din jurul papei, dar mai ales spaima de revoluția care tindea să cuprindă întreaga Italie l-au obligat să încheie, la 11 iulie, fără a se consulta cu Victor Emmanuel, armistițiul franco-austriac de la Villafranca. Franz Iosif ceda Lombardia Franței, care o „dona" regelui Piemontului. În schimb, în Modena și Toscana urmau a fi readuși principii alungați, Veneția rămînea sub stăpînirea Austriei, iar restul Italiei Centrale forma o confederație, sub președinția onorifică a papei.

Deși profund decepționat, Victor Emmanuel a semnat armistițiul. Cavour însă a refuzat, socotindu-se înșelat, trădat de împăratul francez, pe care l-a acuzat de lașitate, ca și pe propriul său rege, și și-a prezentat demisia. Napoleon III a părăsit repede Italia. La 19 iulie, era deja la Tuileries. În noiembrie, guvernul piemontez, condus acum de La Marmora, a iscălit pacea de la Zürich, încheiată pe baza armistițiului de la Villafranca, o adevărată cortină îndoliată peste *actul I* al procesului de unificare a Italiei.

Garibaldi și Cavour

Cavour a fost rechemat la putere în ianuarie 1860. El și adepții săi militau pentru o Italie regat, în vreme ce Garibaldi și garibaldienii preconizau republica. „Duelul Cavour-Garibaldi era un duel între Italia reală și Italia ideală", spuneau contemporanii. Totul consta acum în viteza de acțiune: va cîștiga cine va manevra politicește mai repede și mai abil. Victor Emmanuel i-a cerut papei să admită unirea Romagnei și Umbriei cu Piemontul. Papa a refuzat vehement. Nu voia să renunțe la nici o palmă de pămînt din teritoriile revenite lui „printr-un decret special al providenței". Cu ajutorul Piemontului, practic al lui Cavour, guvernele provizorii instituite în Modena, Parma, Romagna, Toscana au organizat plebiscite. Tema: unirea cu Piemontul — *da* sau *nu*. Zdrobitoarea majoritate a răspuns *da*. La Toscana, de pildă, 366 000 persoane au votat *da* și 15 000 *nu*.

Actul II al unificării Italiei s-a soldat deci cu o categorică victorie politică a Piemontului, dar drumul spre unirea deplină a provinciilor italiene era abia la jumătate.

Evenimentele din *actul III* au avut temperatura fierbinte a sudului, „mezzogiorno" —, unde entuziasmul revoluționar și patriotismul unionist, de o uimitoare fervoare, s-au conjugat cu priceperea diplomatică a lui Cavour. Pentru atragerea în procesul de unificare a Regatului celor două Sicilii (Neapole), apărat de Austria, de Franța, de papa Pius IX, contele a manevrat cu multă dibăcie toți factorii, atît pe cei favorabili cît și cei ostili. Cavour a stabilit, în secret, contacte cu Garibaldi și astfel a fost posibilă, la 4 aprilie 1860, dezlănțuirea în Sicilia a revoluției populare pentru unitate. Cînd Ferdinand II, regele bourbon al Neapolelui, sprijinit de Austria și Rusia, a început represiunea, Garibaldi a întreprins expediția „Celor o Mie" de cămăși roșii, voluntari patrioți republicani, înarmați în taină tot de Cavour. Îmbarcați la Genova, garibaldienii au debarcat la Marsala, în Sicilia, și, la 15 mai, au cîștigat victoria de la Calatafimi împotriva trupelor lui Ferdinand II. Sporindu-și armata la 25 000 oameni, Garibaldi a trecut în Calabria, unde poporul l-a primit ca pe un eliberator. Rămas fără nici un sprijin, regele bourbon a părăsit Neapole, refugiindu-se la Gaeta, iar la 7 septembrie 1860, Garibaldi a intrat triumfal în capitala sudului italian. Biruitorul își propusese să organizeze aici o republică, formă statală care trebuia să se extindă în toată peninsula. Succesele sale l-au îngrijorat însă pe Cavour, deși acesta recunoștea că ele „au dat o forță irezistibilă sentimentului unirii. Oamenii cei mai calmi și cei mai moderați, cei mai conservatori au devenit unioniști. Orice altă soluție este respinsă". Deci, spunea abilul om politic, „să nu-l ajut [pe Garibaldi] pot, dar să-l combat, nu". Și atunci Cavour a lansat o altă lozincă: „Să i-o luăm înainte!".

Ca să-și apere statele, papa își alcătuise o armată de voluntari francezi, austrieci, belgieni, sub comanda generalului Lamoricière. Ceea ce nu i-a împiedicat pe garibaldieni ca, în focul entuziasmului, să pătrundă pe teritoriile papale.

Cavour însă, așa cum își propusese, le-a luat-o înainte: a pus în mișcare armata piemonteză spre sud, împrăștiind singur pe voluntarii lui Lamoricière. Apoi, unindu-se cu trupele lui Garibaldi a atacat adăpostul lui Ferdinand II de la Gaeta. În aceste împrejurări, Garibaldi a declarat că acceptă anexarea sudului la Piemont, cu condiția revocării lui Cavour din postul de primministru (la 11 septembrie 1860 a trimis o scrisoare lui Victor Emmanuel, în care îi cerea destituirea lui Cavour), pe care îl acuza că „a umilit națiunea și a vîndut o provincie italiană" [Nisa].

Din considerente politice, regele a refuzat însă să se despartă de primul său ministru.

La 21 octombrie, Cavour a organizat un plebiscit care, cu 1 734 000 voturi pentru și 10 637 contra, a decis unirea sudului italian cu Piemontul. Temîndu-se de un război interitalian, Garibaldi nu s-a împotrivit.

Totodată, două provincii din statele papale au votat și ele unirea. Parlamentul din Torino, avînd deputați din toate provinciile, l-a proclamat pe Victor Emmanuel rege al Italiei. S-a consumat astfel actul III al luptei pentru unificarea peninsulei.

În palatul Quirinale

Mai rămîneau însă multe probleme de rezolvat și, în primul rînd, stabilirea capitalei la Roma, în centrul peninsulei, și revenirea Veneției. Deși populația regatului lui Victor Emmanuel crescuse de la cinci milioane la peste 22 milioane, totuși noul stat era încă slab, nesudat, împovărat de datorii, cu o oștire incapabilă să susțină singură un război cu Austria (pentru Veneția) sau cu papa, apărat acum de Napoleon III (pentru Roma). Dezorganizarea administrației vechi și dificultățile organizării celei noi, dezordinea inerentă unor transformări atît de radicale, impozitele, crescute comparativ cu cele dinaintea unirii, brigandajul, îngrijorător mai ales în Italia meridională, cereau măsuri administrative care întîrziau să devină eficiente. Totuși lupta pentru desăvîrșirea unificării n-a încetat. Cavour, credincios principiului „biserică liberă într-un stat liber", declara că „Roma trebuia să fie capitala Italiei", dar numai cu consimțămîntul Franței și cu păstrarea suveranității spirituale a papei.

După moartea, neașteptată a lui Cavour, la numai 51 ani, în iunie 1861, Garibaldi a adunat voluntari sub lozinca „Roma sau moartea!" și, în august 1862, trecînd strîmtoarea Messina, s-a îndreptat spre Roma. De teama intervenției lui Napoleon III, guvernul italian, condus acum de Urbano Rattazzi, i-a barat înaintarea în Calabria, l-a făcut prizonier (fusese rănit la un picior în timpul luptei) și l-a închis pe insula Capri. Doi ani mai tîrziu, în septembrie 1864, Consiliul de Miniștri, sub președinția lui Marco Minghetti, pentru a demonstra că a renunțat la ideea de a obține Roma, a transferat capitala Italiei de la Torino la Florența. Era o soluție provizorie. Oricum, capitala se apropia de Roma.

Atenția opiniei publice era acum abătută asupra problemei Veneției. Cînd s-a conturat definitiv un conflict prusiano-austriac, provocat de unificarea Germaniei, Italia, cu consimțămîntul lui Napoleon III, a încheiat o alianță ofensivă cu guvernul de la Berlin. Armata ei de uscat, deși mai numeroasă decît cea austriacă, apărătoare a Veneției, a fost biruită la Custozza (iunie 1866), iar flota — lîngă insula Lissa (astăzi Vis, în R.S.F. Iugoslavia). Dar, în iulie, Austria a suferit o mare înfrîngere, la Sadova, în fața Prusiei. În aceste împrejurări, Franz Iosif a cedat Veneția lui Napoleon III, care „a dăruit-o" Italiei. Ca de obicei, un plebiscit a desăvîrșit trecerea orașului dogilor la Italia, cu 747 000 voturi pentru și 649 contra. *Actul IV* al unificării se încheia deci cu un cîștig remarcabil pentru unionismul italian, deși fără glorie.

Desăvîrșirea unificării se apropia de sfîrșit: mai rămăsese Roma. Conștient că guvernul italian nu va renunța niciodată la Cetatea eternă, papa Pius IX și-a creat o nouă armată din voluntari străini. El și-a însoțit preocuparea pentru organizarea militară cu cea pe plan ideologic, lansînd bula Quanta Cura, prin care condamna cu vehemență principiul statului laic, libertatea conștiinței, suveranitatea poporului și proclama infailibilitatea papei, independența bisericii față de stat și dreptul ei de a educa tineretul. Documentul, o veritabilă declarație de război împotriva liberalismului, excomunica pe foștii supuși papali care aderaseră la unire, precum și guvernul italian, pentru a fi acceptat anexarea statelor papale.

Garibaldi, evadînd de la Capri, a încercat din nou, cu 5 000 voluntari, să pătrundă în Roma, izbutind să înfrîngă unitățile militare papale. Dar Napoleon III a trimis în grabă o brigadă comandată de unul dintre generalii săi, care i-a înfrînt pe garibaldieni la Mentana, în ziua de 3 noiembrie 1867. Mutarea capitalei la Roma era iarăși amînată.

În 1870, izbucnind războiul franco-prusian, Franța și-a retras trupele din Roma, iar după capitularea lui Napoleon III de la Sedan (2 septembrie 1870), armata italiană s-a apropiat de Roma. Papa n-a cedat decît sub imperiul forței. După ce au făcut o breșă la Porta Pia, trupele lui Victor Emmanuel au intrat în oraș. Era 20 septembrie 1870. Papa s-a închis în Vatican, jurînd să nu iasă din această fortăreață atît timp cît puterea nu-i va fi restituită. Un plebiscit organizat la scurtă vreme a hotărît trecerea Romei la regatul italian. S-a consumat astfel *actul V* al unificării Italiei[1]. Curînd, guvernul s-a mutat la Roma, iar la 7 iulie 1871, regele și-a făcut intrarea solemnă în Capitală, stabilindu-se în palatul Quirinale.

Traseul înfăptuirii unității politice și de stat a Italiei — moment esențial în istoria modernă a țării — prezintă semnificative similitudini cu procesul complex de făurire a statului unitar independent român, similitudini pe care le releva prof. Alberto S. Ghisalberti, membru al Accademiei dei Lincei, președintele Institutului de istorie a Risorgimentoului, într-un interviu acordat revistei *Magazin istoric* (nr. 2/1976): „Procesul de unitate realizat de cele două popoare a fost un proces ireversibil, obiectiv, fundamental, fără de care ar fi fost de neconceput nu numai edificiul lor național, ci chiar existența lor. Presiunea exercitată dinafară a fost unul dintre factorii care au propulsat cu și mai mare necesitate ideea unității, întrucît era limpede că dominația străină nu putea fi înlăturată de popoare divizate. Risorgimentoul italian și mișcarea românilor pentru unitate se întemeiază pe cinci trăsături comune — identitatea etnică, lingvistică, culturală, economică, de conștiință — și desigur aveau numeroase și importante deosebiri".

[1] Epilogul unificării Italiei a avut loc în 1920, după primul război mondial.

BUENOS AIRES —

cronologia unei capitale (II)

Vreme de aproape două secole, Buenos Aires[1] (1 000 locuitori în 1664; 4 436 în 1738, 25 000 în 1780) rămîne un oraş sărac din sudul opulentului viceregat Peru. Cît timp politica Spaniei prevede ca întregul ei comerţ cu America să se desfăşoare prin Lima, port la Oceanul Pacific, Buenos Aires nu poate practica direct negoţul nici cu Europa, nici cu America de Nord. În mod natural însă, populaţia sporită şi traficul dintre localităţile La Platei impun prosperitatea şi creşterea în importanţă a oraşului, deşi Spania manifestă un interes redus faţă de ei. Minele de aur şi de argint din Peru încă mai excită imaginaţia tuturor. Regele, consilierii săi şi comercianţii nici nu iau în calculele lor mica staţie de negoţ de pe La Plata, căreia îi este suficientă, gîndesc ei, o mică corabie cu produse pe an. De aceea în Buenos Aires înfloreşte un activ comerţ de contrabandă. Amploarea operaţiilor de negoţ ciandestin atrage atenţia Madridului, care face eforturi pentru a le pune capăt, fără a înregistra însă nici un succes.

1776. Pentru a întări posesiunile sale în faţa pericolului potenţial prezentat de colonia portugheză Brazilia, Spania întemeiază viceregatul La Plata, care cuprinde aproximativ teritoriile actuale ale Argentinei, Uruguayului, Paraguayului şi Boliviei. Buenos Aires, devenind reşedinţă a viceregatului, începe să se dezvolte. Înfloresc meseriile, iau naştere mici întreprinderi de tip manufacturier, ţesătorii, ateliere de fabricare a cărămizilor, de prelucrare a lemnului etc.

O impresionantă escadră spaniolă — 20 nave militare şi 96 de transport, cu un echipaj de peste 9 000 persoane — condusă de Pedro de Sevallos, părăseşte Madridul, îndreptîndu-se spre La Plata, cu scopul de a da o lovitură hotărîtoare centrelor de contrabandă portugheze. Spaniolii reuşesc să-i alunge pe portughezi pe malul răsăritean al La Platei şi să se instăpînească pe ambele maluri. Ei consideră că de acum înainte economia La Platei se va afla sub controlul Madridului, dezvoltîndu-se exclusiv în interesul metropolei.

1778, octombrie 12. Vechile restricţii comerciale sînt abolite. Se promulgă un nou cod de comerţ, atît de liberal faţă de cel vechi, încît este denumit „regulile comerţului liber". Noul regulament prevede o deplină libertate a comerţului între 13 porturi spaniole şi 24 ale Americii spaniole, între care şi Buenos Aires, care devine unul dintre cele mai mari porturi comerciale din America.

Eliberarea coloniilor engleze din America de Nord (1775-1783) şi Revoluţia burgheză din Franţa (1789-1794) au un ecou profund în viceregatul La Plata. „Contractul social [al lui J.J. Rousseau] zboară din mînă în mînă... Robespierre şi Convenţia sînt modele vrednice de urmat. Buenos Aires se crede o continuare a Europei şi, dacă nu mărturiseşte deschis că este francez şi nord-american în spiritul şi tendinţele lui, în orice caz îşi neagă originea spaniolă", scrie omul politic şi scriitorul argentinian Domingo Faustino Sarmiento, fost preşedinte al ţării, între anii 1868 şi 1874. În „bibliotecile din Buenos Aires şi în alte centre ale viceregatului La Plata, argentinienii progresişti citesc lucrările lui Montesquieu, Diderot, Voltaire şi ale economiştilor englezi".

1806, iunie 27. „În 1806, ochiul speculativ al Angliei cercetează harta Americii şi nu mai vede decît oraşul Buenos Aires, fluviul lui, viitorul lui", scrie acelaşi om de stat argentinian D.F. Sarmiento. Încercînd să exploateze slăbiciunea Spaniei, aliată cu Franţa lui Napoleon I, ale cărei flote sînt zdrobite la Trafalgar de flota amiralului englez Nelson, Anglia întreprinde o intervenţie armată în La Plata, cu scopul de a transforma zona în colonie britanică. Buenos

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1984.

Aires (la data aceea avea 60 000 locuitori) cade în mîna generalului William Carr Beresford, care are un detaşament de 1 500-1 600 oameni. Speriat şi incapabil să-şi organizeze forţele în faţa invaziei, viceregele Sobremonte părăseşte Capitala, refugiindu-se în regiunile din interiorul viceregatului, ceea ce provoacă disprețul patrioţilor faţă de autorităţile coloniale spaniole. Marele luptător pentru eliberarea şi emanciparea ţării sale, Manuel Belgrano, scrie atunci: „Mare mi-a fost ruşinea, cînd am văzut intrînd în oraş trupele duşmane şi numărul lor infim, comparativ cu populaţia Buenos Airesului. M-a durut să-mi văd patria sub stăpînire străină şi mai ales în această situaţie umilitoare".

August 20. O mică armată, de 3 000 ostaşi, organizată la Montevideo de căpitanul de navă francez Santiago de Liniers, aflat în serviciul Spaniei, ajutată de detaşamentele bine înarmate ale patrioţilor din Buenos Aires, conduse de Juan Martin de Pueyrredon şi numărînd 700 persoane, atacă pe generalul britanic invadator, care depune armele şi cade prizonier, împreună cu statul său major.

1807, iunie 28. Trupe engleze conduse de generalul John Whitelocke debarcă în apropierea Buenos Airesului. Desantul uumără 12 000 persoane. Englezii dispun de multă artilerie, 20 nave de luptă şi cca. 20 vase de transport cu muniţie. Trupele lui Liniers sînt puse pe fugă.

Iulie 6. Britanicii încep asaltul oraşului. Pe străzile Buenos Airesului are loc o încleştare sîngeroasă cu populaţia, care, înarmată cu ce apucă, ridică baricade, alături de soldaţii lui Liniers, întorşi în oraş. Trupele regulate engleze, conduse de generali şi ofiţeri superiori cu experienţă, nu numai că nu reuşesc să înfrîngă pe locuitorii oraşului, dar sînt nevoite să predea armele. Două zile mai tîrziu, generalul Whitelocke semnează actul de capitulare. Conform acestuia, trupele engleze părăsesc Buenos Aires, evacuează Montevideo şi returnează prizonierii. Eşuează astfel şi a doua încercare a Angliei de a transforma La Plata în colonia sa.

Lupta antibritanică accelerează mişcarea de emancipare. Masele populare din Buenos Aires, focarul ideilor patriotice, capătă conştiinţa forţei pe care o reprezintă. „Războiul cu englezii a accelerat mişcarea de emancipare şi a trezit în oameni sentimentul importanţei proprii. Buenos Aires este un copil care învinge un uriaş" (D.F. Sarmiento). În depoziţia sa în faţa Tribunalului militar de la Londra, unde este judecat pentru înfrîngerea din La Plata, generalul Whitelocke spune: „Fiecare locuitor, liber sau sclav, s-a luptat cu hotărîre şi îndîrjire".

1808. Armatele franceze, comandate de mareşalul Murat, intră în Madrid. Pe tronul Spaniei, este instalat fratele lui Napoleon, Joseph Bonaparte.

1810, martie. În faţa ofensivei economice engleze, care ameninţă poziţiile burgheziei din Buenos Aires, liderii creoli, protestînd împotriva politicii filoengleze a viceregelui Cisneros, întemeiază o asociaţie secretă iacobină, cu caracter politic, condusă de Rodriguez Peña şi Mariano Moreno. Conflictul dintre patrioţi şi partizanii vechiului regim s-a acutizat după venirea lui Cisneros la putere, care a acordat mari înlesniri economice negustorilor englezi, ce acaparau aproape întregul comerţ exterior al La Platei.

Mai 17. Aflînd despre evenimentele din Spania şi răscoala populară antispaniolă de la Caracas, locuitorii Buenos Airesului ocupă străzile, revendică libertatea comerţului, cer explicaţii autorităţilor.

Mai 20. Cisneros, alarmat de evoluţia evenimentelor, convoacă o şedinţă restrînsă a ofiţerilor spanioli, cu gîndul de a pune armata în stare de luptă.

Mai 22. În provincia La Plata izbucneşte răscoala antispaniolă, condusă de Mariano Moreno şi Manuel Belgrano. În piaţa centrală din Buenos Aires au loc demonstraţii puternice. Grupuri înarmate înconjură palatul viceregelui. Cisneros este nevoit să convoace consiliul orăşenesc, în care se desfăşoară dezbateri furtunoase: unii se opun cu îndîrjire separării de Spania, alţii, radicalii, cer înlăturarea viceregelui şi formarea unui guvern naţional. La vot, din 224 electori, 115 cer demiterea viceregelui. „Ceasul cabildoului arăta orele 12 noaptea, cînd s-a sfîrşit votarea. Era ultima oră a stăpînirii spaniole în La Plata", scrie Bartolomeo Mitre, preşedinte al Argentinei între anii 1862-1868. Pînă la formarea guvernului naţional, cabildoul din Buenos Aires îşi asumă puterea provizorie.

Mai 25. O zi rece, ploioasă. Încă de dimineaţă, locuitorii oraşului umplu piaţa centrală şi străzile laterale. O adunare a locuitorilor Buenos Airesului alcătuieşte o juntă patriotică revoluţionară, de fapt, primul guvern naţional al viceregatului La Plata, prezidat de colonelul Cornelio Saavedra. Revoluţia (antispaniolă) din mai triumfă, prin intervenţia populaţiei. 25 mai devine sărbătoarea naţională a poporului argentinian. Ea reprezintă o parte componentă a războiului pentru independenţa coloniilor spaniole din America (1810-1826) şi pune capăt dominaţiei coloniale de 300 ani a Spaniei.

După Revoluţia din mai 1810, viaţa politică a ţării este dominată de înfruntarea acerbă dintre unitarişti şi federalişti. Buenos Aires este baza principală a unitariştilor. Primii — adepţii unei conduceri centralizate a ţării şi ai unui guvern naţional — reprezentau interesele tinerei burghezii din provincia Buenos Aires; ceilalţi — care urmăreau să accentueze fărîmiţarea provinciilor şi să-şi păstreze privilegiile feudale — erau susţinuţi de latifundiarii din zonele interioare ale Argentinei. Nucleul lor îl formau aşa-numiţii caudillos, mari proprietari de pămînt, de fapt stăpînii absoluţi ai provinciilor. „Ca toate războaiele civile în care partidele sînt dezbinate prin profunde deosebiri de educaţie, concepţii şi ţeluri, războiul intern din Republica Argentiniană a fost lung, dus cu încăpăţînare, pînă cînd unul dintre elemente a învins... Oraşele i-au învins pe spanioli, iar provinciile au învins oraşele. Iată explicaţia originii revoluţiei argentiniene, în cadrul căreia prima împuşcătură s-a tras în 1810, iar ultima nu a răsunat încă", scrie D.F. Sarmiento în 1845.

1811, septembrie 3. La Buenos Aires se formează un triumvirat, care concentrează în mîinile sale întreaga putere executivă. Unul dintre secretarii săi este revoluţionarul reformator Bernardino Rivadavia[1].

1812, octombrie 16. Se formează un nou guvern, al doilea triumvirat (primul îşi încetase activitatea la 8 octombrie acelaşi an), care, în aceeaşi zi, emite un manifest, în care se specifică intenţia guvernului de a convoca Adunarea generală constituantă, cerere exprimată de multă vreme de către populaţia Buenos Airesului.

1813, ianuarie 31. La Buenos Aires îşi începe lucrările Adunarea generală constituantă (intrată în istorie sub numele de Adunarea anului 13). Ea îşi asumă puterea supremă în Provinciile Unite Rio de la Plata, puterea executivă revenind celui de-al doilea triumvirat. Deşi nu adoptă o constituţie, Adunarea ia o serie de hotărîri foarte importante pentru dezvoltarea ulterioară a ţării, în sensul independenţei ei. Ca noutate — din textul documentelor de stat se omite numele regelui Spaniei, Ferdinand VII. De asemenea, ziua de 25 mai se proclamă sărbătoare naţională, se adoptă imnul de stat şi drapelul naţional. Stema Spaniei este abolită şi înlocuită cu stema „Provinciilor Unite La Plata", pe care stă scrisă deviza: „În unitate, spre libertate". Adunarea decretează şi abolirea sclaviei negrilor (lege care în Chile funcţiona din 1810).

Februarie 3. Are loc bătălia de la San-Lorenzo, între armata lui San Martin[2] (intrat în La Plata din primăvara anului 1812) împreună cu patrioţii din Buenos Aires şi trupele regale spaniole, care se încheie cu prima victorie a lui San Martin asupra spaniolilor pe pămînt american.

1816, iulie 9. La Tucuman, Adunarea constituantă proclamă independenţa Provinciilor Unite La Plata faţă de Spania, stat cu capitala la Buenos Aires şi condus de Juan Martin de Pueyrredon, numit dictator pe viaţă (1816-1819), apoi de generalul Rondeau (1819-1820). Acum ţara devine independentă şi din punct de vedere juridic, pentru că, de facto, ea era independentă încă din 25 mai 1810. În şedinţa sa din 19 iulie, Adunarea adaugă, după cuvintele „independentă faţă de regele Ferdinand VII şi faţă de urmaşii săi", următoarele: „...şi faţă de orice altă stăpînire străină".

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 4/1979; 1/1974.

1819, aprilie. Se adoptă prima Constituţie a Provinciilor Unite La Plata, care statuează forma republicană de guvernămînt.

1820, septembrie 26. După îndelungi frămîntări, perioadă în care conflictul dintre unitarişti şi federalişti a luat forme acute, transformîndu-se într-un aprig război civil, se ajunge la o înţelegere de moment. Este ales guvernator al Buenos Airesului, cu mandat de trei ani, Martin Rodriguez, mare latifundiar, care primeşte puteri discreţionare, pentru a face ordine în provincii. Noul guvern este compus din doi federalişti şi un unitarist, Bernardino Rivadavia.

1821-1823. În provincia Buenos Aires, Rivadavia înfăptuieşte un larg program de reforme economice şi politice. „Rivadavia vine din Europa şi aduce cu el Europa, scrie D.F. Sarmiento; Buenos Aires (şi, desigur, spuneau ei, Republica Argentiniană) va realiza ceea ce n-a putut face Franţa republicană, ceea ce nu vrea să facă aristocraţia engleză, ceea ce îi lipseşte Europei oprimate. Aceasta nu era o iluzie a lui Rivadavia, era ideea generală a oraşului, era spiritul lui, tendinţa lui".

1821, aprilie 7. Guvernul Rodriguez adoptă „legea uitării", care acordă dreptul de întoarcere în Buenos Aires tuturor emigranţilor izgoniţi din oraş, din motive politice, în perioada 1819-1826.

1822, ianuarie 25. Buenos Aires, Entre Rios, Corrientes şi Santa Fé încheie „Tratatul celor patru", prin care cele trei provincii interioare recunosc supremaţia Buenos Airesului. Între ele se proclamă pacea şi prietenia, uniunea veşnică, libertatea navigaţiei fluviale.

1822. Se declară libertatea cultelor; se emite un decret de înfiinţare a primei bănci din istoria ţării; se fondează Academia naţională de medicină.

1824, decembrie 16. Se convoacă Congresul naţional, care adoptă o constituţie unitaristă.

1826, februarie 7. Argentinienii îl aleg preşedinte al ţării pe Bernardino Rivadavia. În cuvîntarea sa program, de a doua zi, noul preşedinte lansează ideea necesităţii unei capitale naţionale, iar în congresul din 19 februarie propune declararea oraşului Buenos Aires drept capitală a ţării, ceea ce declanşează aprige dispute între federalişti şi unitarişti.

Decembrie 24. Se sancţionează o nouă Constituţie, prin care se proclamă Republica Federativă Argentina, cu capitala la Buenos Aires, stat alcătuit pe baze confederative, dar unit şi centralizat în jurul Buenos Airesului. Unitariştii anihilează astfel temporar opoziţia federaliştilor. „Astfel educat, răsfăţat pînă atunci de noroc, Buenos Aires s-a dedicat operei de a se constitui pe el însuşi şi de a forma Republica, tot aşa cum se dedicase şi operei de a se elibera pe el însuşi şi America: cu hotărîre, fără jumătăţi de măsură, fără menajamente pentru obstacole. Rivadavia era întruparea vie a acestui spirit poetic, grandios, care domina întreaga societate" (D.F. Sarmiento).

1829, decembrie 8. Juan Manuel de Rosas, mare moşier (adept al statului federal), devine guvernator al Buenos Airesului (pînă în 1832), iar trei ani mai tîrziu, dictator (pînă în 1852).

Între anii 1838-1840 şi 1845-1848 au loc două blocade ale Buenos Airesului de către francezi şi englezi.

1852, septembrie 11. Izbucneşte rebeliunea oligarhiei din Buenos Aires. Se constituie un guvern ostil confederaţiei. Trupele federale sînt silite să părăsească oraşul, care este curînd asediat de Justo Jose de Urquiza, preşedintele confederaţiei, a cărei capitală era oraşul Parana (capitala provinciei Entre Rios).

1859, noiembrie 10. În urma unui război victorios purtat de armata lui Urquiza împotriva provinciei Buenos Aires, aceasta din urmă este inclusă în Confederaţia Argentina.

1860, mai 1. Bartolomeo Mitre devine guvernator al Buenos Airesului.

1861. Armata federală, condusă de Urquiza, se află din nou în marş împotriva Buenos Airesului.

Imagine a oraşului, la 1861

Septembrie 17. Mitre cîştigă bătălia de la Pavon. Pe tidul unitariştilor triumfă. Oraşul Parana încetează de a fi capitală.

1862-1868. Sub preşedinţia lui Bartolomeo Mitre, Argentina devine formal un stat unitar. Autoritatea lui Urquiza se exercită numai în provincia Entre Rios, unde el guvernează, întreaga sa viaţă, ca un suveran absolut. După 1862, la Buenos Aires (recensămîntul din 1869 înregistrează 178 000 locuitori) îşi au sediul două guverne: cel al Republicii şi cel al provinciei Buenos Aires.

1872-1873. În oraş, în timpul preşedintelui reformator Domingo Faustino Sarmiento, se înfiinţează secţii ale Internaţionalei I, creată la Londra, în septembrie 1864, de către Karl Marx şi Friedrich Engels.

1874. Se fondează Academia naţională de drept şi ştiinţe sociale.

1880, septembrie 20. Buenos Aires devine singura capitală a Republicii Argentina. În jurul acestei date, oraşul are 270 000 locuitori.

Florentina DOLGHIN

FILE DE EPOPEE

A DOUA SERIE DE ÎNTREBĂRI

1. Trepte din istoria românilor: detalii din basoreliefurile unui ansamblu monumental din Capitală.

Recunoaşteţi ansamblul? (1974)

2. La ce dată a fost publicată platforma propusă de P.C.R. privind constituirea Blocului Naţional Democratic, finalizare a politicii de alianţe antifasciste promovate de partidul comunist şi care a jucat un rol politic esenţial în mobilizarea şi angajarea tuturor forţelor patriotice ale naţiunii în declanşarea revoluţiei din august 1944? (1984)

3. După dezlănţuirea războiului hitlerist antisovietic, P.C.R. a definit sarcinile imediate ale clasei muncitoare românești în cadrul luptei generale antifasciste a poporului român, într-o serie de documente, cum sînt **Circulara C.C. al P.C.R. din 8 iulie 1941, Platforma-program a C.C. al P.C.R. din 6 septembrie 1941, Rezoluţia C.C. al P.C.R. din ianuarie 1942.**

Cum se intitula Platforma-program a C.C. al P.C.R. din 6 septembrie 1941? (1984)

4. Necesitatea imperioasă a ieşirii din războiul hitlerist era formulată de P.C.R. şi într-o însufleţită chemare adresată în martie 1944: „Interesul suprem naţional cere ca România, fără nici o întîrziere, să rupă alianţa cu Hitler şi să întoarcă armele împotriva nemţilor, duşmanii comuni ai Naţiunilor Unite şi ai României. Numai astfel salvăm viitorul ţării, al poporului, al armatei".

Cui îi era adresată această chemare? (1980)

5. În 1941, în Bucureşti, ieşea de sub tipar o lucrare monumentală a culturii româneşti, a cărei publicare, în condiţiile represive ale dictaturii militaro-fasciste, a reliefat activitatea antifascistă a doi mari cărturari, Al. Rosetti şi G. Călinescu, care şi-au adus şi ei contribuţia în rîndul luptătorilor ce au pus capăt acelor ani întunecaţi din istoria poporului român.

Despre ce lucrare este vorba? (1984)

6. Salutînd actul istoric al poporului român de la 23 August 1944, o publicaţie elveţiană apărută în acea perioadă consemna: „Poporul român, care a trebuit să suporte sacrificii grele pentru o cauză care nu corespundea deloc aspiraţiilor sale, aştepta cu nerăbdare momentul în care putea să-şi regăsească calea politicii sale tradiţionale".

Titlul publicaţiei. (1976)

7. Secvenţă din luptele desfăşurate de ostaşii unei subunităţi româneşti în urmărirea inamicului hitlerist în retragere pe teritoriul Ungariei.

Precizaţi numele subunităţii. (1982)

CONCURSUL MAGAZIN ISTORIC EDIŢIA 1984
FILE DE EPOPEE
CONCURSUL magazin istoric
ediţia 1984

8. 7 ianuarie 1945: „Dintre națiunile care luptă împotriva Germaniei hitleriste, România se situează azi în al patrulea rînd în ce privește numărul de soldați care participă la bătălia de distrugere a nazismului".

Ce post de radio făcea această apreciere? (1980)

9. „Insurecția națională — consemna reputatul istoric francez Henri Michel, referindu-se la fapta românească de la 23 August 1944 — a fost încoronarea luptei Rezistenței... Dar ea n-a fost o ridicare în masă romantică, mulțimea mobilizată a fost îndrumată de partidul comunist..."

Cum aprecia același istoric rolul P.C.R. în organizarea mișcării românești de Rezistență? (1979)

10. În care muzeu din Capitală se află expus acest grup

de personaje figurative, reprezentînd servanții unui tun antitanc, utilizat de trupele române în războiul antihitlerist? (1983)

talon de participare 2

talon de participare

talon de participare

talon de participare

talon de participare

talon de participare

Dr. CLAUDE GAIER

„Eu cred în lecțiile istoriei"

August 1980. Printre delegațiile participante la cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice se află și cea a Belgiei. Îl rog pe dr. Claude Gaier, venit la București pentru a asista la lucrările Comisiunii de istorie militară comparată, să se prezinte cititorilor:

— Sînt colaborator al Universității din Liège și director al Muzeului armelor din același oraș. Cercetările mele vizează, în general, istoria militară și, în special, istoria armamentului în perioadele evului mediu și Renașterii. Rezultatele muncii mele se încadrează în așa-numita „nouă istorie", care presupune o perspectivă globală asupra fenomenelor sociologice.

— Din punct de vedere istoriografic, ce părere aveți despre structura lucrărilor congresului de la București?

— Cred că acest congres a stat sub semnul unui pluralism al concepțiilor și al unei amplitudini mai largi a cîmpului de investigație al istoricilor. De asemenea, congresul a acordat mai mult loc, decît în trecut, problemelor actualității.

— Omenirea poate învăța din experiențele trecutului?

— Filozoful și romancierul francez Julien Benda (1867-1956) spunea: „experiența cuiva n-a folosit niciodată altcuiva". Este, în același timp, și just și inexact! Deoarece eu cred în capacitatea istoriei de a explica și a pune în lumină anumite fenomene. Eu cred în lecțiile istoriei.

— Ce părere aveți despre opiniile, adesea divergente, ale istoricilor în raport cu adevărul istoric?

— Confruntarea dintre istorici dă, cred, multă durere de cap celor care afirmă, că dețin monopolul adevărului; o dispută de idei este, fără doar și poate, o dovadă de înțelepciune.

— Credeți că științele istorice pot contribui la atingerea obiectivului suprem al epocii contemporane, pacea și prietenia între popoare?

— Istoria este și o școală de critică. Ea ne învață cum să ne apărăm de sloganuri și de idei preconcepute. Astfel de noțiuni periculoase duc la agresiuni contra popoarelor.

— Cum v-ați simțit la București?

— Organizarea și ospitalitatea au fost excelente. Am descoperit aspecte cuceritoare ale României și poporului român. Spun aceasta deși aparțin unei școli de gîndire care rezultă dintr-o perspectivă economică și socială diferită de viața obștească dusă în țările socialiste.

Am constat că, în ansamblu, școala istorică românească a dat dovadă de o mare vitalitate, de o remarcabilă productivitate și de o mare deschidere față de fenomenele mondiale. Această politică de deschidere constituie cea mai bună garanție asupra calității și obiectivității ei.

Revoluția tehnico-științifică a pus la dispoziția istoricilor nesperate mijloace de investigație, permițîndu-le să-și aprofundeze și să-și extindă cercetările, concepțiile, confruntările. Încă nu s-a subliniat îndeajuns că dispunem de informații asupra trecutului — în pofida lacunelor existente — cu mult superioare celor care au existat pînă în prezent.

Interviu consemnat de Ana Maria ȘERBĂNESCU

LA ŞCOALA IDEILOR LUI

TEOFIL CORIDALEU

CONSTANTIN NOICA

Dacă în aria dominată de marea putere otomană, oraşele româneşti Bucureşti şi Iaşi au reprezentat, două veacuri după căderea Bizanţului, focare de cultură spre care se îndreptau atît profesori de renume cît şi tineri dornici de învăţătură din alte ţări ale Europei, aceasta s-a datorat şi activităţii Academiilor domneşti[1]. Despre Academiile de la Iaşi şi Bucureşti s-a scris mult, începînd de la Kogălniceanu, Xenopol, Erbiceanu, Iorga şi pînă astăzi. E drept, în aşezămintele acelea limba de predare era greaca. Dar nu tot ce e grec e fanariot în România, şi nu tot ce e fanariot e neromânesc. Şi, dealtfel, *şcolile au fost înfiinţate din voinţă românească, încă înainte de fanarioţi*, iar dacă învăţămîntul universitar era în greacă, după cum cel apusean adoptase latina, el nu era mai prejos decît cel din oraşele italiene ori germane ale timpului.

Despre aceste şcoli, istoricul Constantin Erbiceanu[2] scrie: „Nu existau şcoale pe acele vremuri grele decît în Apusul Europei şi la noi, la români. Cele din Constantinopol şi din tot Orientul erau de aproape priveghiate şi aspru cenzurate de autoritatea turcească. La români însă şcoalele s-au bucurat de toată libertatea în învăţămînt şi pentru aceea năvăliau aicea toţi cei din Orient, ori de ce naţie erau"; sau: „Şcolile de aci sînt bune, de vreme ce mitropoliţi, episcopi şi fii de boieri, ce-şi făcuseră studiile aci, ştiau uneori greaca veche, franceza, ba chiar italiana. Şi sînt şcoli superioare — adaugă el — de vreme ce boierii nu-şi mai trimit fiii în străinătate, iar cei din Orient aleargă aci, spre ele".

Nicolae Iorga susţine aceeaşi idee în 1928, cînd se referă la data întemeierii Universităţii din Bucureşti; Iorga scrie atît pentru români cît şi pentru străini — căci îşi publică şi în limba franceză comunicarea — cum că în ţările noastre cultura are *altă* adîncime decît cea obişnuit recunoscută şi că, „în toate aceste privinţi e mai sus Bucureştiul". La celălalt capăt al Europei, un mare bizantinolog, suedezul Börje Knös, afirmă, la rîndul său, în

[1] *Magazin istoric*, nr. 9, 11/1983.

[2] Constantin E. Erbiceanu (1838-1913), membru al Academiei române. A publicat, îndeosebi, lucrări referitoare la istoria culturii în timpul domniilor fanariote — *n.r.*

Istoria literaturii neogreceşti, apărută la Uppsala, în 1962: „Putem constata că literatura antichităţii greceşti era mai bine învăţată la şcolile din Iaşi şi Bucureşti decît în Europa Occidentală". Sînt numai cîteva din gîndurile pe urmele cărora este o datorie să mergem şi să le dăm o justificare de amănunt. Căci problema ce se ridică astfel este: ce anume se învăţa la acele academii? În ce consta cultura noastră superioară?

Istoricii de după Iorga n-au întîrziat să reia problema celor două academii, cercetînd-o în cadrul acelui admirabil secol XVII românesc. Este secolul în care dăm cronicari mai adînci decît cei francezi, după cum este secolul în care aici, în spaţiul acesta, se concentrează tot ce e cultură superioară, liberă, în aria postbizantină, locul în care se refugiază patriarhii alungaţi şi învăţaţii greci persecutaţi nu numai de turci, dar şi de închistarea şi reacţionarismul Bisericii, ei venind aci nu doar spre a vorbi grecește, ci şi spre a învăţa românește, aşadar, lăsîndu-se integraţi de cultura noastră, cum se integraseră în fiinţa noastră Cantacuzinii[1] şi cum o va face, pe alt plan, marele Antim Ivireanul[2].

În cercetarea acestui al XVII-lea veac, istoricii de astăzi nu ostenesc cu rîvna lor. Iar ceea ce pare curios, la prima vedere, este că din istorici obişnuiţi ei se transformă tot mai mult în istorici ai culturii, ba chiar în istorici ai învăţămîntului. De pildă, regretatul Victor Papacostea s-a stins din viaţă în timp ce se străduia să arate data întemeierii Academiei din Bucureşti. Toată această pioasă migală a istoricilor se justifică prin aceea că, în timp ce în Apus istoria culturii nu e decît a culturii, la noi — cum o arată din plin cîteva momente din istoria ei, ca şcoala latinistă, Gh. Lazăr[3], sau începutul sec. XIX — şcoala n-a fost niciodată simplă şcoală; ea a fost deopotrivă pornirea către o cultură izvorîtă din realităţi sociale şi spirituale autentice, un act de afirmare naţională, un mijloc activ de luptă. Aşa au fost cele două academii româneşti, pe care nici Biserica nu le-a cerut, nici turcii, nici grecii din Fanar şi nici simpla trufie a vreunui domnitor.

Pe deasupra, spre deosebire de catolicism, care uneori bloca învăţămîntul în Apus, ortodoxia nu cere şcolii să catehizeze conştiinţele, ci îi lasă liberă afirmare, în cazul de faţă una pe linii de progres, făcută pînă şi de oameni ai Bisericii, alături ori chiar împotriva Bisericii, astfel că a studia istoria culturii şi învăţămîntului la noi înseamnă a face, pur şi simplu, istorie.

Dar, dacă istoria sec. XVII şi, cu atît mai mult a celui următor, se împlineşte prin cultură, cultura prin învăţămînt, iar acesta îşi capătă organizarea superioară în cele două academii, întrebarea este iarăşi: ce se învăţa acolo?

Răspunsul la această întrebare este legat indirect dar temeinic de numele învăţatului grec, al gînditorului aristotelic Teofil Coridaleu[4]. Indirect, deoarece filosoful-dascăl nu a fost niciodată în România, deşi, într-o scrisoare către discipolul său Ion Caryofilis, îşi exprimase dorinţa de a veni în ţara noastră. Temeinic, fiindcă el este autorul manualelor care au stat la baza învăţăturii predate în Academiile româneşti. Iar dacă nu se poate spune că *tot* învăţămîntul a fost şi a rămas, de-a lungul a peste un secol şi jumătate, coridalean, el este precumpănitor aşa şi rămîne chiar după reforma din 1755, de la Iaşi, sau după cea a lui Ipsilanti[5], de la Bucureşti (1776), după cum o dovedesc şi zecile de manuscrise, copii sau originale, aflate la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

Bogata colecţie de manuscrise Coridaleu din ţara noastră l-a determinat pe distinsul istoric Cleobul Tzurkas, din Thessaloniki, să susţină în 1948, la Universitatea din Bucureşti, o teză de doctorat cu titlul: *Începuturile învăţămîntului filosofic şi ale gîndirii libere în Balcani. Viaţa şi opera lui Teofil Coridaleu.* Reeditată în 1967 în Grecia, această lucrare, ca şi altele dedicate învăţatului profesor şi autor de manuale Teofil Coridaleu, a contribuit la impunerea numelui său în lumea ştiinţifică.

Rolul îndeplinit de Teofil Coridaleu în viaţa culturală a sud-estului european şi chiar a Rusiei, în sec. XVII, explică faptul că, deşi învăţatul nu a publicat nimic în timpul vieţii, operele sale (printre care: *Comentarii şi probleme privind* Logica *lui Aristotel, Curs introductiv în* Fizica *lui Aristotel, Comentarii la tratatul* Despre suflet, *Tratat de geografie sau Despre pămînt şi părţile sale* etc; ultimele, *Introduction à la logique* şi *Commentaires à la métaphysique*, tipărite în apreciate ediţii bilingve — greacă şi franceză — la Bucureşti, în 1970 şi respectiv 1972) au fost în parte editate postum, aşa cum s-a continuat să se înveţe după cursurile sale în multe şcoli din Europa şi, îndeosebi, la Academiile din Bucureşti şi Iaşi. Astfel, la şcoala ideilor lui Teofil Coridaleu, timp de aproape 150 ani s-au format mari cărturari şi personalităţi politice româneşti, de la Dimitrie Cantemir la Eufrosin Poteca.

Am întreprins, acum mai bine de un deceniu, alcătuirea unei ediţii Coridaleu, cu text grec şi traducere franceză, în două scopuri: primul, pentru a demonstra că de la înfiinţarea Universităţii din Bucureşti sînt în realitate trei sute de ani; al doilea, spre a determina pe învăţaţii greci să continue ediţia Coridaleu, după ce publicasem aici (în 1970-1972), cu ajutorul profesorului grec T. Iliopoulos, de la Liceul „Gh. Lazăr", primele două volume ale ediţiei.

Poate că iniţiativa de acum a autorizatei reviste *Magazin istoric*, de a reactualiza problema Coridaleu, ne va ajuta să reuşim în ambele noastre intenţii, spre cinstirea veacurilor de cultură ale acestei ţări.

[1,3] *Magazin istoric*, nr. 4-6/1983; 7-8/1968, 4/1969, 5/1970, 11/1975; 9/1973.

[4] În nr. 5/1983 semnalam descoperirea, la Arhivele statului din Călăraşi, a manuscrisului original al *Geografiei* lui Teofil Coridaleu. Mai mulţi cititori ne-au solicitat amănunte despre viaţa, opera şi rolul acestui cărturar în viaţa culturală românească a veacului XVII — *n.r.*

[2] *Magazin istoric*, nr. 2-3/1983.

Filosof şi medic, eretic şi ateu

CLEOBUL TZURKAS, Salonic,
doctor în litere şi filosofie al Universităţii din Bucureşti

Din lucrările istoricului grec Cleobul Tzurkas,
Les débuts de l'enseignement philosophique dans les Balkans,
La vie et l'œuvre de Théophile Corydalée,
Les années d'études de Théophile Corydalée à Rome **etc.,**
prezentăm cititorilor noştri cîteva fragmente,
cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre.

Viaţa atît de zbuciumată a învăţatului Teofil Coridaleu a constituit, vreme de peste 100 ani, un prilej de controversă pentru cei mai renumiţi dintre biografii săi. Datorită însă investigaţiilor întreprinse, îndeosebi în ultimele două decenii, ea a devenit astăzi binecunoscută, cu excepţia perioadei care a precedat prezentarea sa la examenul de admitere în Colegiul grec din Roma (1604), perioadă despre care avem puţine date certe.

Se ştie că s-a născut în 1574, în cartierul Corydallos din Atena, situat la poalele muntelui de unde regele Xerxes, în anul 480 î.e.n., asistînd la faimoasa bătălie navală de la Salamina, a fost martorul distrugerii marii lui flote, preludiu al propriului său dezastru[1]. Tînărul Teofil, pentru a-şi arhaiza numele după moda vremii, l-a adoptat pe acela al cartierului său natal. De aceea, îl găsim menţionat în documente fie ca „Scordalus", „Corydaleus", „Corydalo", fie sub numele de „Coridalides", cum apare în registrele Universităţii din Padova; unica semnătură autografă care ne-a parvenit de la el şi care se află pe o filă la Cabinetul de manuscrise al Academiei R.S. România este „Koridalleus".

Cunoştinţele noastre despre învăţămîntul din Atena în a doua jumătate a secolului XVI fiind sărace, presupunem că filosoful şi-a început educaţia pe lîngă vreunul din acei dascăli anonimi, dar devotaţi slujitori ai culturii, care n-au încetat să predea scrierea, citirea şi gramatica chiar în vremurile cele mai întunecate din existenţa naţiunii elene. E foarte probabil că, după cîtva timp, Coridaleu a devenit el însuşi profesorul particular al unor elevi pentru a-şi cîştiga existenţa.

Un examen de doctorat în 1613

Avea 30 ani cînd s-a hotărît să plece la Roma. În februarie 1604 a fost admis la examenul de intrare, ca bursier, în Colegiul Sf. Atanasie din Roma, denumit şi Colegiul grec, aparţinînd de congregaţia *De Propaganda Fide*[2]. A trecut cu succes toate probele, deoarece, în aprilie acelaşi an, a fost primit şi în internatul institutului. După cinci ani de studii, la 12 octombrie 1608, a părăsit colegiul „cu consimţămîntul superiorilor săi". După cum reiese dintr-un registru al şcolii, Coridaleu a fost un student sîrguincios, avînd o comportare exemplară. Dar, odată plecat, „s-a dovedit un răzvrătit şi un duşman al Sfintei biserici romane [catolice] care, cu milă şi dragoste l-a hrănit timp de cinci ani, nu numai cu hrană trupească ci şi spirituală", menţionea ă acelaşi registru. Pasărea scăpase din colivia catolică a congregaţiei *De Propaganda Fide* şi zburase spre alte orizonturi.

S-a oprit la Veneţia, unde a predat la Şcoala comunităţii ortodoxe numai cîteva luni (octombrie 1608-iulie 1609), refuzînd să-şi reînnoiască angajamentul pentru anul şcolar următor, deşi i s-a oferit o leafă enormă pentru acea vreme, de 250 ducaţi pe an. A preferat să urmeze cursurile Universităţii din Padova[3].

Datorită amabilităţii Rectoratului Universităţii din Padova şi a Serviciului de conservare a arhivelor am obţinut

---

[1] Xerxes I, regele perşilor (486-465 î.e.n.), după ce reprimă răscoala Egiptului şi Babilonului împotriva dominaţiei persane (486), traversează, în fruntea unei armate de c. 180 000 oameni, Hellespontul (480), obţine o victorie la Thermopyle, în urma căreia ocupă Beoţia şi Atena, dar este înfrînt în bătălia navală de la Salamina, grecii salvîndu-şi astfel independenţa.

[2] Congregaţia *De Propaganda Fide*, înfiinţată de Papa Urban VIII în sec. XVII, avea în subordine bisericile catolice din diferite ţări şi acorda burse studenţilor în filosofie şi teologie, în scopul de a face prozeliţi care să răspîndească religia catolică. Printre studenţii Colegiului congregaţiei s-au numărat şi românii Gh. Şincai şi Petru Maior.

[3] *Magazin istoric*, nr. 6/1976.

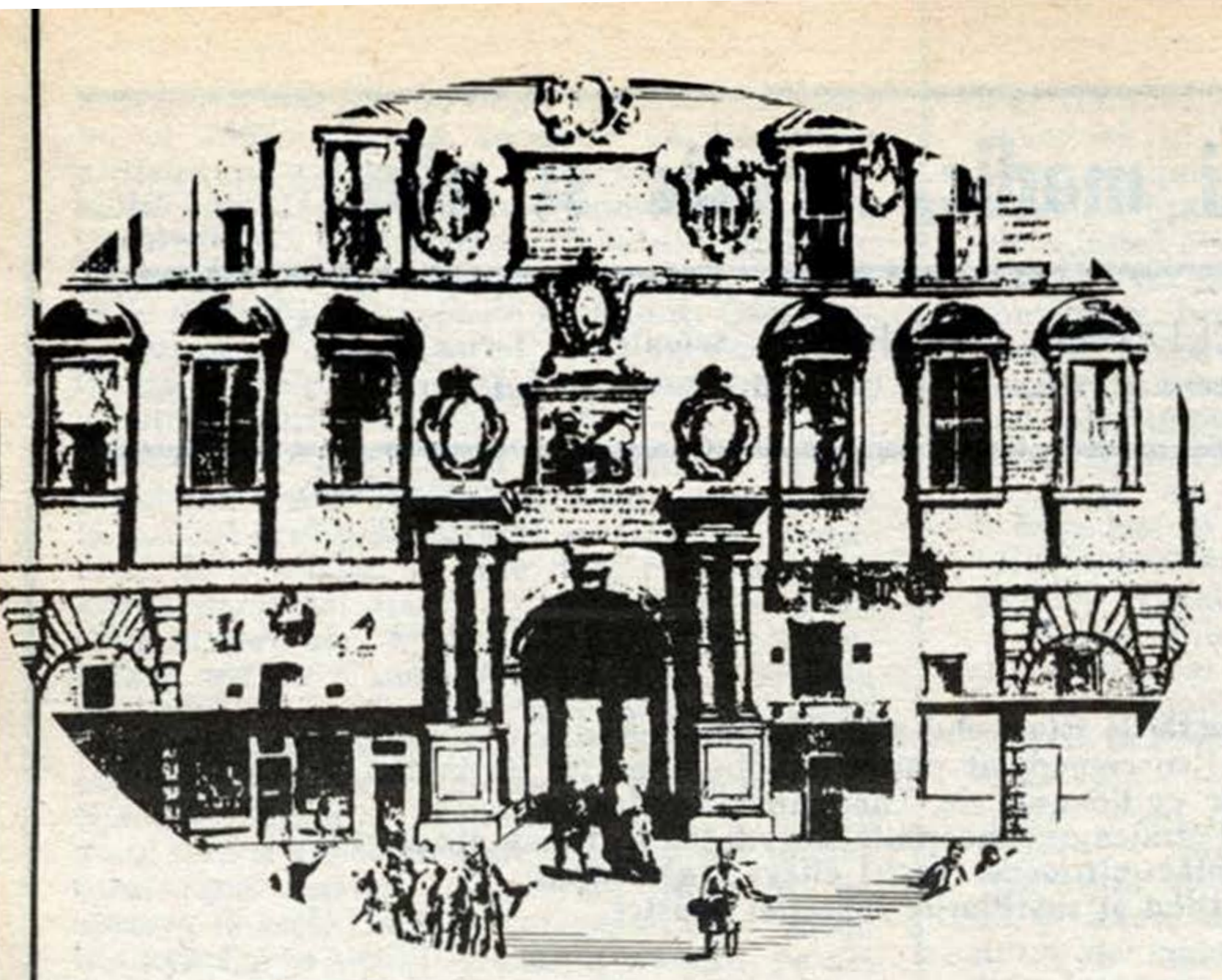

Universitatea din Padova, în sec. XVII...

fotocopiile a două importante procese-verbale. Primul a fost redactat la 31 mai 1613, cînd principalul profesor al lui Coridaleu, Cesare Cremonini, l-a recomandat Colegiului Universităţii, solicitînd înscrierea studentului său la examenele de doctorat în filosofie şi medicină. Conform procedurii consacrate, cîte un profesor de la fiecare facultate trebuia să garanteze pentru aptitudinile şi zelul candidatului. Cesare Cremonini a făcut-o pentru filosofie, iar prof. Rolato Bidello pentru medicină. După care, Coridaleu a fost prezentat conducătorilor săi ştiinţifici, în număr de zece, cîte cinci de fiecare facultate, care au semnat respectivul proces-verbal.

Examenele au durat mai multe zile. Ele constau din două dizertaţii expuse oral şi dintr-o discuţie publică asupra unor subiecte alese din domeniile celor două discipline, subiecte pe care rectorul Universităţii le trăgea la sorţi în ajunul examenului. La 1 iunie 1613, Coridaleu şi-a ţinut strălucit prima dizertaţie şi, cu acelaşi succes, pe cea de-a doua. În 5 iunie, în faţa plenului Universităţii, a dezvoltat magistral subiectele trase la sorţi.

Al doilea proces-verbal descrie în amănunt ceremonia proclamării sale ca doctor în cele două discipline. În prezenţa a 25 „foarte celebri şi ilustrissimi filosofi şi medici reuniţi, anume, în Adunarea Extraordinară", ca şi în faţa rectorului Universităţii şi a vicarului general al Episcopiei din Padova, „Domnul Theophil Corydalides, atenian, fiul lui Mihail, a citit subiectele uneia şi ale celeilalte discipline, trase pentru dînsul la sorţi, ieri [4 iunie] şi, fiind foarte sever examinat, a excelat lămurind şi dezvoltînd întrebările foarte grele pe care excelentissimii profesori i le-au ales, prin tragere la sorţi, din filosofie şi medicină, astfel încît, în faţa întregii Adunări, a dat dovada de ageră gîndit a erudiţiei sale". La sfîrşitul examenului, Coridaleu a fost proclamat solemn doctor în filosofie şi medicină, cu „unanimitate de voci" de către „excelentissimii şi ilustrissimii" examinatori, toţi semnatari ai procesului-verbal menţionat. Întrebările trase la sorţi (cîte două de fiecare ştiinţă) au fost: 1) Asupra Cărţilor I-a şi a II-a din tratatul lui Aristotel *Despre suflet;* 2) Asupra eterului în general din *Fizica* aceluiaşi autor; 3) Capitolul IV din cartea *Arta medicinii* şi 4) *Corpul este sănătos*, din aceeaşi carte.

Denunţat Vaticanului

După zece ani, Coridaleu s-a reîntors în Atena. Visul său era, se pare, să predea filosofia în locurile pe unde, cu două mii de ani mai înainte, răsunaseră vocile lui Platon[1] şi Aristotel[2]. Şi, în 1614, visul

[1] Platon (427-347 î.e.n.), filosof grec, unul dintre cei mai mari gînditori ai antichităţii. A întemeiat la Atena şcoala filosofică numită Academia (c. 387 î.e.n.).

[2] Aristotel (384-322 î.e.n.), savant şi filosof grec, un timp discipol al lui Platon, numit şi Stagiritul după oraşul natal Stagira; fondatorul „Lyceumului" unde îşi preda învăţătura.

.. Colegiul grec din Veneţia, la sfîrşitul secolului XVIII...

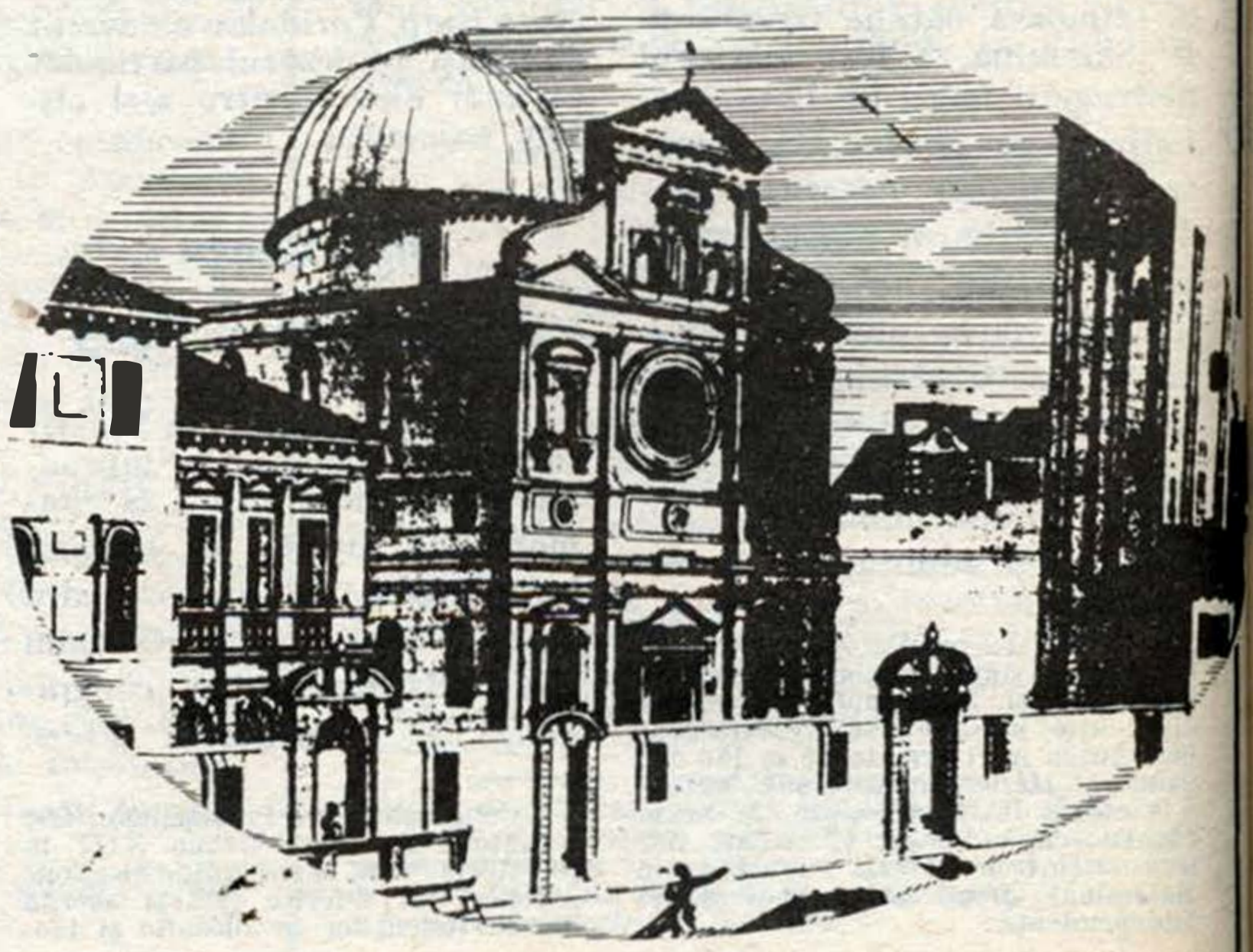

i s-a realizat. După o lungă întrerupere, la Universitatea din Atena era din nou predată învățătura Stagiritului.

Dintr-o scrisoare adresată în 1615 lui Dionysios Macri, un erudit prieten al său din Veneția, aflăm că două luni după sosirea în Atena s-a îmbolnăvit grav. Pe deasupra, concetățenii săi (Atena era pe atunci un orășel de circa 10 000 locuitori), asemenea celor din vremea lui Socrate[1], turii greceşti şi europene. Din Atena a plecat în Cefalonia şi de acolo la Zante (ca şi Cefalonia, Zante face parte din Insulele ionice). Cu ocazia investirii lui Chiril Lucaris[2] ca patriarh al Constantinopolului, Coridaleu îi adresează o scrisoare de felicitare, exprimîndu-şi, totodată, dorința de a lucra în preajma sa. Ca urmare, patriarhul îl invită pe filosof în „regele oraşelor", încredințîndu-i misiunea de a

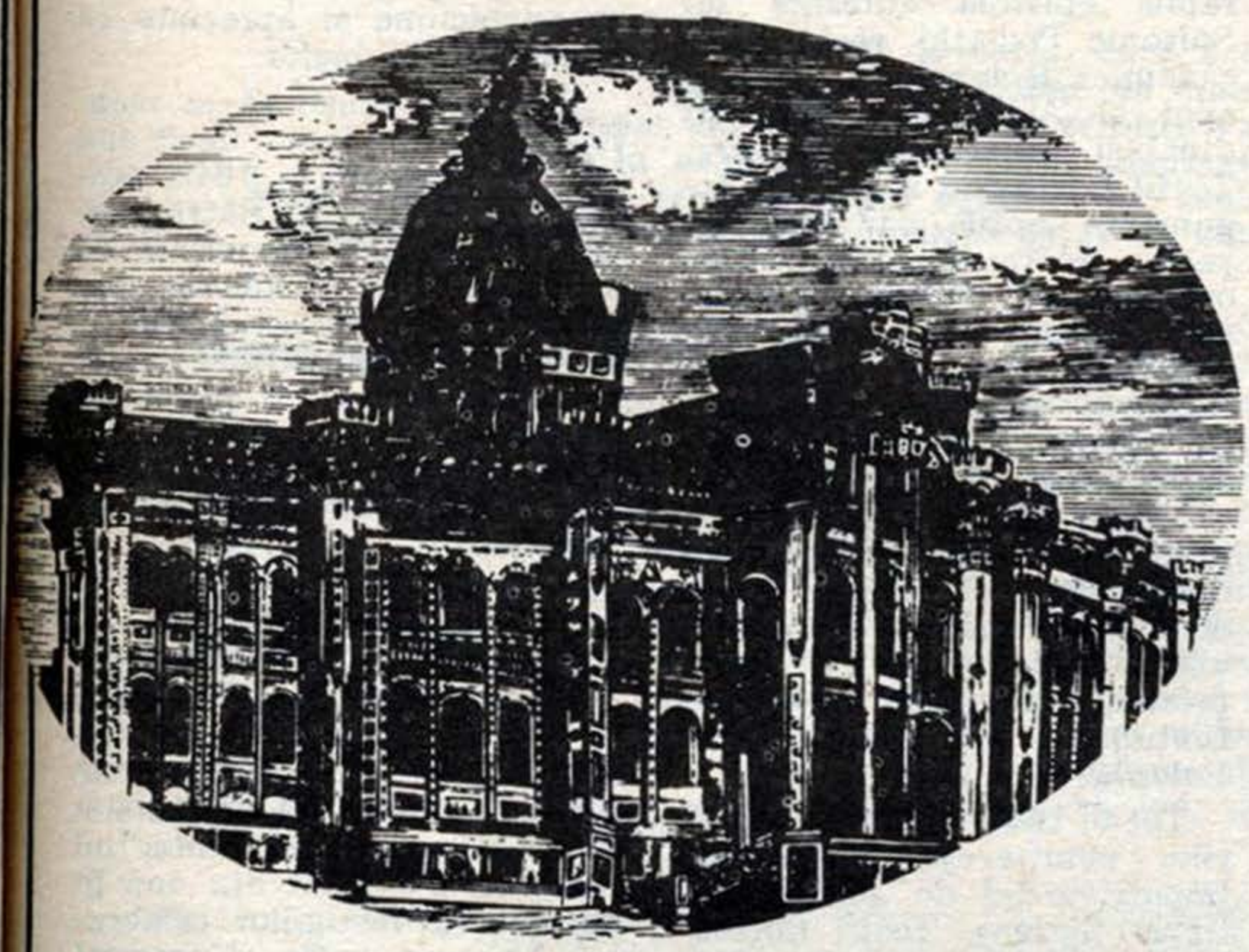

...şi Marea şcoală Patriarhală din Fanar. Gravură din 1883

În p. 47: *inscripția de pe frontispiciul noului edificiu al Academiei de la Sf. Sava, inaugurat în 1779*

îi făceau viața amară, așa cum reiese dintr-o altă scrisoare adresată lui Macri în 1619, în care Coridaleu își exprimă amărăciunea provocată de tot felul de intrigi. Disperat şi decepționat, se decide să părăsească Atena, „de dragul căreia — scrie el — am abandonat Europa, universitățile ei şi dulcea libertate, preferînd jugul sclaviei" — referindu-se, probabil, la faptul că la Atena muncea mai mult pentru o leafă mai mică.

Era în toamna anului 1620. A fost deci profesor în Atena şase ani, timp în care a format o serie de cărturari cu nume de rezonanță în istoria cul-

organiza cursurile Academiei din Fanar, care, datorită lui, a căpătat profilul institutelor superioare de învățămînt din Italia. Dar nu a rămas acolo decît cîțiva ani, deoarece, în noiembrie 1628, reapare la Zante „învățîndu-i pe copii".

Dintr-un important document descoperit în 1958 în arhivele venețiene, știm ce s-a petrecut cu Teofil Coridaleu între 1628 şi 1636, perioadă ce a iscat multe controverse între biografii săi. Documentul este un raport confidențial întocmit în urma unei anchete privind activitatea lui Coridaleu, denunțat Vaticanului că ar face propagandă împotriva credinței şi că i-ar învăța pe copii să fie atei. Documentul conține aprecierea că „suszisul Coridaleus, considerat ca foarte erudit şi prea-cinstit de toată lumea (din Zante), este primit în casele cetățenilor celor mai de vază, dintre care mulți îi trimit pe copiii lor ca să-i instruiască".

În acea epocă, Chiril Lucaris, revenit în 1637 pentru a şaptea oară pe scaunul patriarhal, acuzat de calvinism, era vizat de o luptă aprigă care se ducea între ambasadorii din Constantinopol ai statelor catolice (Franța, Austria, Polonia, Spania) şi cei ai statelor protestante (Anglia, Țările de Jos, Prusia etc.). Folosind toate posibilitățile legale şi ilegale, printre care intrigile, calomniile, banii şi chiar asasinatele, fiecare grupare încerca să-şi impună oamenii. Hărțuit de catolici, care-l atacau prin toate mijloacele, Lucaris s-a îndreptat către ambasadorii statelor protestante, cerîndu-le ajutor în acest teribil joc diplomatic. A devenit deci prietenul ambasadorului Angliei şi al celui al Țărilor de Jos. Prin scrisori insistente, l-a chemat din Zante şi pe Teofil Coridaleu, pe care îl știa capabil să-i înfrunte adversarii în conflictul ce îmbrăcase veşmîntul unei dispute de idei. Îi promitea o situație „demnă de un filosof atît de renumit".

Ajuns la Constantinopol, Coridaleu a fost primit cu onoruri de către Lucaris şi înalta societate constantinopolitană. Academia din Fanar, unde activitatea culturală se stinsese, a fost din nou reorganizată de către el. Dar, din nefericire, această situație nu

---

[1] Socrate (469-399 î.e.n.), filosof grec (vezi *Magazin istoric*, nr. 1/1974). L-a avut ca discipol, printre alții, pe Platon.

[2] Chiril Lucaris (1572-1638), prelat grec, patriarh de Alexandria (1602-1620) şi de Constantinopol (1620-1638 cu întreruperi). Între 1613 şi 1620 a stat în Muntenia, timp în care a scris, la cererea lui Radu vodă Mihnea (1601-1602; 1611; 1611-1616; 1620-1623), o cărțulie împotriva propagandei catolice. Domnul român i-a închinat Mănăstirea Stănești şi satul Segarcea din Dolj. La cererea principelui Transilvaniei Gabriel Bethlen (1613-1629) de a sprijini convertirea românilor la calvinism, Chiril îi răspunde: „Fățiş sau în taină să ajutăm cu mîinile noastre la această desertare ar fi un păcat din partea noastră, pe care toate chinurile de pe pămînt nu l-ar putea spăla". Pentru ca acest lucru să fie posibil, adaugă el, „trebuie înainte de toate să se rupă legătura de sînge şi de iubire, care... în felul cel mai strîns, leagă pe românii din Ardeal cu locuitorii din Muntenia şi Moldova. O prefacere de lege la cei dintîi n-ar îngădui niciodată domnii români" (vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1977).

a durat prea mult. Propaganda catolică a găsit calea prin care să se debaraseze definitiv de Chiril Lucaris. În iunie 1638 a avut loc deznodămîntul. Prelatul a fost asasinat, aruncat în mare și, apoi, cadavrul său tîrît pe străzi. Printre prietenii și partizanii săi persecutați s-a aflat și Teofil Coridaleu. A scăpat ascunzîndu-se în casa unui discipol. Deoarece studenții erau cu toții de partea profesorului lor, Academia a fost închisă. În iulie 1639, partidul lucarist, cu sprijinul ambasadelor Angliei și Țărilor de Jos, a reușit să-l impună ca patriarh pe Parthenius I cel Bătrîn, un cleric ponderat și înțelept. În plus, acesta era și un admirator al lui Coridaleu, căruia i-a acordat cinstea de a pronunța discursul oficial la ceremonia învestiturii lui. Ceea ce a înveninat iarăși atmosfera. Conflictul a reizbucnit cîteva luni mai tîrziu. În timpul unei obișnuite predici de duminică, Meletius Syrigos, oratorul Patriarhiei, referindu-se la discursul lui Coridaleu, l-a atacat pe filosof atît de violent încît a provocat un adevărat scandal. Acuzațiile îl vizau nu numai pe Coridaleu, ci filosofia însăși. Era unul din episoadele „războiului" clasic dintre teologie și filosofie, război care agitase spiritele din Occident în decursul întregului ev mediu. „Acest om — a spus Syrigos — seamănă zîzania în turma credincioșilor și în discuțiile pe care le are cu elevii lui face tot ce poate ca să-i îndepărteze de hrana lăsată de Bunul Păstor oilor sale. Vă sfătuiesc să nu-i dați ascultare, deși e filosof. Să luăm aminte la ce a spus Sf. Pavel: «Feriți-vă de cel ce încearcă să vă piardă prin filosofie, căci credința nu ne-a fost dată de filosofi, ci de cuvîntul Domnului». Aș putea chiar să spun — a continuat Syrigos — că filosofia contrazice în multe privințe teologia... Nu trebuie deci să-l urmăm pe acest om, căci, deși bun cunoscător al filosofiei, în privința teologiei este nepriceput și fără credință..."

Coridaleu se afla printre cei ce ascultau spusele lui Syrigos. Amenințat să fie linșat de mulțime, a reușit din nou să scape și să găsească adăpost la un înalt demnitar. Dar disgrația în care căzuse filosoful ce-și căpătase faima de eretic inveterat nu a ținut mult. În 1640, preda din nou la Academia din Fanar.

Ochelarii din România

În calitate de *didascal* („profesor") a semnat o memorabilă epistolă adresată lui Sofronie Pociațki, rectorul Academiei Rutene din Kiev și apoi al Academiei domnești din Iași. În această scrisoare, Teofil Coridaleu îi furniza argumente subtile, dar eficiente, pentru apărarea comunităților ortodoxe din Polonia și Rutenia și pentru stăvilirea propagandei catolice și protestante în Moldova, propagandă ascunzînd intenții politice anexioniste. Lupta dusă de ortodocși pentru salvarea propriei lor existențe era condusă atunci de înaltul prelat de origine română Petru Movilă[1], arhiepiscop de Kiev, prietenul și exarhul (reprezentantul) lui Chiril Lucaris în Polonia.

Tot în 1640, în pofida atacurilor neîntrerupte îndreptate împotriva lui de același Meletius Syrigos, Teofil Coridaleu a fost numit de către Parthenius I cel Bătrîn arhiepiscop de Naupacta și Arta. Care au fost adevăratele motive ale înălțării, la cel mai înalt rang eclesiastic, a acestui om, considerat pînă atunci un eretic notoriu? Ele trebuie căutate în: 1. spiritul liberal al Bisericii ortodoxe; 2. politica înțeleaptă de potolire a disputelor, promovată de Parthenius I; 3. intenția cercurilor din Fanar de a-l îndepărta pe Coridaleu, cu orice preț, din Constantinopol, unde prezența sa era considerată periculoasă din cauza marelui prestigiu de care se bucura ca profesor și a atașamentului dovedit de tineret față de noile idei propagate de el, privite cu suspiciune și apreciate ca potrivnice dogmelor.

Dar nu a reușit să se mențină ca arhiepiscop decît doi ani. În septembrie 1642, același Parthenius cel Bătrîn, cedînd presiunilor exercitate de dușmanii lui Coridaleu, l-a revocat sub pretextul absurd că provoca scandaluri. Ce fel de scandaluri ar fi putut să stîrnească un om bătrîn, desigur obosit de atîtea necazuri prin care trecuse, nu putem ști.

După destituire, a plecat la Atena. Compatrioții l-au întîmpinat cu bunăvoință — cum scrie cronicarul Gordios — și l-au cinstit ca pe un continuator al filosofilor de altădată. La scurtă vreme și-a redeschis școala și limba lui Aristotel s-a auzit din nou în apropierea vestigiilor celebrului Lyceum antic. Numeroși auditori din toate provinciile Greciei și chiar din străinătate veneau să-i asculte cuvintele.

Printre studenții lui s-au aflat mari personalități, ca, de pildă, Nectar Sinaitul, mai tîrziu patriarh al Ierusalimului (1661-1669), care a vizitat de mai multe ori țările române, sau Germanos Locros, ajuns profesor la Constantinopol și, între anii 1677-1687, la București, unde a colaborat la traducerea în limba română a *Bibliei* lui Șerban Cantacuzino (1688).

Ultimele zile de viață ale filosofului au fost pline de tristețe și amărăciune. După cum mărturisea într-o scrisoare adresată elevului său Ion Caryofilis, aflat atunci în Valahia, suferea de ochi și era chinuit de o artrită cronică. În frazе impresionante își exprima re-

(Continuare în p. 56)

[1] Despre ajutorul dat de Petru Movilă Academiei din Iași, *Istoria literaturii române*, apărută la Editura Academiei R.S. România, scrie următoarele: „Vasile Lupu se adresase pentru a dobîndi profesori tot lui Petru Movilă, mitropolitul de la Kiev, care nu uitase patria sa moldovenească. În 1640 sosesc la Iași un număr de profesori ucraineni, în frunte cu Sofronic Pociațki, fostul rector al Academiei de la Kiev... Sofronic Pociațki era prietenul și colaboratorul marelui dascăl al Școlii Patriarhiei din Constantinopol, Theofil Coridaleu.... învinuit de erezie de către tradiționaliștii ortodocși din aceeași școală. Cînd, după căderea patriarhului cu idei progresiste Chiril Lucaris, școala superioară din Constantinopol căzu pe mîna tradiționaliștilor mistici, această schimbare se resimți și la Iași. Profesorii ucraineni latinizanți sînt înlăturați și Academia Domnească ajunge să fie condusă de Meletie Syrigos, cel mai elocvent apărător al curentului mistic reacționar... Adepții filozofiei realiste... își găsesc refugiu în Muntenia".

THEBA: „ORAŞUL CU O SUTĂ DE PORŢI"

Dr. PETRU IGNAT

Am ajuns la Luxor de la Cairo, după o oră de zbor peste deşertul brăzdat de dune.
De-a lungul pustiului de nisip, printr-o vale minunată, străjuită în depărtare de lanţurile muntoase ale Libiei, Nilul — condus, cum credeau vechii egipteni, de zeul său „Marele Hapi" — îşi croieşte drumul maiestuos, conştient parcă de binefăcătoarea sa putere.

Dubla coroană a faraonilor

„Egiptul este un dar al Nilului", scrie Herodot. Şi, într-adevăr, închisă între imensele spaţii ale deşertului ce-o împresoară în est şi vest şi apele Mediteranei, în nord, valea Nilului, unde a înflorit fascinanta civilizaţie a Egiptului antic, pare o insulă de viaţă apărută, ca prin minune, în mijlocul nesfîrşitelor întinderi ostile omului. Această minune s-a datorat Nilului şi revărsărilor sale periodice. Vechii egipteni aşteptau, în luna iulie a fiecărui an, ieşirea din matcă a apelor fluviului, bogate în mîlul roditor. După ce, în octombrie, Nilul îşi strîngea undele, oamenii aruncau seminţele şi apoi, povesteşte tot părintele istoriei, făceau să treacă pe deasupra ogoarelor turme mari. Frămîntînd pămîntul cu copitele lor, animalele îngropau seminţele. Egiptenii aşteptau să crească şi să se coacă recoltele şi apoi, cu ajutorul aceloraşi animale, treierau spicele şi adunau boabele de grîu.

Această cultivare, aparent simplă, a cerealelor a stat la baza impresionantei civilizaţii, de trei milenii, a vechiului Egipt. Revărsările periodice ale Nilului, uneori nefaste prin forţa lor, alteori neîndestulătoare, de cele

mai multe ori benefice, au fost zăgăzuite și dirijate prin truda fără răgaz a oamenilor într-un sistem complex de îndiguiri și irigații. Astfel s-au format o serie de comunități sătești bine închegate. Din satele de pe malurile fluviului s-au dezvoltat orașele de mai tîrziu, unele întrecînd prin măreția, strălucirea și fastul lor tot ceea ce fusese făurit pînă atunci.

Așa a fost Theba. La început, o așezare modestă pe malul drept al Nilului, ai cărei locuitori se închinau unui zeu obscur, Amon, în epoca predinastică (pînă la 3000 î.e.n.), cînd Egiptul era încă împărțit în două regate: Egiptul de Sus, în valea Nilului, avînd ca însemn regal o coroană albă, și Egiptul de Jos, în Deltă, regii lui purtînd o coroană roșie; important centru comercial în primele veacuri ale regatului mijlociu (2040-1730 î.e.n.) și reședință a unor principi bogați și puternici, rîvnind la tronul Egiptului și aflați, din acest motiv, într-o permanentă și ascuțită rivalitate cu domnitorii din Herakleopolis — pe atunci capitala regatului ce fusese unit sub un singur sceptru, unire simbolizată în dubla coroană a faraonilor egipteni, albă și roșie; în fine, noua capitală a țării odată cu instaurarea „dinastiei thebane" (cca. 2040-2000 î.e.n.), cînd zeul Amon-Ra este impus ca supremă divinitate.

Faraonii din a XI-a dinastie s-au arătat darnici față de cel pe care îl socoteau „protectorul" lor. Pentru a-l slăvi, ei au ridicat la Theba, pe țărmul drept al Nilului, temple grandioase, catalogate azi drept minuni ale arhitecturii. În preajma acestor temple, deținătoare ale unor valori de neprețuit, se aflau, înconjurate de grădini luxuriante, fastuoasele palate ale faraonului și înalților demnitari, precum și impunătoare clădiri administrative.

Străbătînd Theba, Nilul o împărțea ca un hotar natural în „orașul celor vii", străjuit de templele Luxor și Karnak, și „orașul celor morți", vestita vale a regilor[1], necropola cea mai celebră din lume — pe țărmul de apus, unde își aveau locuințele preoții, meșteșugarii și muncitorii care se îndeletniceau cu cultul celor răposați. Cu timpul, faima orașului a crescut atît de mult, încît Homer a scris în *Iliada* că numai numărul grăunțelor de nisip ar putea depăși cantitatea bogățiilor adunate în „Theba cea cu o sută de porți". Expresie inspirată, se pare, de nenumăratele coloane și piloni ce mărgineau aleile și curțile interioare ale templelor.

Dar, cu toată grandoarea și avuțiile sale, Theba nu s-a putut sustrage destinului ei istoric. Faraonii din dinastia XIX (1308-1171 î.e.n.), care, la rîndul lor, nu au precupețit nimic pentru a-i spori frumusețea și măreția, au condamnat-o, fără să-și dea seama, la pieire. Prin poziția sa meridională, Theba era situată prea departe de regiunea nordică, expusă incursiunilor popoarelor africane, care reprezentau o amenințare continuă pentru conducătorii Egiptului. Ramses I (1308-1306 î.e.n.), ca și urmașii lui s-au văzut nevoiți să-și concentreze toate forțele militare în Deltă și să stabilească o nouă reședință regală în orașul Tanis (în nord-estul Deltei). În același timp cu Tanis, orașe ca Bubastis sau Sais s-au dezvoltat, depășind în importanță vechea capitală. Dinastiile ulterioare s-au stabilit definitiv în nord, rolul Thebei fiind limitat la cel religios, de centru al cultului lui Amon-Ra, și la cel istoric, de capitală a foștilor faraoni egipteni.

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1967, 6/1968

Un dar generos

Încet, încet, viața dintre zidurile ei a început să se stingă; locuitorii, din ce în ce mai puțini, s-au strîns în jurul templelor. Lipsită de apărare, în 671 î.e.n. Theba a fost trecută prin foc și sabie de asirienii conduși de Asarhaddon (680-669 î.e.n.). Mare parte din statuile și comorile ei au fost capturate și duse în Asiria. Cîțiva ani mai tîrziu, în 666, Assurbanipal (668-626 î.e.n.) a jefuit-o din nou, luîndu-i pe toți cei rămași în viață ca prizonieri de război. În 525 î.e.n., Cambyses II (530-522 î.e.n.), în fruntea armatei persane, a cucerit Egiptul, dezastrul abătîndu-se și asupra Thebei. În sfîrșit, în primele secole ale erei noastre, un puternic cutremur de pămînt a desăvîrșit această sistematică operă de distrugere.

Din vestita, strălucitoarea Thebă de altădată, astăzi s-au mai păstrat, exceptînd mormintele din valea regilor, ruinele templului Luxor, ale complexului de monumente cunoscut sub numele de Karnak, calea care lega cele două construcții și urmele unui cheu aflat în fața templului Karnak. Călător venit în lumea de liniște și măreție a vestigiilor istorice de la Theba, te simți copleșit, vrăjit parcă, de magnetismul universal al artei, ce nu a încetat să dăinuie ca un generos mesaj peste timp transmis de *homo faber* semenilor lui. În ruinele templelor din Theba simți cum respiră istoria. Uimitoarea privelițte îți creează sentimentul de reîntoarcere în timp, de pătrundere a tainelor acelor vremi ce au stat sub semnul științei de a construi minunat și impunător. Pentru a da ocol giganticei păduri de coloane și uriașelor armate de statui îți trebuie mult timp. Dar ce înseamnă „mult timp" în comparație cu mileniile de viață ale Thebei și cu veacurile scurse de la cucerirea Egiptului de către oștirile califului arab Omar (634-644 e.n.) și transformarea lui într-o țară musulmană?

Templul Luxor, care constituia „centrul" cartierului sudic al Thebei, are ca trăsătură specifică o întindere puțin obișnuită, datorată modificărilor și adăugirilor ce au intervenit în decursul construirii lui. În principal, monumentul este opera marilor faraoni thebani Amenophis III (1400-1362 î.e.n.) și Ramses II (1290-1224 î.e.n.). Se pare că fondatorul a fost Amenophis III, deși există dovezi arheologice că înaintea Luxorului exista, pe locul respectiv, un alt templu, încă din timpul dinastiei XII (2000-1788 î.e.n.), care a fost dărîmat pînă la temelie, iar materialele obținute refolosite la noua

construcție. Cum proiectul inițial devenise prea grandios ca să poată fi dus la bun sfîrșit doar în timpul vieții unui om, cîteva zeci de ani după moartea lui Amenophis, Tutankhamon (1333-1325 î.e.n.) și apoi Horemheb (1320-1308 î.e.n.) au continuat lucrările. La rîndul lui, Ramses II a mărit templul cu o nouă curte, în fața căreia a ridicat un pilon monumental, care părea, probabil, și mai impunător în prezența celor două obeliscuri (dintre care unul a fost dăruit de Egipt, în 1831, Franței, de atunci aflîndu-se în Place de la Concorde) și a celor șase statui colosale ce îl înfățișau pe faraon. Alexandru cel Mare (336-323 î.e.n.), nevoind să rămînă mai prejos de faraonii egipteni, a adăugat o capelă de granit magnificului edificiu. Mai tîrziu, îndeosebi în perioada arabă, Luxorul a fost extins cu alte zidiri, care însă nu au diminuat cu nimic valoarea estetică a monumentului.

Tainele istoriei

Orice vizitator e călăuzit către intrarea dinspre nord, pentru ca, traversînd nenumăratele alei, curți și galerii, să-și formeze o idee cît mai exactă despre ansamblul arhitectonic. Străjuind drumul ce duce la templu, statuile cu cap de berbec, sfincșii tradiționali alcătuiesc o adevărată gardă de onoare. Constructorii s-au gîndit să plaseze aleea sfincșilor pe un promontoriu, atît pentru a o apăra de inundațiile Nilului, cît și pentru a o încadra într-un peisaj demn de măreția ei. La capătul aleii ne oprim în fața porții cu două turnuri, așa-numitul pilon, și a uriașului obelisc din granit de Assuan, acoperit de inscripții hieroglifice, înalt de 25 m și cîntărind 2 500 tone.

Ca o carte de istorie, imaginile sculptate pe pilon înfățișează scene din trecutul îndepărtat al Egiptului. Sînt redate momente ale bătăliei de la Kadeș, dintre egipteni și hitiți (1286 î.e.n.) evocînd, sugestiv, tumultul luptei. În dreapta — cîmpul de bătălie e dominat de marele Ramses II, care poruncește armatei să se arunce în luptă. Brațul lui, întins ca un arc, indică energic locul unde dușmanul trebuie atacat. Pentru a-i sublinia măreția și puterea, artistul, anonim, a mărit figura faraonului de aproape zece ori. În stînga apare același Ramses, de această dată ținînd un consiliu de război cu demnitarii regatului.

Prima curte a templului are o suprafață de 2 500 m². E înconjurată de o dublă centură de coloane împodobite cu inscripții și imagini care descriu diverse ceremonii și festivități, momentele cele mai importante din prodigioasa istorie a Egiptului. Continuînd drumul spre sanctuar, pătrundem într-o a doua curte, înconjurată de 64 coloane și străjuită de doi coloși de granit înfățișîndu-l pe Ramses II. În basoreliefurile de pe coloane poate fi descifrat un vechi ritual ce se desfășura în fiecare an, în cea de-a 19-a zi, a celei de-a doua luni.

În ziua respectivă, preoții îl invitau pe Amon-Ra să-și părăsească reședința de la Karnak și, plutind pe Nil în nava sa zeiască, însoțit de populația Thebei în veșminte de sărbătoare, să vină să viziteze Luxorul.

Într-una din încăperile laterale, decorate cu scene menite să sugereze nemăsurata putere a faraonilor, se află sarcofagul de granit al lui Alexandru cel Mare. Sanctuarul propriu-zis încheie vizitarea acestui edificiu istoric. Pereții exteriori ai încăperii au păstrat, sculptată în piatră — cel mai durabil material de construcție — cronica războaielor duse de Ramses II. Dar, timpul nu a pus punct acestei lecții de istorie. La patru kilometri de aleea sfincșilor, săpăturile arheologice au scos recent la iveală un mare număr de statui provenind din perioada celei de-a XXX-a dinastii (378-341 î.e.n.), ascunse, probabil, pentru a fi protejate de vitregia vremurilor. O descoperire care confirmă opinia oamenilor de știință că, în pofida cercetărilor întreprinse pînă în prezent, Egiptul antic nu și-a dezvăluit încă toate tainele.

În p. 53: *ruinele celebrului templu Luxor din Theba*

Zeița Isis și Nefertari, văduva faraonului Ramses II. Pictură de pe peretele nordic al camerei de intrare în cavoul reginei

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• DIN CRONICA RELAȚIILOR POPORULUI ROMÂN CU POPOARELE VECINE
Dinu Adamesteanu
Civilizații antice din Italia meridională
B. P. HASDEU și contemporanii săi români și străini
FAURIREA STATULUI NATIONAL UNITAR ROMAN 1918
ȘTEFAN PASCU

● **CONDIȚIILE ISTORICE ALE APARIȚIEI ȘI DEZVOLTĂRII CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA. FĂURIREA ȘI AFIRMAREA PARTIDULUI SĂU POLITIC. 1821-1893** *(sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.; prefața de* **Ion Popescu-Puțuri;** *autori:* **Nicolae Copoiu, Augustin Deac** — *coordonator,* **Ion Iacoș, Ion Ilincioiu, Vasile Niculae, Vasile Petrișor, Teodor Popescu, Natalia Tampa, Georgeta Tudoran).**

Editura politică, București, 1984, 652 pp., 42 lei: *monografie elaborată pe baza unei ample investigații a documentelor de arhivă și a presei, precum și a unei vaste bibliografii.*

● **Ștefan Pascu — FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN.**

Editura Academiei, București, 1983, vol. I — 432 pp., vol. II — 404 pp., 93 lei: *Marea Unire din 1918 într-o complexă sinteză istorică.*

● **DIN CRONICA RELAȚIILOR POPORULUI ROMÂN CU POPOARELE VECINE** *(sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., coordonatori:* **Ion Popescu-Puțuri, Ion Calafeteanu).**

Editura militară, București, 1984, 372 pp., 19,50 lei: *studii consacrate legăturilor pe multiple planuri statornicite între români și vecinii lor din cele mai vechi timpuri și pînă în zilele noastre; autori:* **Ion Popescu-Puțuri, Mehmet Ali Ekrem, Mihai Maxim, Mircea Mușat, Vasile Arimia, Nicolae Ciachir, Nicolae Copoiu, Viorica Moisuc, Gheorghe Unc, Vladimir Zaharescu, Ion Calafeteanu, Gheorghe Zaharia.**

● **STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MEDIE. VOL. X** *(comitetul de redacție:* **Fl. Constantiniu, L. Demény, D. Mioc, Ș. Papacostea, Șt. Ștefănescu).**

Editura Academiei, București, 1983, 183 pp., 17,50 lei: *contribuții semnate de* **Ș. Papacostea, Fl. Constantiniu, I. Caproșu, Damaschin Mioc;** *rețin atenția și rubricile* **Addenda et corrigenda, Recenzii și prezentări, Revista revistelor de medievistică.**

● **Ion Bulei — LUMEA ROMÂNEASCĂ LA 1900.**

Editura Eminescu, București, 1984, 332 pp., 11 lei: *incursiuni în viața politică, economică și socială a societății românești la cumpăna de veacuri.*

● **B.P. HASDEU ȘI CONTEMPORANII SĂI ROMÂNI ȘI STRĂINI. VOL. II** *(sub egida Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu"; coordonare și studiu introductiv* **Al. Săndulescu).**

Editura Minerva, București, 1983, 336 pp., 17,50 lei: *corespondență primită de marele savant, luminînd multe din fațetele acestui deschizător de drumuri în științele românești.*

● **Dinu Adameșteanu — CIVILIZAȚII ANTICE DIN ITALIA MERIDIONALĂ** *(prefață acad.* **E. Condurachi;** *traducerea* **Alexandru Simion Ștefan).**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, 168 pp., 30 lei: *originală sinteză datorată unui istoric român de la fața locului.*

● **Ion Pătrolu — LA CUMPĂNA A DOUĂ EPOCI. 1849-1877.**

Editura Scrisul românesc, Craiova, 1983, 324 pp., 14 lei: *cercetare consacrată evoluției domeniului moșieresc în Oltenia, bazată pe o bogată documentație de arhivă.*

● **Cristian Crăciunoiu — CORĂBII STRĂBUNE.**

Editura Sport-Turism, București, 1983, 196 pp., 55 lei: *incursiuni în trecutul navigației românești.*

FILOSOF ȘI MEDIC, ERETIC ȘI ATEU

(Urmare din p. 52)

cunoștința pentru o pereche de ochelari ce-i fusese trimisă în dar de elevul său.

Căzuse într-o melancolie sumbră, agravată și de faptul că hoții îi călcaseră casa și îi furaseră toate lucrurile. Ultima lui scrisoare era semnată „Coridaleu cel fără de noroc".

Unii dintre biografii săi susțin că a murit ca un vagabond în mizerie și părăsit de toți. Speculația în jurul acestei versiuni era că fusese pedepsit de Dumnezeu pentru erezia lui. În realitate, după cum afirmă Germanos Locros, a predat la Academia din Atena pînă în ceasul din urmă al vieții sale.

Ca o ultimă consolare, filosoful — considerat eretic și ateu — a fost înmormîntat în orașul său natal. După calculele a doi cărturari contemporani, Dositeu din Ierusalim și Nicolas Papadopoulos-Comnen, aceasta s-a petrecut în anul 1646.

Operele lui Coridaleu, chiar cele care au fost tipărite, au continuat să fie copiate și recopiate de profesori și studenți. Cea mai mare parte din manuscrisele salvate sînt caiete de curs ale studenților de la Academiile din Iași, București și Fanar. Datorită acestor numeroase manuscrise, folosite ca manuale didactice și aflate, în cea mai mare parte, la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, opera filosofului ne este cunoscută în întregime. *Pe bună dreptate se poate afirma că această operă — dovadă grăitoare a continuității învățămîntului la Academiile din Iași și București — aparține patrimoniului cultural românesc.*

Selecție de texte, traducere și note, Ana Maria ȘERBĂNESCU

1801. SFÎRŞITUL ŢARULUI PAVEL I

Din cronica unui regim condamnat de istorie

HENRI TROYAT

„În treburile noastre de stat domneşte un haos de nedescris; se fură peste tot; toate departamentele sînt conduse de incompetenţi; pare că ordinea a fost izgonită de pretutindeni". Sînt opiniile intime — confesate unui prieten, prinţului Kociubei, în mai 1796 — de către marele duce Aleksandr Pavlovici, viitorul ţar Alexandru I, despre anacronismul monarhiei autocratice a bunicii sale, Ecaterina II (1762-1796).

La moartea ţarinei, în 1796, pe tronul Rusiei s-a urcat Pavel, fiul ei şi tatăl lui Alexandru. Peste numai un an de la înscăunarea lui Pavel, Alexandru scria institutorului lui, profesorul elveţian Laharpe: „Cînd s-a urcat pe tron, tatăl meu şi-a propus să schimbe radical rînduielile. Primii paşi i-au fost sclipitori, dar evenimentele care le-au urmat nu s-au ridicat la înălţimea lor. Pe neaşteptate, totul s-a întors cu susul în jos. Dezordinea, care şi aşa se instăpînise în toate compartimentele, s-a accentuat puternic". Epistola către republicanul Laharpe, un act de acuzare — cum o numeşte istoricul sovietic N. Eidelman într-un articol din revista Voprosi istorii — al marelui duce împotriva tatălui său, conţine şi un „opis" al „păcatelor" de guvernare ale lui Pavel: „armata îşi pierde timpul numai cu paradele"; în totul „lipseşte un plan dinainte gîndit"; astăzi se ordonă ceva şi „peste o lună acelaşi ceva este anulat". Moştenitorul critică în continuare „puterea absolută care întreprinde totul anapoda, severitatea lipsită de orice motivaţie, favoritismul".

Rusia de la sfîrşitul veacului XVIII era o ţară agrară înapoiată, cu un ruginit aparat birocratic şi poliţienesc. „Speriat de Marea revoluţie franceză şi de mişcările ţărăneşti, care nu mai conteneau — se menţionează în Marea enciclopedie sovietică —, Pavel I a dus o politică extrem de reacţionară. A instituit o cenzură aspră, a închis tipografiile particulare (1797), a interzis intrarea în ţară a cărţilor străine (1800), a luat măsuri poliţieneşti excepţionale, de persecutare a gîndirii sociale înaintate. În condiţiile ascuţirii crizei sistemului feudal din Rusia, Pavel I a susţinut interesele marilor moşieri, proprietari de şerbi, cărora le-a dăruit peste 600 000 ţărani. În lupta împotriva răscoalelor ţărăneşti, Pavel a folosit expediţiile armate de represiune". În anii 1796-1801, răscoalele au zguduit 32 din cele 50 gubernii ale Rusiei.

Relativ la guvernarea sa, istoricul rus V.O. Kliucevski (citat într-un articol din revista Voprosi istorii, nr. 11/1973) spunea că aceasta „a avut un caracter nu atît politic, cît patologic. Domnia lui Pavel I s-a întemeiat mai curînd pe porniri instinctive, de moment, decît pe raţiune şi pe acte conştiente". De asemenea, Marea enciclopedie sovietică menţionează: „Caracterul cicăliţor, insuportabil, instabilitatea de comportament a lui Pavel i-au atras şi aversiunea curtenilor, ostilitate ce s-a accentuat odată cu schimbarea orientării politicii externe, prin ruperea legăturilor economice cu Anglia", în care era interesată îndeosebi nobilimea. Împotriva tiranului, în rîndul ofiţerilor de gardă s-a ţesut o conjuraţie. Cu ştirea lui Alexandru, în noaptea de 11 spre 12 martie 1801, Pavel I a fost ucis, în palatul Mihailovski. A doua zi, poporul rus a aflat că avea un nou suveran, pe Alexandru I (1801-1825), cel care trecuse peste cadavrul tatălui său în drumul lui către tron. Pentru a şi-l menţine, nu se va da în lături de la nimic, depăşindu-şi tatăl în cruzime.

Domnia şi sfîrşitul lui Pavel I se înscriu în lungul şir de episoade ce dezvăluie putrezicIunea regimului ţarist, cel mai reacţionar regim social-politic din Europa, care, un secol mai tîrziu, va dispare de pe arena istoriei, sub loviturile Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie.

Despre atmosfera de la curtea lui Pavel I, „casă de nebuni", cum o denumeşte un istoric rus, despre împrejurările asasinatului şi participarea din umbră a moştenitorului tronului la crimă ne relatează cunoscutul scriitor francez de origine rusă Henri Troyat[1], în cartea sa Alexandre Ier, Le Sphinx du Nord, apărută la Paris, în 1980, din care am extras fragmentul ce urmează şi pe care îl prezentăm într-o formă prescurtată, cu titlul şi subtitlurile revistei noastre.

Florentina DOLGHIN

[1] Pentru principalele sale date biografice, menţionate şi în *Marea enciclopedie sovietică*, vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1981.

Război impotriva jiletcilor

Prăpastia dintre Pavel I și țară, de cînd a devenit împărat al Rusiei, în 1796, se accentuează pe zi ce trece, căci neputința lui de a mulțumi pe toată lumea, nobilime și țărănime, îl face să devină tot mai nervos, mai suspicios și mai autoritar. El nu mai vede în supușii săi decît niște marionete, subordonate bunului său plac. Bănuind pe toată lumea din jur că îi vrea răul, consideră că pînă și moda vestimentară are ceva subversiv în ea și interzice, printr-un ucaz din 13 ianuarie 1797, portul pălăriilor rotunde, al cizmelor cu revere, al pantalonilor drepți și al pantofilor cu șireturi. Pe străzile Petersburgului, două sute de dragoni supraveghează ca ucazul să fie respectat și smulge pălăriile, sfîșie jiletcile, confiscă încălțămintea oricui l-a încălcat.

Controlînd ținuta vestimentară a supușilor săi, Pavel își propune, în mod firesc, să le controleze și lecturile și, printr-un ucaz din 16 februarie 1797, instituie cenzura laică și clericală la Petersburg și la Moscova. Interzice valsul, socotit un dans francez, deci iacobin. Suprimă din vocabula cuvintele „cetățean", „club", „societate". Profesorii n-au voie să pomenească la cursurile lor despre „mișcarea de revoluție a astrelor". După ora 9 seara, oamenii nu mai au voie să circule pe străzile principale; se face excepție numai pentru medici și moașe.

Comandant suprem al armatei, Pavel hotărăște toate mutările, toate numirile; doar el are dreptul să acorde permisii excepționale și să autorizeze căsătoriile. Alungă generali iluștri, care îi displac, și-i înlocuiește cu oameni inculți, care n-au alt merit decît că-i aplaudă toate trăsnăile. Degradările au loc în mod public în fața trupei consternate. Țarul este foarte sever cînd trece în revistă trupele. Așa că, înainte de a se duce la locul de adunare, gradații obișnuiesc să-și ia rămas bun de la ai lor. Tinerii nobili din garda imperială sînt plini de mînie împotriva „brutelor" din Gatcina, oameni aspri și mărginiți, care au devenit modele doar datorită voinței țarului, căruia îi place să spună: „Nobil e doar acela căruia îi vorbesc eu și numai cît timp îi vorbesc eu". Prințului Repnin, care își permite să-i facă o sugestie, îi declară furios: „Domnule feldmareșal, vezi corpul acesta de gardă? E alcătuit din patru sute de oameni. N-am decît să spun un cuvînt și toți sînt mareșali". Iar fiilor săi, Alexandru și Konstantin, le mărturisește: „Nu vedeți, copii, că oamenii trebuie tratați ca niște cîini?"

Alexandru, ca toți ceilalți, suferă și el din cauza autoritarismului și a toanelor țarului și-și caută un aliat în Aleksei Arakceev, „caporalul din Gatcina", cum i se spune, socotind că el va putea fi paratrăsnetul care să-l apere de fulgerele imperiale. Căci Arakceev este foarte apreciat de țar. Numit colonel, apoi general-maior în regimentul Preobrajenski, el a primit titlul de baron, marele cordon al ordinului „Alexandru Nevski" și moșia din Gruzino, cu două mii de țărani. Actele de brutalitate și de violență ale lui Arakceev față de inferiorii săi nu tulbură deloc conștiința moștenitorului tronului, preocupat doar de liniștea sa personală. El îi spune tot ce are pe suflet, îi cere sfaturi. În același timp, Alexandru se înconjură și de alți prieteni, tineri intelectuali: prințul Adam Czartoriski, Victor Kociubei, fost ambasador la Constantinopol, Nikolai Novosiltov, Pavel Stronagov, toți oameni cu minți deschise, dornici de progres și de schimbare a regimului din Rusia.

Aflînd de numeroasele conciliabule dintre Alexandru și prietenii lui prea inteligenți, țarul începe să devină bănuitor. Simte că în jurul lui se țese un complot, cu un caracter democratic, căci atunci cînd e vorba de revoluție totul începe cu copilării. Acești flecari trebuie împrăștiați înainte de a trece la acțiune. Așa că împăratul îl expediază pe Czartoriski în Sardinia, însărcinîndu-l, chipurile, cu o misiune diplomatică; Kociubei, bănuit de liberalism, cade în disgrație, Stroganov e îndepărtat de la curte, iar Novosiltov, simțindu-se amenințat, pleacă în Anglia.

Toate aceste hotărîri bizare — ca să nu le numim altfel — provoacă consternare în anturajul țarului. În saloanele Olgăi Jerebțov, sora lui Platon Zubov, unul dintre favoriții fostei țarine, Ecaterina cea Mare, mama lui

Pavel, se adună un mic grup de conjurați, care caută un mijloc potrivit pentru a-l răsturna pe suveranul smintit și a-l înlocui cu Alexandru. Lordul Charles Whitworth, ambasadorul Angliei și amantul Olgăi Jerebțov, dă și el o mînă de ajutor, căci interesul cabinetului britanic este să detroneze cît mai repede cu putință un monarh care se opune planurilor lui. Dar rolurile dominante în complot le dețin vicecancelarul Nikita Panin, nobil de spiță veche și diplomat abil, frații Zubov și un aventurier napolitan, Ribas, devenit amiral în serviciul Rusiei. Ei nu-și pot duce însă pînă la capăt planurile, căci, în urma ruperii relațiilor diplomatice dintre Rusia și Anglia, Whitworth este obligat să părăsească Pe-

tersburgul, Nikita Panin cade în dizgraţie, fraţii Zubov sînt exilaţi, Ribas se îmbolnăveşte grav, iar Olga Jerebţov consideră că-i prudent să se îndepărteze.

Cînd totul pare compromis, un om apare din umbră şi preia conducerea complotului: contele Piotr Alekseevici Pahlen, un om rece, energic, tenace, înzestrat cu un fizic plăcut şi

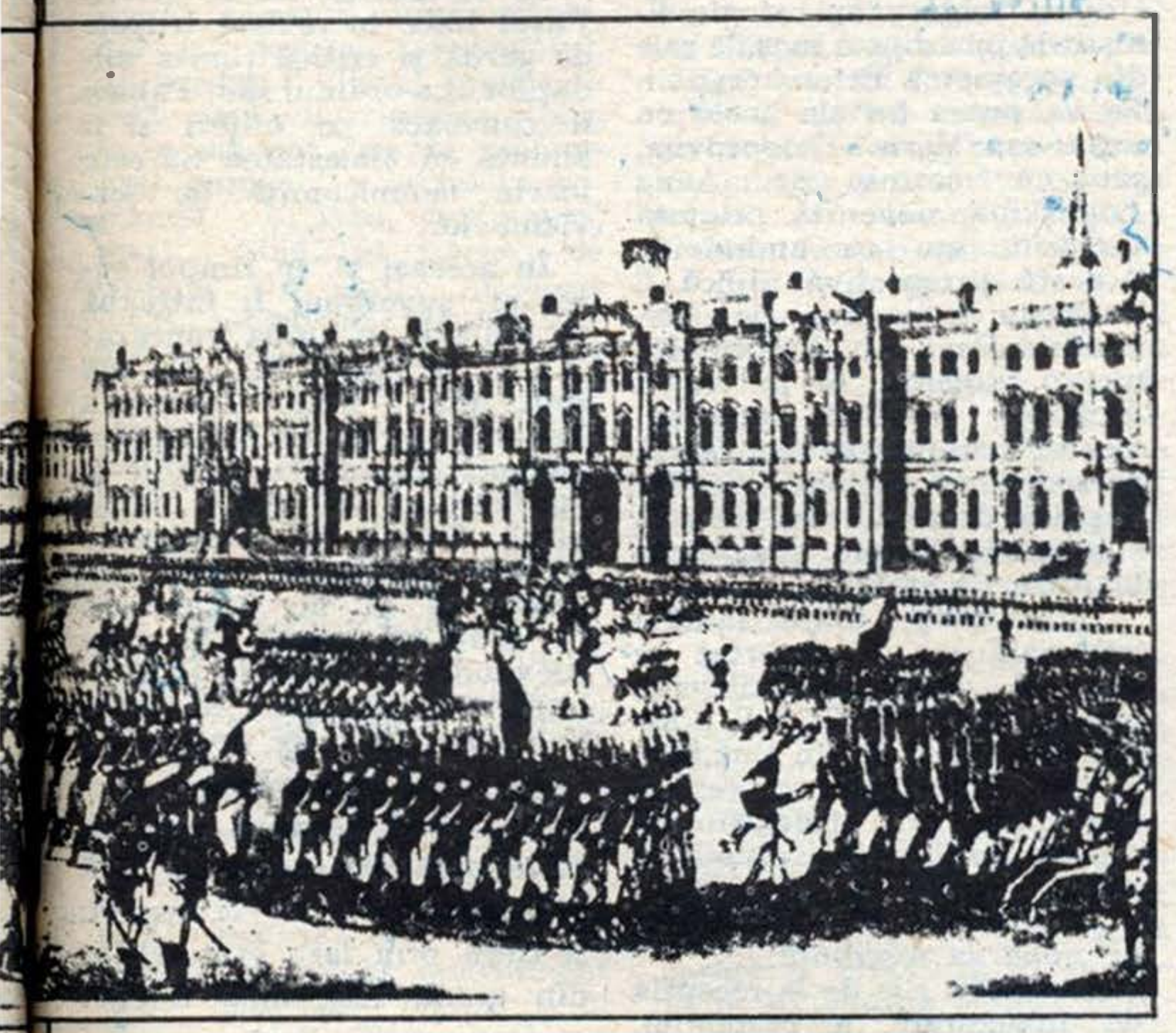

Una dintre plăcerile ţarului: trecerea în revistă a trupelor sale

În. p. 57: *Pavel I. omul unor hotărîri bizare*

cunoscînd lumea de la Curte. Abia înapoiat dintr-o misiune importantă, el îşi reia postul de guvernator al Petersburgului şi se hotărăşte să acţioneze cît se poate de repede, căci, după părerea sa, Pavel cu politica lui va duce ţara la un război dezastruos împotriva Angliei. Chiar de la primele măsuri de represalii împotriva Marii Britanii, marii moşieri se plîng că nu-şi pot exporta recoltele.

Intrigă şi complot la Petersburg

În cei patru ani de domnie ai lui Pavel, teroarea a crescut de la ultimul şerb pînă la cel mai mare nobil, toţi tremurînd de rică în faţa acestui despot, ale cărui capricii sînt imprevizibile. Vexaţiunile se succed într-un ritm accelerat. Stăpînit de o neîncredere maladivă, ţarul înnăspreşte cenzura poştală, supunîndu-i pînă şi pe membrii familiei sale acestor măsuri. Agenţi ai poliţiei asistă la toate recepţiile şi concertele care se dau în palatele aristocraţiei. Un decret ordonă fiecărui cetăţean să coboare din trăsură la trecerea împăratului, de aceea mulţi se ascund cînd îl zăresc de departe. Contesa Lieven notează în jurnalul ei: „Fortăreaţa e plină de deţinuţi; în ultimele şase săptămîni peste o sută de ofiţeri din garda imperială au fost întemniţaţi". În această atmosferă apăsătoare, „în care ţara întreagă conspiră", cum spune Adam Czartoriski, complotul ce se ţese împotriva ţarului capătă contururi din ce în ce mai precise. Pahlen, convins că acţiunea sa este aprobată de cei mai mulţi, se străduieşte, cu subtilitate, să cîştige încrederea celui pe care vrea să-l doboare. În orice împrejurare, el îl aprobă pe împărat şi-i îndeplineşte cu zel cele mai absurde decizii. Evită chiar să-i ceară ţarului iertarea fiului său care, în timpul serviciului militar, fusese pedepsit cu arest: „Înălţimea Voastră, aţi făcut un act de dreptate care va fi salutar pentru tînăr", declară el monarhului. Trecînd de la neîncrederea sa maniacă la o admiraţie exagerată şi nechibzuită, Pavel discută cu noul său consilier cele mai importante treburi ale statului. La 18 februarie 1801, îi încredinţează acestuia Direcţia poştelor. Peste două zile, Pahlen devine preşedintele Colegiului afacerilor externe.

Aceste onoruri, care ar fi putut să i se urce la cap, nu fac să-i scape din vedere ţelul ce şi l-a fixat. Profitînd de buna dispoziţie a suveranului, el îi sugerează să uluiască lumea prin generozitatea sa, proclamînd amnistia generală şi rechemarea tuturor slujbaşilor şi ofiţerilor destituiţi sau exilaţi de patru ani încoace. Încîntat să arate că ştie să ie şi mărinimos, nu numai zbir, Pavel îndeplineşte dorinţa confidentului său. Unul după altul, exilaţii sosesc în Capitală, în caleşti, în căruţe sau pe jos, după posibilităţile de care dispune fiecare. Ţarul crede că se poate bizui pe recunoştinţa lor. Or, primindu-i, nu face altceva decît să mărească numărul celor care, în jurul lui, doresc să se răzbune. Dintre aceşti oameni, Pahlen îşi recrutează principalii săi complici. În acelaşi timp, îşi asigură, cu multă prudenţă, sprijinul unor ganerali care ocupă posturi-cheie în Capitală: Talîzin, comandantul regimentului Preobrajenski, Depreradovici, comandantul regimentului Semionovski, Uvarov, comandantul cavaleriştilor din garda ţarului.

Nu mai rămîne decît să se obţină consimţămîntul moştenitorului tronului. În timpul primei conspiraţii[1], Panin, informîndu-l pe Alexandru despre planul său, a primit un

[1] Primul complot împotriva lui Pavel, „complotul mic", cum i se spune într-un număr recent din revista *Voprosi istorii*, a fost, de fapt, o intrigă de palat, desfăşurată în anii 1797-1799, la care au participat mai multe persoane din anturajul ţarului, cu buna ştiinţă a lui Alexandru, pe care, începînd de atunci, Pavel l-a suspectat de conspiraţie împotriva sa.

refuz timid. Făcînd paradă de respectul lui filial, marele duce n-a vrut să ştie nimic despre uneltirile necurate ale partizanilor lui. Pahlen, conducătorul celei de-a doua conspiraţii, cu mult mai bine pregătită decît precedenta, va eşua şi el în faţa nobilei rezistenţe a lui Alexandru? Evenimentele par să-i fie favorabile. La începutul anului 1801, Pavel îl aduce din Germania pe tînărul prinţ Eugen von Wiirtemberg, nepotul soţiei sale, Maria Feodorovna, şi-l îndrăgeşte atît de mult, încît declară cui vrea să-l asculte: „Ştiţi că m-a cucerit caraghiosul ăsta mic?". Lui Pavel i se atribuie intenţiile de a-şi mărita fata, pe Ecaterina, cu Eugen, de a-l adopta pe prinţ şi a-l desemna ca moştenitor al coroanei, în locul lui Alexandru. S-ar fi hotărît chiar să-i închidă pe toţi membrii familiei imperiale într-o fortăreaţă, spun gurile rele. „Căci, în sfîrşit, sînt stăpîn în casa mea", ar fi exclamat ţarul. Pahlen se grăbeşte să raporteze aceste cuvinte lui Alexandru, care leşină de frică, dar tot nu se decide. Vrînd parcă să confirme îngrijorarea informatorului lui Alexandru, Pavel intră într-o bună zi, ca o furtună, în camera marelui duce şi pune mîna pe o carte deschisă pe masă. E vorba de tragedia lui Voltaire *Brutus*. Ţarul citeşte ultimul vers: „Roma este liberă. E de ajuns. Să mulţumim zeilor". O strîmbătură de mînie îi încreţeşte faţa de maimuţă, menţionează contesa Lieven, care relatează acest episod, în memoriile sale. Fără să spună un cuvînt, se urcă în apartamentul său, ia din bibliotecă *Viaţa lui Petru cel Mare*, o deschide la pagina în care este descrisă moartea în chinuri a ţareviciului Alexei[1], care nu şi-a ascultat tatăl, şi îl însărcinează pe Kutaisov să ducă volumul marelui duce şi să-l oblige să citească acel pasaj instructiv.

De astă dată, Alexandru este atît de impresionat, încît conjuraţii vor avea în el un interlocutor comprehensiv. Cu o subtilitate onctuoasă, Pahlen îi demonstrează moştenitorului tronului că Rusia merge spre pieire, că poporul a ajuns la capătul răbdării, că există ameninţarea unui război cu Anglia şi că îndepărtîndu-l pe împărat de la putere fiul său ar săvîrşi un act patriotic. Ţarului i se va cere doar să abdice în favoarea marelui duce moştenitor. După care i se va asigura un refugiu liniştit la una dintre moşiile sale din apropierea Petersburgului. Se va putea instala acolo cu soţia sa, Maria Feodorovna, sau. cu metresa sa, Anna Lopuşkina, devenită prinţesă Gagarin, sau cu amîndouă. Această perspectivă idilică îl linişteşte întrucîtva pe Alexandru. Dacă n-o să se comită nici o violenţă, el nu va fi decît pe jumătate vinovat. Dealtfel conjuraţii nu-i cer să participe la acţiune. Se înduplecă deci, dar nu vrea să ştie nimic despre pregătirile loviturii de stat.

Între timp, toată familia imperială s-a transportat în sinistrul castel Mihailovski, construit recent. Zidurile acestei vaste locuinţe nu sînt încă uscate. Cu toate protestele medicilor, care atrag atenţia asupra insalubrităţii pereţilor jilavi, mirosind a var, vopsea şi lac, Pavel se declară încîntat de noua sa reşedinţă.

La cîteva zile de la recepţia de inaugurare a castelului, împăratul îl convoacă pe Pahlen. A fost prevenit că împotriva lui se ţese un complot. Străpungîndu-l pe guvernator cu o privire inchizitorială, Pavel îl întreabă, cu un glas aspru, dacă ştie despre o conspiraţie la care ar participa membri ai familiei imperiale. Fără să-şi piardă cumpătul, Pahlen izbucneşte în rîs şi răspunde: „Dar bine, Înălţimea Voastră, dacă s-ar conspira, ar însemna ca şi eu să fiu amestecat. Ţin în mîna mea toate firele şi nu-mi scapă nimic. Fiţi liniştit, nu poate exista vreo conspiraţie fără mine. Răspund cu capul meu".

Drumul e liber

Pahlen îşi dă seama că a sosit momentul să treacă la acţiune. Conjuraţii aleg data loviturii de stat. Noaptea de 11 spre 12 martie pare foarte indicată: face de gardă la castel Batalionul 3 al regimentului Semionovski, al cărui comandant e Alexandru. Chiar mama-ele duce i-a făcut această precizare lui Pahlen. Fără să se amestece în complot, îi doreşte izbînda. Nu mai sînt decît cîteva zile de aşteptare.

Pe 11 martie, ca de obicei, Pavel trece în revistă trupele de gardă şi critică ţinuta soldaţilor. La ordinul său, Pahlen îi convoacă pe ofiţeri şi îi anunţă că Maiestatea Sa este foarte nemulţumită de serviciul lor.

În aceeaşi zi, în timpul supeiului, suveranul îl întreabă pe fiul său, în limba franceză: „Ce-ai astă-seară?". „Nu mă simt prea bine, Înălţimea Voastră", se bîlbîie Alexandru. „Atunci consultă un medic şi îngrijeşte-te, mormăie împăratul. Starea de indispoziţie trebuie totdeauna luată din pripă, ca să nu degenereze în boală serioasă". Şi cum Alexandru strănută în batistă, împăratul adaugă: „Să ţi se îndeplinească toate dorinţele".

La nouă şi jumătate, imediat ce se termină supeul, Pavel părăseşte sufrageria, fără să-şi ia rămas bun de la oaspeţi, şi trece prin faţa santinelelor din garda imperială, înţepe-

Alexandru I, autorul din umbră al complotului...

[1] Alcksei a murit la 26 iunie 1718, în bastionul Trubeţkoi, după ce a fost supus multor torturi, la unele dintre ele asistînd şi Petru cel Mare.

nite, într-o imobilitate de statui, la intrarea apartamentului său. Zărindu-l pe colonelul Sablukov, comandantul detaşamentului de gardă, îl apostrofează în franţuzeşte: „Iacobinilor!". Zăpăcit, celălalt replică fără să se gîndească: „Da, Înălţimea Voastră". Pavel precizează pe un ton furios: „Nu d-ta, regimentul". Revenindu-şi, Sablukov murmură: „Despre mine, poate, dar cît priveşte regimentul, vă înşelaţi!". Pavel spune, de astă dată, în ruseşte: „Ştiu la ce mă pot aştepta. Schimbaţi oamenii". Sablukov comandă: „În rînd, la dreapta, marş". Cînd cei treizeci de oameni din gardă părăsesc locul, făcînd să răsune parchetul sub bocănitul ghetelor lor, împăratul îl anunţă pe Sablukov că s-a hotărît să transfere în provincie regimentul de gardă călare, cu excepţia escadronului lui Sablukov, care va fi cantonat la Ţarskoe Selo. Apoi, zărind doi lachei ai castelului, îmbrăcaţi ca husari, le porunceşte să treacă în locul santinelelor. „Veţi rămîne aici toată noaptea", le spune el. Intră apoi în dormitor.

În aceeaşi seară, pe la orele unsprezece, conjuraţii se duc, în grupuri spaţiate, la generalul Talîzin, care locuieşte într-un somptuos apartament din cazarma regimentului Preobrajenski, învecinată cu Palatul de Iarnă. În vestibul, servitori în livrele îi ajută pe invitaţi să-şi scoată mantalele şi tricornurile, poftindu-i să urce pe scara de onoare. Sus, în saloane, e o adevărată întrecere de uniforme, eşarfe, spade, decoraţii. Grenadieri, artilerişti, marinari, cavalerişti din gardă, toate regimentele din garnizoană sînt reprezentate. Vreo 50 persoane în total.

Chipurile sînt aprinse de alcool şi de entuziasm patriotic. Toţi beau şampanie şi punci şi critică, în termeni violenţi, pe suveran. Platon Zubov dă tonul. Cei doi fraţi ai lui, Nikolai şi Valerian, îl susţin. Alexandru, spun ei, e gata să se urce pe tron, îndată ce tatăl său va fi înlăturat. Conjuraţii trebuie să meargă imediat la împărat şi să-i ceară să abdice. După ultimele ştiri, Arakceev, pe care Pavel l-a rechemat din exil ca să se repună sub protecţia sa, a fost arestat la bariera oraşului, din ordinul lui Pahlen. Uşile se deschid, lăsîndu-l să treacă chiar pe Pahlen, cu pieptul încins de cordonul albastru al ordinului „Sfîntul Andrei". Lîngă el, apare scheleticul general Bennigsen. Ofiţerii se strîng respectuoşi în jurul celor doi bărbaţi. Au un aer mîndru şi hotărît. „Sîntem între noi, domnilor, spune Pahlen. Sînteţi gata? Să bem o cupă de şampanie în sănătatea noului suveran. Domnia lui Pavel I s-a terminat. Nu spiritul de răzbunare ne călăuzeşte. Vrem să punem capăt umilinţelor şi ruşinii patriei. S-au luat toate măsurile de precauţie. Ne-am asigurat concursul a două regimente de gardă şi al marelui duce Alexandru".

După aceea, Pahlen îi împarte pe ofiţerii prezenţi în două grupe, luînd el comanda celei dintîi şi punîndu-i pe Bennigsen şi Platon Zubov în fruntea celei de-a doua. Noaptea e adîncă. Fulgi mici de zăpadă se aştern peste oraş. Pe strada largă ce duce de la cazărmile Preobrajenski la castelul Mihailovski, două batalioane înaintează, în întuneric, cu pas cadenţat. Un batalion al regimentului Semionovski, plecat dinspre Perspectiva Nevski, se grăbeşte spre aceeaşi ţintă. Coloana regimentului Preobrajenski, condusă de Platon Zubov şi Bennigsen, ajunge prima la destinaţie. Pahlen şi oamenii lui întîrzie pe drum. Poate că guvernatorul Petersburgului nu ţine să intervină personal în lovitura de stat? Cîştigînd timp, el speră să-şi păstreze mîinile curate. Oricum, nu poate fi aşteptat. Trupa încercuieşte castelul. Fraţii Zubov şi Bennigsen, urmaţi de toţi ofiţerii, se apropie de un pod lateral, care se ridică şi se coboară cu lanţuri, şi dau parola santinelei. Podul se lasă în jos. Păşind pe nesimţite, conjuraţii intră în castel, printr-o uşă de serviciu, urcă o scară îngustă în spirală şi se strecoară încet într-o bibliotecă, slujind drept anticameră a apartamentului împăratului. În locul gărzii, expediate de Pavel cu cîteva ore înainte, acolo nu se află decît doi lachei pradă somnului. Trezit de zgomot, unul dintre ei scoate un ţipăt şi se prăbuşeşte, lovit de o sabie. Celălalt fuge, înspăimîntat. Drumul e liber.

„Înălţimea Voastră, sînteţi arestat"

Cei mai mulţi dintre ofiţeri, treziţi parcă brusc de ideea sacrilegiului pe care sînt pe cale să-l comită, bat în retragere. Doar vreo zece pătrund în dormitor, în urma fraţilor Zubov şi Bennigsen. Patul e gol. Auzind strigătul lacheului, împăratul a fugit, probabil, pe o altă uşă. Furios, Platon Zubov exclamă: „Pasărea a zburat!" Dar Bennigsen, foarte calm, pipăie cearşaful şi con-

...şi generalul von Bennigsen, complicele contelui Pahlen, guvernatorul Petersburgului

chide: „Cuibul mai e cald, pasărea nu trebuie să fie prea departe". Ofiţerii scotocesc prin toate colţurile. Deodată, Bennigsen zăreşte ieşind de sub un paravan spaniol, aşezat în faţa căminului, picioarele goale ale împăratului. Se repede, cu sabia în mînă, îndepărtează micul paravan şi-l descoperă pe ţar în cămaşă albă şi cu o scufă de bumbac, cu faţa desfigurată de spaimă şi privirea rătăcită.

Văzînd îmbulzeala aceea de ofiţeri cu piepturile acoperite de decoraţii, el bîiguie: „Ce vreţi de la mine? Ce căutaţi aici?" „Înălţimea Voastră, sînteţi arestat", răspunde Bennigsen. „Arestat? Ce înseamnă asta?". Platon Zubov îl întrerupe: „Venim în numele patriei să rugăm pe Maiestatea Voastră să abdice. Fiul Dumneavoastră şi statul vă garantează securitatea persoanei Dumneavoastră şi o întreţinere convenabilă". Bennigsen adaugă: „Maiestatea Voastră nu mai poate cîrmui milioane de oameni. Îi nenoroci, trebuie să abdicaţi. Nimeni nu vrea să atenteze la viaţa Dumneavoastră, eu mă aflu aici spre a vă apăra: semnaţi actul de abdicare".

Împăratul e împins spre masă, un ofiţer desfăşoară în faţa lui documentul de renunţare, altul îi întinde o pană. Pavel se împotriveşte. Stăpînindu-şi spaima, strigă cu glas strident: „Nu, nu voi semna asta!". Exasperaţi, Platon Zubov şi Bennigsen părăsesc odaia, poate spre a se duce să-l caute pe Pahlen, convinşi că numai el l-ar putea scoate pe monarh din încăpăţînarea lui. În lipsa lor, un tumult răsună în anticameră. E stîrnit de sosirea unor noi conjuraţi. Trebuie acţionat repede. Ofiţerii rămaşi pe loc insistă ca Pavel să accepte. Îngrămădiţi în jurul lui, gesticulează, strigă, ameninţă. Dar cu cît ridică mai mult tonul, cu atît el rezistă mai tare, grotesc şi jalnic în cămaşa lui de noapte.

În timpul busculadei, lumînarea se răstoarnă şi se stinge. Doar flăcăruia de sub o icoană mai luminează slab încăperea. În penumbră, chipurile se disting greu. Nikolai Zubov să fie colosul care ridică mîna asupra ţarului? O tabacheră de aur masiv atinge tîmpla lui Pavel. El se prăbuşeşte şi conjuraţii, tremurînd de frică şi de ură, se aruncă asupra lui. Cum ţarul se zbate urlînd cît îl ţine gura, un ofiţer ia eşarfa unui ordin, i-o trece în jurul gîtului şi strînge. Aproape asfixiat, Pavel zăreşte printre călăii lui un tînăr purtînd uniforma roşie a cavaleriştilor din garda imperială. Crezînd că-l recunoaşte pe fiul său, Konstantin, care e comandantul acestui regiment, îl imploră horcăind: „Iertare, Înălţimea Ta! Fie-ţi milă, iertare! Aer, daţi-mi aer!" Peste cîteva clipe, Bennigsen, înapoindu-se în cameră, descoperă, la picioarele ofiţerilor care formează un cerc, cadavrul hidos al lui Pavel, în cămaşa sa albă. Soseşte şi Pahlen şi constată decesul. Totul s-a petrecut aşa cum prevăzuse el. Întîrziindu-şi apariţia, el a evitat să participe la atentat.

O femeie despletită se repede spre camera lui Pavel. E împărăteasa Maria Feodorovna. A auzit ecourile luptei. Vrea să ştie ce s-a întîmplat. Exclamă în nemţeşte: „Paulchen, Paulchen!" Gărzi trimise în grabă de Bennigsen îi opresc calea, cu baionetele încrucişate. Ea se aruncă în genunchi în faţa ofiţerului care-i comandă şi-l imploră s-o lase să-şi vadă soţul. El refuză. Acolo, în cameră, conjuraţii tocmai aranjează corpul pentru a ascunde, pe cît e posibil, urmele violenţei. În acest timp, refugiat în apartamentul său de la parter, Alexandru aşteaptă, mai mult mort decît viu, evoluţia evenimentelor. N-a închis ochii toată noaptea. Pregătit pentru orice eventualitate, nu şi-a dezbrăcat nici uniforma. Cu urechea la pîndă, a auzit, deasupra, zgomotele cizmelor, strigătele. Acum, totul s-a liniştit. Ce s-a întîmplat? A semnat actul de abdicare? A plecat deja la Gatcina sau la vreo altă reşedinţă suburbană? E barem în viaţă? Alexandru e zdrobit de remuşcări. Aşa îl găseşte Pahlen, cînd vine să-i anunţe groaznica veste. De la primele cuvinte, Alexandru, cuprins de oroare, izbucneşte în plîns. El n-a voit asta. Şi totuşi, se simte vinovat. Căci, ceea ce alţii au săvîrşit el a sperat. E un criminal nevinovat. Un paricid curat. De cea mai groaznică speţă. În timp ce plînge, Pahlen îl priveşte cu răceală, întrebîndu-se dacă n-a greşit mizînd pe acest suflet slab. În sfîrşit, cu un fel de compătimire dispreţuitoare, de severitate profesorală, guvernatorul Petersburgului spune în franceză: „Ajunge, nu te mai copilări! Du-te să-ţi iei în primire domnia: Vino să te arăţi gărzilor".

Alexandru se ridică cu greu în picioare şi, condus de Pahlen, se îndreaptă spre curtea interioară a castelului Mihailovski, unde s-au adunat trupele care au asigurat, în noaptea aceea, paza locuinţei imperiale. Livid şi clătinîndu-se, el ia o atitudine mîndră, la vederea soldaţilor înşiruiţi, care îi dau onorul. Pahlen, Bennigsen, fraţii Zubov îl încadrează. Complicii lui. Şi mai trebuie să le şi mulţumească. Luptînd împotriva dezgustului, durerii, oboselii, exclamă cu un glas răguşit de lacrimi: „Tatăl meu a murit din cauza unui atac de apoplexie. În timpul domniei mele, totul va fi ca pe timpul bunicii mele mult iubite, împărăteasa Ecaterina". Un tunet de urale îi răspunde. „Poate că-i mai bine aşa", se gîndeşte Alexandru, în timp ce ofiţerii care i-au ucis tatăl îl felicită. Puţin mai tîrziu, primeşte urările lui Konstantin, om aspru şi coleric, foarte fericit de ascensiunea fratelui său mai mare la tron. Doar împărăteasa Maria Feodorovna varsă lacrimi sincere pentru moartea unui monarh detestat de toţi.

În româneşte de
Paul B. MARIAN

POȘTA MAGAZIN ISTORIC

APĂRĂTORILOR ORAȘULUI GALAȚI

Sînt un statornic și devotat cititor al revistei **Magazin istoric** încă de la primul număr de apariție, ne scrie căpitanul fl. **PANAIT A. POPESCU**, din Brăila. Totdeauna articolele din revistă, și în special cele despre istoria navigației și tot ce se leagă de acest subiect, mi-au plăcut și le-am apreciat ca atare, fiind o sursă de informații și de documentare.

Pasionat de filatelie și numismatică, posed în colecția mea o plachetă din anul 1918, ce a fost dedicată apărătorilor orașului Galați împotriva cotropitorilor din primul război mondial.

Reproducem în imaginea de mai sus placheta trimisă de corespondentul nostru brăilean, precizînd că ea a fost executată din metal argintat cu dimensiunile de 83x52 mm. Este înfățișat un vultur în zbor deasupra Dunării, cu o cruce și o ancoră în gheare. Placheta are inscripția 3 ianuarie 1918. Apărătorilor orașului Galați. Din partea cetățenilor.

PRIMIREA FRAȚILOR

Am citit la Poșta Magazin istoric, nr. 6/1983, despre felul în care a fost primită armata română în Transilvania în 1919, ne scrie **LIVIU VOȘTINARU**, din Lugoj. În legătură cu aceasta, vă trimit și eu o relatare privind manifestația de simpatie și bucuria cu care au fost primiți ostenii români în com. Căvăran (azi Constantin Daicoviciu) jud. Caraș-Severin (relatare extrasă din monografia satului Tincova, ce aparține de această comună). „Peronul gării este neîncăpător mulțimii de bărbați, femei și copii care au venit să întîmpine armata română... La vederea mulțimii de oameni, la strigătele și ovațiile lor, comandantul unității militare [trenului militar] dă dispoziții de oprire și coborîre. În sunetul muzicilor, al cîntecelor interpretate de elevii școlilor și în uralele pentru dezrobitori, din tren coboară generalul Jiteanu care, împreună cu suita sa și cu soldații, se iau de mînă cu cei de pe peron și se întinde o mare Horă a Unirii. Un ofițer scria atunci acasă. Nu vă puteți imagina ce stare de fericire, de plîns, cînt și joc s-a produs prin manifestarea ce ne-au făcut-o frații bănățeni pe tot parcursul, dar mai ales aici în gara Căvăran.

PROFESORUL N. COCULESCU

Pe marginea articolului Un român în Senegal (nr. 9/1982) în care era evocat astronomul român Nicolae Coculescu, **VASILICA PENESCU**, din Rîmnicu Vîlcea, ne scrie: L-am cunoscut pe N. Coculescu din anul 1933. A fost un om cu inima de aur. Și-a iubit meseria, școala și țăranii. A avut o proprietate în com. Mălăești, jud. Dolj, unde eu și soțul meu eram cadre didactice. În fiecare an ne trimitea cărți pentru premii la clasele I-VII. După al doilea război mondial, soțul meu a organizat un comitet pentru ridicarea unui monument închinat eroilor din cele două războaie. Profesorul N. Coculescu a donat suma de 2 000 lei. Numele lui este înscris pe acest monument.

UN PRAHOVEAN ÎN DEALUL SPIRII

Prof. CONSTANTIN DOBRESCU, din Ploiești: Cu 136 ani în urmă, Dealul Spirii a fost scena unor crîncene lupte între trupele otomane venite să înăbușe revoluția și ostenii companiei de pompieri conduse de căpitanul Pavel Zăgănescu (nr. 9/1981). Printre luptătorii lui Zăgănescu, după cum indică documente de arhivă prahovene, s-a aflat și Nicolae Licu, din com. Tîrgșorul Vechi, jud. Prahova. În 1866, cînd Al. I. Cuza a instituit medalia „Pro virtute militari", pentru a răsplăti eroismul ostașilor români, printre cei propuși a fi decorați cu această înaltă distincție militară românească, s-a aflat și acest „fost ostaș care a luat parte în luptele din 13 septembrie 1848".

Raportul subprefecturii plășii Tîrgșor adresat Prefecturii Prahova menționează „declarația făcută de acel fost ostaș, că acum fiind timpul agriculturii nu se înlesnește și nu are mijloace a merge în Capitală, decît să i se trimită la locuința sa acea medalie".

MONUMENT

GRIGORE D. DUMITRU, din București, subinginer la I.M.U.A. București, ne trimite fotografia Monumentului eroilor din primul război mondial, ridicat în comuna sa natală, Poienarii Burchii, jud. Prahova.

La imaginea primită de la cititorul nostru — mare iubitor de istorie și al revistei noastre, după cum ne mărturisește — adăugăm cîteva informații privind acest monument (cf. colonel dr. Florian Tucă, Mircea Cociu, Monumente ale anilor de luptă și jertfă. Editura militară, București, 1988). Monumentul, inaugurat în aprilie 1922, este creația sculptorului Themistocle Vidali. Are înălțimea de 4,70 m. Pe cele patru laturi ale sale sînt incrustate mai multe inscripții. Pe fațada principală se află următoarea: „Vouă eroilor care jertfindu-vă viața ați îndeplinit visul de aur al românilor de pretutindeni; Celor ce și-au jertfit viața pentru mărirea țării și întregirea neamului românesc, locuitorii comunei Poienarii Burchii, jud. Prahova".

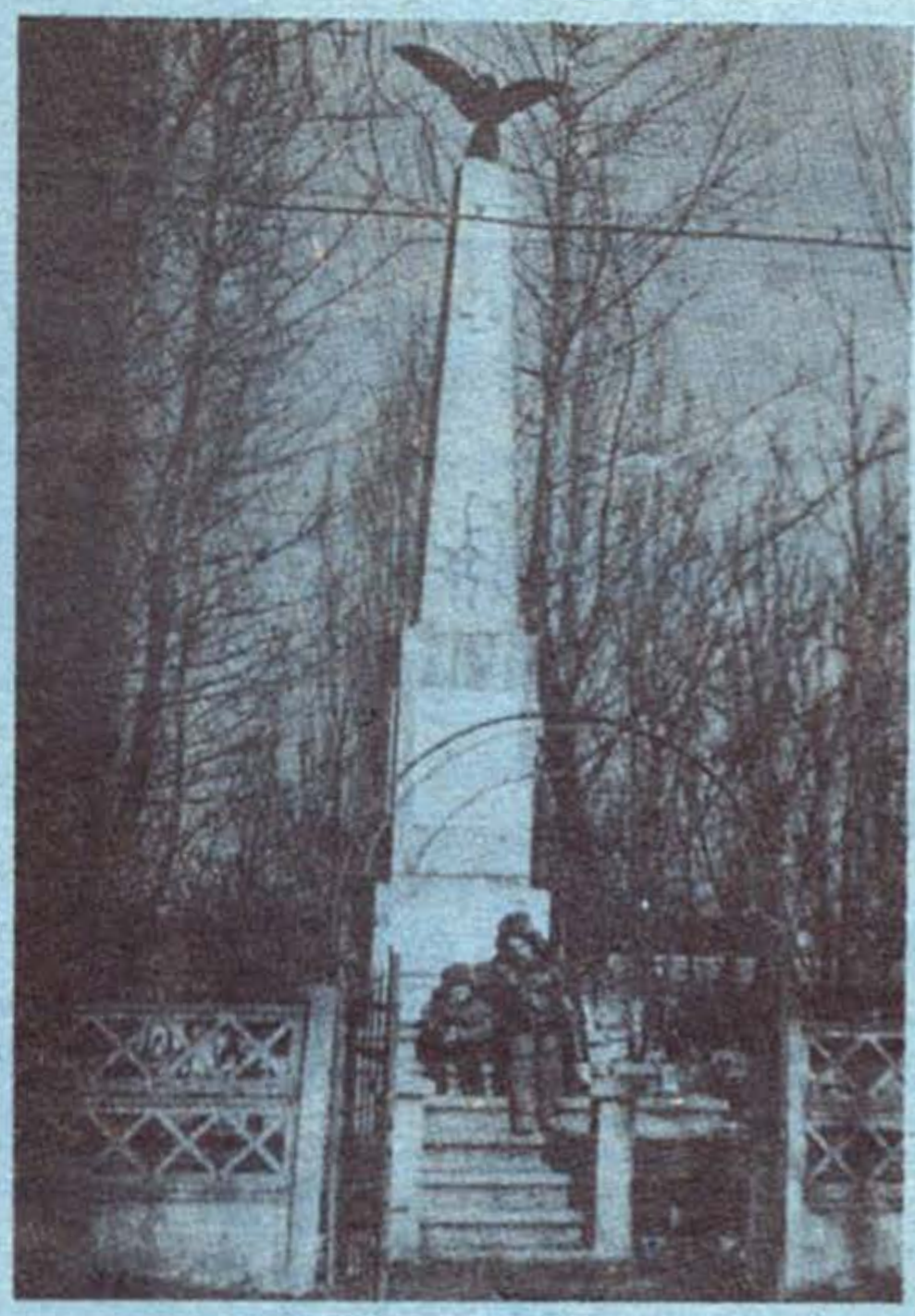

CONTENTS (Romanian History) **23 AUGUST 1944-23 AUGUST 1984: D. Ghişe** Science-History-Peace; **I. Ceauşescu** The Romanian Army Command Opposes Nazi Germany; **E. Preda** June 1944. Public Opinion Welcomes the Victories of the anti-Hitler Coalition ● **Ş.Olteanu** Mediaeval Itinerant Courts ● **G.D. Palade** Political Notes from the Late 19-th Century (IV) ● **M. Ionescu** 1861-1862: Italian Sources about the Struggle for the Union of Transylvania with Romania ● **The XV-th ICHS: Claude Gaier** (Belgium) ● **C. Nolca, C. Tzurkas** The St. Sava Academy: A Centre of Culture for South-East Europe (17th-18th Centuries) ● **V. Lipatti** Juan Miró Paints in the Hues of the Romanian Tricolour Flag

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **23 AOÛT 1944-23 AOÛT 1984: D. Ghişe** Science-histoire-paix; **I. Ceauşescu** Le commandement de l'armée roumaine contre l'Allemagne nazie; **E. Preda** Juin 1944. L'opinion publique salue les victoires de la coalition contre Hitler ● **Şt. Olteanu** Cours itinérantes médiévales ● **Gh.D. Palade** Notes politiques de la fin du XIXe siècle (IV) ● **M. Ionescu** 1861-1862. La lutte pour l'union de la Transylvanie à la Roumanie (sources italiennes) ● **Le XV-e CISH: Claude Gaier** (Belgique) ● **C. Nolca, C. Tzurkas** L'Académie Saint Sava — un foyés de culture pour le Sud-Est européen (XVIIe-XVIIIe s.) ● **V. Lipatti** Les trois couleurs roumaines inspirent Juan Miró

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **23 АВГУСТА 1944 г.-23 АВГУСТА 1984 г.: Д. Гише** Наука-история - мир; **И. Чаушеску** Командующий состав румынской армии против пацистской Германии; **Е. Преда** Июнь 1944 г. Общественное мнение приветствует победы антигитлеровской коалиции ● **Ш. Олтяну** Средневековые перемещающиеся дворы ● **Г.Д. Паладе** Политические ааметки конца XIX-го века (IV) ● **М. Ионеску** 1861-1862. Борьба за поссоединение Трансильвании с Румынией в итальянских источниках ● **XV-й МКИН: Клод Гейер** (Бельгия) ● **К. Нойка, К. Тзуркас** Академия Св. Савва — очаг культуры для юго-восточной Европы (XVII-XVIII века) ● **В. Липатти** Трёхцветный флаг Румынии в живописи Хуана Миро

INHALT (Rumänische Geschichte) **23. AUGUST 1944-23. AUGUST 1984: D. Ghişe** Wissenschaft-Geschichte-Frieden; **I. Ceauşescu** Das Kommandocorps der rumänischen Armee gegen Nazideutschland; **E. Preda** Juni 1944. Die Öffentlichkeit begrüsst die Siege der Antihitlerkoalition ● **St. Olteanu** Mittelalterliche reisende Hofe ● **Gh.D. Palade** Politische Aufzeichnungen vom Ende des 19. Jahrhunderts (IV) ● **M. Ionescu** 1861-1862. Der Kampf für die Vereinigung Transsilvaniens mit Rumänien in italienischen Quellen ● **Der XV. IKGW: Claude Gaier** (Belgien) ● **C. Nolca, C. Tzurkas** Die Akademie Sfintu Sava—ein Kulturherd für Sudosteuropa (17. und 18. Jahrhundert) ● **V. Lipatti** Juan Miró maid in den Farben der Rumänischen Trikolore

SUMARIO (Historia rumana) **El 23 DE AGOSTO DE 1944-EL 23 DE AGOSTO DE 1984: D. Ghişe** Ciencia-historia- paz; **I. Ceauşescu** El cuerpo de mando del ejército rumano contra Alemania nazi; **E. Preda** Junio de 1944. La opinión pública saluda las victorias de la coalición antihitleriana ● **Şt. Olteanu** Cortes medievales itinerantes ● **Gh.D. Palade** Apuntes políticos desde fines del siglo XIX (IV) ● **M. Ionescu** 1861-1862. La lucha por la unión de Transilvania a Rumania reflejada en fuentes italianas ● **El XV° CICH: Claude Gaier** (Bélgica) ● **C. Nolca, C. Tzurkas** La Aeadémia Sf. Sava — foco de cultura para el sur-este europeo (siglos XVII-XVIII) ● **V. Lipatti** Juan Miró pinta con los colores de la bandera tricolor rumana

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64–66, P.O.BOX 12–201, telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702. Cod 70 100.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427